Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

De wording van den Vrede van Utrecht

https://hdl.handle.net/1874/240630

1886

J. J. DOESBURG.

DE WORDING

VAN DEN

VREDE VAN UTRECHT.

A. qu.
192

Diss. Utrecht, 1886

A 4e 192

DE WORDING

VAN DEN

VREDE VAN UTRECHT

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT
0107 2929

DE WORDING

VAN DEN

VREDE VAN UTRECHT.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

Doctor in de Nederlandsche Letterkunde,

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

D^R. J. A. WIJNNE,

Hoogleeraar in de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT,

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

TE VERDEDIGEN

op Woensdag den 31sten Maart 1886, des namiddags te 3 uur,

DOOR

JACOB JOHAN DOESBURG,

geboren te UTRECHT.

BIBLIOTHEEK DER UNIVERSITEIT TE UTRECHT

UTRECHT. — J. VAN BOEKHOVEN.

1886.

Aan mijne Ouders.

Het zij mij geoorloofd, op deze plaats en bij deze gelegenheid mijn hartelijken dank te betuigen aan U, Hooggeleerde Opzoomer, van Herwerden, Francken, *voor het onderwijs, dat ik bij mijn studiën tot het verkrijgen van een graad in de klassieke Letteren van U heb genoten; voor de welwillendheid, die ik steeds van U heb mogen ondervinden.*

Hooggeleerde Wijnne, *Hooggeachte Promotor. Aan U vooral een woord van welgemeenden dank. Vele jaren heb ik het voorrecht gehad, Uw lessen te volgen en onder Uw grondige leiding een blik te werpen in de Geschiedenis der Oudheid, zoowel als in die der nieuwere Staten. Maar bovendien hadt Gij de bereidwilligheid, met mij in verscheidene avondbijeenkomsten een bijzonder tijdvak te behandelen. Uw onwaardeerbare hulp en raad bij het verzamelen der stof voor dit proefschrift, Uw voortdurende belangstelling, Uw opmerkingen onder het afdrukken dezer bladen: dit alles gaf en geeft mij zoovele redenen tot erkentelijkheid, dat ik ze hier slechts gebrekkig kan uitdrukken.*

Een aangenamen plicht reken ik het, tot U, Hooggeleerde Gallée, *een afzonderlijk woord te richten. Immers reeds*

voordat Gij het ambt van Lector aanvaarddet, mocht ik mij in Uw onderwijs verheugen, dat bij mij in aangename herinnering zal blijven.

Hooggeleerde Brill. *Schoon reeds eenige jaren een welverdiende rust genietende, hebt Gij nimmer opgehouden belang te stellen in hen, die Gij eenmaal Uwe leerlingen noemdet en tot wie ik het een eer reken te hebben behoord. Nooit riep ik tevergeefs Uw hulp in; nooit kwam ik tevergeefs bij U om raad of voorlichting, en Gij kunt er U van verzekerd houden, dat een dankbare herinnering bij allen, die Uw jongeren geweest zijn, aan hetgeen Gij voor hen waart zal blijven voortleven.*

Moge eindelijk de Hoogeschool, aan welke ik mijn opleiding verschuldigd ben, bij het slot van haar 250-jarig bestaan een nieuw en opgewekt leven ingaan, voortaan gespaard voor de slagen, die afbrekende handen haar in den laatsten tijd zoo menigmaal hebben pogen toe te brengen. Stad en Gewest, maar ook het Vaderland zal er wel bij varen!

INLEIDING.

Aan Frankrijk een blijvend overwicht in Europa te schenken door de vernedering van het Habsburgsche Huis, ziedaar het streven van Lodewijk XIV.

Om zulk een doel te bereiken moet echter een regeering sterk in eigen land zijn, zoodat zij, geen vrees behoevende te koesteren voor gevaarlijke binnenlandsche beroeringen, al haar krachten ten behoeve van dat oogmerk kan inspannen.

Richelieu had door zijn optreden tegen de Hugenooten, wier eigen legers en vestingen hem ten eenen male onbestaanbaar schenen met het begrip van een goed geordenden en geregelden staat, niet alleen de eenheid van zijn vaderland bevestigd, maar ook den onrustigen, steeds tegen een krachtig koninklijk gezag in verzet komenden adel, gebreideld en de macht der grooten geknakt. Aan Mazarin was het voorbehouden het eenige lichaam, het parlement, dat nog aan de absolute monarchie weerstand bood en er zelfs niet tegen opgezien had een strijd op leven en dood met de regeering

aan te binden, na tien jaren van burgerkrijg, tot gehoorzaamheid te dwingen en van zijn invloed te berooven. Van dit oogenblik af regeerde hij namens zijn meester als onbeperkt gebieder en liet hij dezen bij zijn dood een eenig, krachtig georganiseerd Frankrijk na, waardoor LODEWIJK XIV meer dan zijn voorgangers op den troon de gelegenheid geboden werd, de sedert FRANS I gevolgde buitenlandsche staatkunde, welke de verzwakking van het Habsburgsche Huis ten doel had, voort te zetten.

Had de vrede van Munster de stelling van Oostenrijk in Duitschland verzwakt en Frankrijk met den Elsas verrijkt, die van de Pyreneeën vergrootte het rijk der Bourbons met een paar landschappen ten noorden van zijn zuidelijke natuurlijke grenzen en bracht Spanje's zwakheid duidelijk aan den dag. Niet eerder echter achtte de koning van Frankrijk zijn eer- en heerschzucht bevredigd, voordat hij zich van de Spaansche helft der voormalige Habsburgsche monarchie had meester gemaakt.

De Spaansche successie was sinds 1661 de spil, waaromheen zich de buitenlandsche staatkunde van LODEWIJK XIV bewoog. In dat jaar stierf PHILIPS IV, nalatende een vierjarig, zwak kind, dat hem als KAREL II opvolgde, zonder aan zijn schoonzoon de, tegen afstand van zijn rechten op de monarchie, beloofde huwelijksgift te hebben uitbetaald. Zoo de koning van Frankrijk zich ooit door die verklaring van afstand gebonden had geacht, rekende hij zich thans geheel er van ontslagen en bereidde hij Europa voor op de wederopeisching van de rechten zijner gemalin MARIA THERESIA, welke hij niet schroomde,

onder voorwendsel van het devolutierecht, ten minste in de aan Spanje behoorende Nederlanden, geldig te maken. De triple-alliantie had hem voor een oogenblik tot staan gebracht, maar voerde in haar gevolg den oorlog van 1672 mede, en ofschoon de vredes van Aken en Nijmegen Frankrijks grenzen niet onaanzienlijk uitzetten, oordeelde Lodewijk voor de toekomst vergrooting van zijn rijk en versterking van zijn invloed alleszins noodig. De negenjarige oorlog was het gevolg dier heerschzuchtige neigingen, doch had tevens aan het hoofd der tegen Frankrijk optredende bondgenooten den koning van Engeland, Willem III, geplaatst, die het tot zijn levenstaak maakte, aan Lodewijks aangroeiend overwicht in Europa paal en perk te stellen. Met dezen geduchten tegenstander diende gerekend te worden, indien de tijd daar was om de plannen ten opzichte der Spaansche erfenis, die de Fransche alleenheerscher niet uit het oog verloren had, te verwezenlijken. De vrede van Rijswijk was noodig, ten einde het Weener verbond te ontbinden en Frankrijk gelegenheid te geven versche krachten te verzamelen voor den nieuwen kamp, die misschien moest gestreden worden. Het scheen echter voorzichtiger op vredelievende wijze over Spanje's toekomstig lot te beschikken, toen het den heerschzuchtigen monarch bleek, dat half Europa hem de Spaansche monarchie zou betwisten, indien hij ze met geweld zou willen vermeesteren, en hij aldus moeielijk op het verkrijgen der geheele erfenis kon hopen. De omstandigheden waren hem hierbij behulpzaam. Noch keizer Leopold, die zich voortdurend bedreigd zag door de Turken, noch het Engelsche parlement,

noch de Republiek der V. P. deelden op dat oogenblik de zienswijze van Willem III, dat de pas gesloten vrede slechts een wapenstilstand, de stilte voor den storm was, gedurende welken men zich op nieuwe worstelingen had voor te bereiden. Daarom dan neigde de koning-stadhouder het oor naar de voorstellen, hem door Frankrijk gedaan, en kwam in 1698 het verdrag tot stand, waarbij de Spaansche erfenis, die door den treurigen lichamelijken toestand van Karel II niet ver meer in 't verschiet lag, onder den dauphin van Frankrijk, den aartshertog Karel van Oostenrijk en den zoon van den keurvorst van Beieren werd verdeeld. Doch de dood van dezen laatste maakte een nieuwe overeenkomst, die van 1700, noodzakelijk, waarbij aan den dauphin meer werd toegekend dan twee jaar te voren.

Men had echter geheel buiten de Spanjaarden zelve gerekend. Afkeerig van een verdeeling hunner staten, konden zij slechts de keuze hebben tusschen een prins uit het Oostenrijksche Huis en een uit de Bourbons, een keuze, die hun niet moeielijk viel en in de richting waarvan Lodewijks gezant steeds te Madrid werkzaam was. De Oostenrijksche en de Fransche partij betwistten elkander door intrigues van allerlei aard het terrein en zochten elk het hof op hun zijde te krijgen. De koning van Spanje zelf echter had niet de kracht, op eigen gezag een dergelijke, voor de toekomst van zijn land zoo belangrijke, beslissing te nemen, maar riep, ten einde raad, paus Innocentius XII te hulp, om hem in deze moeielijke aangelegenheid bij te staan. Overeenkomstig het gevoelen van den opperpriester wees de

Spaansche monarch PHILIPS van ANJOU, een kleinzoon van LODEWIJK XIV, als zijn eenigen erfgenaam aan. Het was KAREL'S laatste regeeringsdaad: den 1^en November 1700 blies hij den laatsten adem uit.

Het ligt buiten het bestek van dit zeer beknopt overzicht te onderzoeken, of, en, zoo ja, in hoeverre dan de koning van Frankrijk de medewerker van het testament was, dat een Bourbon op den Spaanschen troon riep. Genoeg zij het vast te stellen, dat hij het aannam en men zich over 't algemeen in Engeland en in de Republiek verheugde, dat een uitweg gevonden was, waardoor men buiten de moeilijkheden geraken kon, die door WILLEMS buitenlandsche staatkunde waren veroorzaakt. Doch LODEWIJKS plotselinge inval in de Spaansche Nederlanden en de bezetting der met Hollandsche garnizoenen voorziene barrière-steden, onder voorwendsel, dat de Staten-Generaal den nieuwen koning van Spanje nog niet hadden erkend, opende de Republiek de oogen voor het gevaar, dat haar, van Frankrijk uit, bedreigde, en herinnerde Engeland tevens aan de verplichtingen, welke het door de tractaten van 1678 en 1689 tegenover de Vereenigde Provinciën op zich genomen had. Ook aan de overzijde van het Kanaal begon men zich nu ongerust te maken en werd de openbare meening Frankrijk vijandig.

Onderhandelingen, middelerwijl in den Haag tusschen de Staten-Generaal en D'AVAUX, den Franschen gezant, gevoerd, leidden tot geen uitslag, maar werkten toch uit, dat de keizer, bevreesd dat de zeemogendheden met Frankrijk afzonderlijk tot overeenstemming zouden geraken, zijn aanspraken op de geheele successie liet

vallen en zich met Italië en de Spaansche Nederlanden voldaan rekende. Van nu af sloten zich de zeemogendheden nauw bij den keizer aan en brachten eindelijk het groote of Haagsche verbond tot stand, van den 7den September 1701, waarvan de grondslagen waren: volledige voldoening voor den keizer en voor de overige bondgenooten, veiligheid voor hunnen handel en hunne bezittingen. Het vijfde artikel omschrijft dit nader en wel zóó, dat men zal trachten de Spaansche Nederlanden te vermeesteren, ten einde die tot een barrière voor de Republiek der V. P. te maken, en dat Milaan, de koninkrijken Napels en Sicilië en de havens van Toscane aan den keizer zouden worden afgestaan. Er werd dus volstrekt niet aan gedacht, Philips V van de geheele erfenis te berooven. Het was er slechts om te doen het evenwicht, zoo noodig voor aller onafhankelijkheid, te handhaven, daar men in de regeering van den hertog van Anjou in Spanje niets anders zag dan een onzelfstandig werktuig in de hand van den Franschen monarch en dus de erfenis der Habsburgers inderdaad met de landen hunner vroegere vijanden, de Bourbons, onder één bestuur vereenigd achtte.

In plaats van het wantrouwen der zeemogendheden te verminderen, joeg Lodewijk Engeland en de Republiek nog meer tegen zich in het harnas door maatregelen en daden, welke niet anders dan als zoovele fouten kunnen beschouwd worden. Terwijl hij door open brieven voor zijn kleinzoon van Spanje diens rechten als Franschen prins op de kroon van Frankrijk handhaafde, de barrièresteden bezet hield, pogingen aanwendde om de Spaansche

havens voor de Engelschen en de Nederlanders te sluiten, erkende hij den zoon van den te St. Germain gestorven JAKOB II als koning van Engeland. Het Engelsche volk, hierover gebelgd en zich grof beleedigd achtende, schaarde zich nu als één man om den troon van zijn vorst en dwong hem als 't ware dezen hoon te wreken. Thans werd de oorlog onvermijdelijk, te midden van welks toebereidselen WILLEM III overleed. Zijn opvolgster ANNA kon niet anders dan in dit opzicht de staatkunde haars voorgangers voortzetten en verklaarde dien ten gevolge tegelijk met de Republiek en den keizer, die echter reeds den strijd in Italië begonnen was, Frankrijk en Spanje den oorlog (Mei 1702).

Zoo nam dan de krijg een aanvang, waarin Engeland, de Nederlanden, de keizer en het rijk, Hannover, Pruisen en iets later Portugal en Savoje, als kampioenen stonden tegenover Frankrijk, Spanje en de keurvorsten van Beieren en Keulen. Wat de afloop van dien strijd zou wezen kon niemand voorzien; doch dit werd spoedig duidelijk, dat het militair genie dezen keer aan de zijde der bondgenooten was, en dat het oorlogsgeluk zich van LODEWIJK had afgewend.

I.

Beloop van den oorlog. — Lodewijks eerste vredesvoorslagen afgewezen. — De onderhandelingen te Bodegraven mislukken eveneens en waarom. — Zij worden in 1709 in den Haag hervat, wederom tevergeefs. — Zending van TORCY naar de Republiek. — Conferenties van Geertruidenberg. — Overmoedige eischen, aan den koning van Frankrijk gesteld. — De onderhandelingen afgebroken. — Het gunstige tijdstip voor de bondgenooten voorbij. — Gewone voorstelling der oorzaken van den vrede van Utrecht. — Afwijking daarvan door GIRAUD.

Scheen in de beide eerste jaren van den erfopvolgingsoorlog de fortuin aan Frankrijk nog niet bepaald den rug te hebben gekeerd, het jaar 1704 opende die reeks van nederlagen, door de bondgenooten aan de legers van LODEWIJK XIV toegebracht, welke gesloten werd door den ontzettenden slag bij Malplaquet. Duitschland, de Nederlanden, Spanje en Italië boden het oorlogsterrein. MARLBOROUGH en EUGENIUS deden in genoemd jaar TALLARD en MARSIN den slag bij Höchstädt verliezen, ten gevolge waarvan Duitschland ontruimd en de staten der beide keurvorsten, MAXIMILIAAN EMANUEL VAN BEIEREN en JOZEF CLEMENS VAN KEULEN, door de keizerlijke troepen werden bezet, terwijl Savoje en Portugal reeds in het vorige

jaar Frankrijks zijde hadden verlaten. Even ongunstige uitkomsten leverde het jaar 1706. Bij Ramillies dolf Villeroi het onderspit voor Marlborough, bij Turin ondergingen Marsin en la Feuillade de nederlaag in den strijd tegen prins Eugenius. Aartshertog Karel werd door de verbonden mogendheden binnen Madrid tot koning uitgeroepen, terwijl Philips van Anjou zich genoodzaakt zag in Napels een schuilplaats te zoeken. Zoo werden dus de Nederlanden, Italië en Spanje ontruimd. De overwinning van Marlborough en Eugenius op Vendôme bij Oudenaarde in 1708 deed den nood nog hooger stijgen. Slechts in Spanje schenen de gebeurtenissen voor Lodewijk een gunstiger wending te nemen. Den slag van Almanza verloren de bondgenooten, waardoor Madrid voor den aartshertog verloren ging, en hij zich slechts in het noorden kon staande houden. Dit kon echter het verlies, hetwelk Villars in het volgende jaar bij Malplaquet leed, niet vergoeden. Immers deze nederlaag veroorzaakte niet alleen, dat de Fransche troepen de Spaansche Nederlanden geheel moesten ontruimen, maar tevens werd het nu mogelijk den strijd op Fransch grondgebied over te brengen.

Zoover was het evenwel niet gekomen, zonder dat men van Fransche zijde beproefd had, door middel van onderhandelingen tot een uitkomst te geraken.

Na Ramillies begon het Lodewijk ernst te worden met de vredesvoorslagen, die reeds in 1705 door Fransche agenten op onbepaalde wijze en niet rechtstreeks waren gedaan. Hadden de laatste klaarblijkelijk slechts de strekking, den invloed der Hollandsche vredespartij te versterken en argwaan en verdeeldheid onder de bond-

genooten te zaaien [1]), de eerste bleken werkelijk een oprecht gemeende poging te zijn [2]). Men oordeelde in Frankrijk algemeen, dat de eenige weg om tot den vrede te geraken, was, zich tot de Nederlanders te wenden [3]). Het aanbod luidde voor de Republiek zoo voordeelig mogelijk. Haar zouden de Z. Nederlanden en een voordeelig verdrag van koophandel ten deel vallen, PHILIPS van ANJOU zou de Spaansche landen in Italië verkrijgen, terwijl voor aartshertog KAREL Spanje en de Indiën bewaard bleven [4]). Hoe aannemelijk die voorwaarden ook op zich zelf waren, zonder des keizers en, vooral zonder Engelands goedkeuring, konden de Vereenigde Provinciën ze niet aannemen. Met machtiging der eerste zeemogendheid wilden de Staten-Generaal afzonderlijk met Frankrijk onderhandelen; de Whigs echter wilden niets van een staking der vijandelijkheden weten — en de onderhandelingen moesten afgebroken worden. „Ik moet het eens zijn met de meening in mijn vaderland, dat wij, zoowel volgens de verdragen als in ons belang, verplicht zijn de Spaansche monarchie in haar geheel te behouden" schreef MARLBOROUGH aan den raadpensionaris [5]).

---

1) v. NOORDEN, Europäische Gesch. im 18^{en} Jahrh. Düsseldorf 1870, II, p. 420.

2) WAGENAAR, Vaderl. Historie, Amsterdam 1782, XVII, p. 289
AREND, Algem. Gesch. des Vaderlands, Haarlem 1879, IV, 2e stuk, p. 850.

3) Mémoires de Mons. DE TORCY pour servir à l'histoire des négociations depuis le traité de Ryswijck jusqu'à la paix d'Utrecht, Londen 1757, I, p. 113.

4) De voorwaarden volledig in een schrijven van D'AVAUX aan HENNEQUIN, burgemeester van Rotterdam, bij VREEDE, Corresp. diplom. et milit. du duc de Marlborough etc. Amsterdam 1850, p. 247.
WAGENAAR XVII, p. 292; DE TORCY, mém. I, p. 115.

5) Memoirs of the duke of Marlborough with his original correspondence bij W. COXE, Londen 1847, I, p. 483.

De krijgsgebeurtenissen van 1708 noodzaakten Frankrijk nogmaals pogingen tot het verkrijgen van den vrede aan te wenden. De veldtocht in de Nederlanden was wederom ten gunste der bondgenooten afgeloopen. Door de verwerving van Minorca was Engelands overwicht in de Middellandsche zee, daar het ook Gibraltar bezat, een feit; buiten het eigenlijke Spanje behoorde aan PHILIPS V niets dan Sicilië, en de keizer was meester in Italië. Elk voordeel, verder door de bondgenooten te behalen, zou de balans nog meer naar hun zijde doen overslaan, waarmede hun eischen gelijken tred zouden houden. Alzoo werden de onderhandelingen met de Republiek op nieuw in 't geheim geopend. „Vernieuwde men evenwel niet," zoo schreef VAN DER DUSSEN, burgemeester van Gouda, aan den graaf van BERGHEICK, gouverneur der Spaansche Nederlanden, „hetzelfde aanbod van vroeger, namelijk Spanje, de Indiën, het Milaneesche, de Spaansche Nederlanden en wat er meer bijgevoegd is, benevens een gunstig verdrag van koophandel, dan kon over de andere voorafgaande punten niet vertrouwelijk in onderhandeling getreden worden" [1]). De koning van Frankrijk verklaarde zich bereid de voorgestelde punten als grondslag aan te nemen en zond als onderhandelaar den voorzitter van den grooten raad en oud-ambassadeur in Portugal, ROUILLÉ. Doch geschillen over de als grondslag aangenomen bepalingen en over de barrière, welke van den kant der Republiek verlangd werd, deden ook deze onderhande-

1) DE TORCY, mém. I, p. 119. WAGENAAR, XVII, p. 329.

lingen, te Bodegraven gevoerd, mislukken. Zoolang de Republiek zoo nauw met Engeland vereenigd was, kon bij de staatkunde der Britsche bewindvoerders nauwelijks een andere uitkomst verwacht worden [1]). Daar de koning echter naar het sluiten van den vrede vóór het openen van den veldtocht verlangde, achtte hij het raadzaam, den leider van Frankrijks buitenlandsche aangelegenheden, den markies DE TORCY, naar den Haag te zenden.

Evenals van de vorige, lekte ook het geheim dezer onderhandelingen uit, zoodat de keizer prins EUGENIUS en den graaf van SINZENDORF, de koningin van Engeland MARLBOROUGH en Lord TOWNSHEND machtigde er aan deel te nemen. Werden aan de Republiek, zoo meende de Fransche onderhandelaar, een barrière en eenige grensteden in de Spaansche Nederlanden bewilligd, misschien dat zij dan tot vrede zou neigen [2]). Dezelfde dwang evenwel, die de vroeger gevoerde vredesonderhandelingen had doen mislukken, bestond nog. De Republiek vermocht zich niet van haar bondgenooten te scheiden; zij ondersteunde hun eischen, welke voornamelijk neerkwamen op de ontruiming van al de Spaansche landen door PHILIPS V en het overgeven daarvan aan den aartshertog KAREL; de erkenning van ANNA en de Protestantsche opvolging, de verwijdering van JAKOB III uit Frankrijk en de inruiming der door de Staten-Generaal verlangde barrière.

---

1) COXE, memoirs of the duke of Marlborough II, p. 396.
2) DE TORCY, mém. II, p. 24, 31.

Na langdurige onderhandelingen en op verzoek van TORCY stelde de raadpensionaris hem op schrift de 40 punten, waaromtrent de bondgenooten algemeen waren overeengekomen, den 28sten Mei ter hand. Geen der artikelen bleken onoverkomelijker te wezen dan die, welke bepaalden, binnen welken tijd en op welke wijze Frankrijk de voorwaarden zou uitvoeren. Zoo zou de wapenstilstand terstond beginnen; alle aangewezen plaatsen moesten onmiddellijk door de Franschen ontruimd worden; binnen twee maanden zou de uitlevering van Spanje en Sicilië aan KAREL III moeten geschieden; gebeurde dit niet, dan zou LODEWIJK in gemeenschap met de bondgenooten maatregelen moeten treffen ter uitvoering van het verdrag. Had dit alles plaats gehad en was dus de Spaansche monarchie aan den aartshertog overgegeven, dan zou de wapenstilstand voortduren tot het sluiten van den vrede [1]). Hoe hard ook voor Frankrijk, ROUILLÉ meende, dat men de voorwaarden moest aannemen [2]). TORCY zelf echter dacht er anders over en ontried het den koning, die in dien zin besliste.

De verpletterende nederlaag der Fransche wapenen bij Malplaquet, September 1709, noopte LODEWIJK nogmaals in onderhandeling te treden, ofschoon het geheele jaar de vredehandel min of meer levendig gehouden was door briefwisseling van TORCY en ROUILLÉ met den minister-resident van den hertog van HOLSTEIN, PETKUM, die in den Haag

---

1) Zie de 40 artikelen bij DE TORCY, mém. II, p. 117—144; DE GARDEN, Hist. générale des traités de paix depuis la paix de Westphalie, Paris II, p. 272—276.

2) DE TORCY, mém. II, p. 149.

verblijf hield en reeds bij vorige onderhandelingen als tusschenpersoon was opgetreden. Bij velen in de Vereenigde Provinciën wekte het hardnekkig vasthouden aan de veertig artikelen weerzin; de ontzettende verliezen, die het Nederlandsche leger bij Malplaquet geleden had, deden meerdere stemmen ten gunste van Frankrijk opgaan [1]). Op aandrang van koning Lodewijk gaf Heinsius zijn bereidwilligheid te kennen nieuwe onderhandelingen aan te knoopen, die inderdaad in Maart 1710 officieel te Geertruidenberg werden hervat. Het 4e en het 37e artikel, den afstand van Philips van Anjou en de voorwaarde en den duur van den te sluiten wapenstilstand behelzende, moesten wel het hoofdpunt der beraadslaging uitmaken.

De Fransche gevolmachtigden, de maarschalk d'Huxelles en de abt de Polignac, trachtten op de verschillende conferenties met de afgevaardigden der Republiek, de heeren Buys en van der Dussen, voor Philips van Anjou de beide Siciliën, de Spaansche havens op de kust van Toscane of Arragon te verkrijgen, terwijl zij later verklaarden met Sicilië, Sardinië en de plaatsen in Toscane genoegen te zullen nemen. De Republiek echter, aan welke de leiding der onderhandelingen was toevertrouwd, eischte, uit naam der bondgenooten, algeheele overgave der Spaansche monarchie. Trouwens dit was de voorwaarde geweest, waaronder de conferenties te Geertruidenberg waren bewilligd [2]). Van geen schadeloosstelling voor Lodewijks kleinzoon wilde men iets weten.

---

1) v. Arneth, Prinz Eugen von Savoyen, Wien 1864, II, p. 102.
2) Antwoord der St. Gen. bij Wagenaar, XVII, p. 357.

Vóór alles eischte men waarborgen voor den afstand van PHILIPS [1]). De aanbieding van maandelijksche subsidiën voor het geval dat de bondgenooten genoodzaakt werden den oorlog voort te zetten, om PHILIPS te onttronen, kon geen voldoening schenken, daar in dat geval van geen algemeenen vrede, maar slechts van een met Frankrijk sprake kon zijn. Eindelijk werd besloten te eischen, dat de koning zich zou belasten met de taak, òf zijn kleinzoon over te halen tot den afstand der geheele Spaansche monarchie, òf hem door wapengeweld daartoe te dwingen [2]). De veertien dagen, den Franschen gevolmachtigden door de Nederlandsche heeren toegestaan, ten einde het antwoord des konings in te winnen, waren nog niet verstreken, toen het bericht kwam. De koning meende, heette het daarin, dat hij zich onmogelijk tot de vereischte tenuitvoerlegging kon verbinden, en dat de bondgenooten, door dat te verlangen, slechts toonden alle vredesonderhandelingen te willen afbreken [3]).

Hadden de verbonden mogendheden een blik in de toekomst kunnen slaan, zij zouden gewis dergelijke eischen aan Frankrijk niet gesteld hebben. Hetzij LODEWIJKS streven al of niet ernstig gemeend was — prins EUGENIUS en MARLBOROUGH hielden zich van het laatste overtuigd [4]), —

---

1) Zie de uitvoerige, schoon overdreven, van verontwaardiging gloeiende beschrijving dezer onderhandelingen bij TOPIN, l'Europe et les Bourbons sous LOUIS XIV, Paris 1868, p. 201 en vlgd.

2) DE TORCY, mém. II, p. 256.

3) Zie het volledige antwoord bij DE FLASSAN, Hist. générale et raisonnée de la diplomatie française, Paris 1811, IV, p. 292; TOPIN, l'Europe et les Bourbons, aant. p. 217.

4) V. ARNETH, Prinz Eugen II, aant. p. 475.

't kan niet ontkend worden, dat de eischen tamelijk buitensporig waren. „Het was een onbeschaamde overmoed," zegt VON SYBEL, „welke de bondgenooten toenmaals aangreep" [1]). PHILIPS van ANJOU tot vrijwilligen afstand over te halen moest wel een wanhopige onderneming voor LODEWIJK wezen, en derhalve zou hij tegen zijn eigen kleinzoon, dien hij zelf op den Spaanschen troon geplaatst had, geweld moeten gebruiken, om hem tot afstand te dwingen. De reus lag wel ter aarde, maar toch niet zóó, of hij kon nog een poging wagen weêr op te staan. Nu ook deze onderhandelingen waren afgebroken, was het voor de bondgenooten gunstige tijdstip voorbij. De omkeering in Engeland zoude den loop der zaken een andere richting geven; zij werd het keerpunt in den, tot nu toe met zooveel voorspoed door de verbonden mogendheden gevoerden, strijd. Van dit oogenblik af was 't niet meer de Republiek der V. P., maar de zeemogendheid aan de overzijde van 't Kanaal, die gezocht zou worden — en zich zou laten vinden.

Kan de geschiedschrijver van de sedert 1706 tot 1710 bijna onafgebroken gevoerde onderhandelingen niet anders getuigen dan dat zij, om de aangevoerde redenen, mislukt zijn, de te Utrecht in 't jaar 1712 geopende vredehandel heeft daarentegen tot een verblijdende uitkomst geleid.

Hoe komt het, dat deze laatst gevoerde onderhande-

---

1) VON SYBEL, kleine Historische schriften, Prinz Eugen von Savoyen, München, 1863, p. 101.

lingen met gunstigen uitslag zijn bekroond? m. a. w. Welke zijn de oorzaken, dat de Spaansche successie-oorlog in 1713 een einde neemt? Terwijl men het algemeen zóó voorstelt, dat de val van het Whig-ministerie, gevolgd door de terugroeping van MARLBOROUGH, die er de ziel van was, de vroegtijdige dood van JOZEF I, wien zijn broeder KAREL VI als keizer opvolgde, en het overlijden der prinsen Bourbon de eigenlijke oorzaken van het tot stand komen van den vrede zijn, tracht daarentegen een Fransch schrijver, de heer GIRAUD, in hoofdzaak te betoogen, dat, wel verre er van, dat de ministerieele omkeering in Engeland Frankrijks redding verzekerd heeft, de slag van Denain aan het uitgeputte rijk den vrede heeft gegeven [1]). „C'est sur ce changement d'administration," zegt hij, „qu'on s'est fondé pour croire que dès 1710 le salut de la France était assuré, et que la victoire de Denain n'avait été que la parure du traité d'Utrecht. Un examen superficiel des faits et des documents a pu seul autoriser cette supposition" [2]). De nederlaag bij Denain heeft dus volgens dezen schrijver veel grooter beteekenis dan men er algemeen aan toekent; het is dit feit, en niet de gebeurtenissen in Engeland, dat de hoofdoorzaak van den vrede kan genoemd worden.

De gronden, waarop GIRAUD zijn betoog bouwt, zijn de volgende: de ministerieele verandering in Engeland is slechts

---

1) Zie zijn beide verhandelingen: „la Bataille de Denain" en „la paix d'Utrecht" in de Revue des deux mondes, jaarg. 1870, pag. 479 en vlgd. en 649 vlgd.

2) Bataille de Denain, t. a. p., p. 482.

een verwisseling van personen, waarmee de buitenlandsche staatkunde niets te maken heeft; door de noodzakelijkheid om zich staande te houden wordt het kabinet er toe gebracht den vrede te willen; van dat oogenblik af speelt het dubbel spel, dat geduurd heeft tot den vooravond van den slag van Denain, die Bolingbroke de handen vrij heeft gegeven [1]).

Is inderdaad, zooals wij blijven gelooven, in de omkeering in Engeland de hoofdoorzaak van den vrede te zoeken, dan hebben wij vooreerst aan te toonen, dat die verandering, buiten en behalve in persoonlijke, haar grond vond in staatkundige redenen, die het eindigen van den oorlog vorderden; dat het nieuwe ministerie, van zijn komst aan de regeering af, den vrede tot grondslag zijner staatkunde maakte, niet uit noodzakelijkheid, ten einde zich staande te houden, maar omdat het van zelf door de beginselen der partij, waartoe het behoorde en door de omstandigheden, ten gevolge waarvan het was opgetreden, niet anders kon en wilde. Daartoe dient een blik geslagen te worden op Engelands binnenlandschen staatkundigen toestand, terwijl dan daarna de gelegenheid zal bestaan om de derde grondstelling van den schrijver der aangehaalde verhandelingen te toetsen.

---

1) Bat. de Denain, t. a. p., p. 482, 485.

II.

Koningin ANNA. — Haar neigingen. — Moeielijke toestand, waarin zij de regeering aanvaardde. — De oorlog een Whig-oorlog. — Beginselen der Tories omtrent Engelands buitenlandsche staatkunde. — De hertog van Marlborough — Zijn staatkundige denkbeelden. — Waarom MARLBOROUGH en GODOLPHIN zich meer en meer bij de Whigs aansloten. — Populariteit van den oorlog. — Langzame overgang van het Tory- in een Whig-kabinet. — Van een uitsluitend Tory-ministerie tusschen de jaren 1704 en 1708 is geen sprake. — Daarmede vervalt de bewering, dat het Tory-kabinet gedurende die jaren den krijg met kracht heeft doorgezet.

Ten tijde der onderhandelingen te Geertruidenberg was koningin ANNA het negende jaar harer regeering ingegaan. Als afstammelinge der Stuarts, als trouwe volgelinge der heerschende kerk, was zij bij haar komst op den troon door de hooge geestelijkheid en door de Tories met vreugde begroet. Uiterst gehecht aan de Anglicaansche leerstellingen niet alleen, maar ook aan de uiterlijke vormen, waarin zich de episcopale kerk kleedt, beschouwde zij de non-conformisten als ketters, wier bestaan ten hoogste kon geduld worden [1]).

---

1) MACAULAY, Hist. of England, Londen 1869, III, p. 153. v. NOORDEN, Europ. Gesch. im 18^{en} Jahrh. I, p. 187.

LECKY, Hist. of England in the eighteenth century, 1879, I, p. 31: „the

Onbetwist gold haar voorliefde den Tories; altijd had zij gezegd de beginselen der kerkelijke partij te zijn toegedaan [1]). Niet zonder reden verwachtten de Tories een verandering in het nog gemengde kabinet. Maar de omstandigheden, waaronder zij aan de regeering was gekomen, hadden haar in een niet benijdenswaardigen toestand gebracht. Aan den vooravond van den krijg, die door de ondoordachte daad van Lodewijk XIV, zijn erkenning van Jakob III Stuart als koning van Engeland, onvermijdelijk geworden was, nam de schoonzuster van den overleden Oranjevorst de teugels van het bewind in handen, waarmede zij echter te gelijker tijd, als een deel der staatkundige nalatenschap van Willem III, den oorlog aanvaardde, waartoe door het een jaar te voren gekozen Whig-parlement besloten was. Die krijg was dus een Whig-oorlog, en een zonderlinge speling van het lot vermaakte aan de Tory-partij, die met Anna's optreden, ten gevolge der nieuwe verkiezingen, zes maanden na Willems dood gehouden, de meerderheid gekregen had, een krijg, tot welken zij slechts onder den drang der openbare meening had medegewerkt. Niet alsof het land op eens geheel tot de beginselen der Whigs bekeerd zou zijn, maar omdat deze partij in haar buitenlandsche staatkunde toenmaals de uitdrukking was van den algemeenen volkswil, werden de aanhangers harer beginselen, in December

---

strongest and deepest passion of her nature was attachment to the English Church. Though promising her protection to the Dissenters, she looked with secret horror on the toleration they enjoyed, and her own severe orthodoxy had been undimned in the Popish court of her father, and in the latitudinarian atmosphere of the Revolution."

1) Swift, an enquiry into the behaviour of the Queen's last ministry, deel XV der Works of Dr. Swift, Londen 1765, p. 84.

1701, in zoo grooten getale naar het parlement afgevaardigd. Immers, het werd een vaste staatkundige zienswijze der Tories, dat Engeland zich zoover mogelijk buiten de verwikkelingen op het vaste land had te houden. De Torypartij was beslist voor een staatkunde van afzondering en rust en in geen geval, meende zij, moest men zich laten leiden tot een landoorlog; was onzijdigheid onmogelijk, men beperke zich tot de zee. „Onze waarachtige belangen eischen," zegt BOLINGBROKE, „dat wij weinig verbintenissen op het vaste land aangaan, en nooit zulke, waardoor wij tot een landoorlog gedwongen worden, tenzij de omstandigheden van dien aard zijn, dat slechts het gewicht, dat Groot-Britannië in de schaal legt, kan verhoeden, dat het staatkundig evenwicht geheel verbroken wordt" [1]).

Er was dus grond genoeg voor de Whigs om bij ANNA's bekende neigingen, nadat zij reeds eenige wijzigingen in het ministerie gebracht had, en bij de omstandigheid, dat de meerderheid in het Lagerhuis Tory-gezind was, voor haar regeeringsdaden bezorgdheid te koesteren. Zich aan den oorlog onttrekken, kon toen niemand, ook niet de uiterste Tory-partij; maar op tweeërlei wijze kon Engeland er aan deelnemen: òf door slechts aan de Republiek der V. P. hulp te bieden, ter nakoming der oude verplichtingen, en dus als hulpmogendheid, òf het moest de rol eener leidende, zelfstandige mogendheid vervullen. Het eerste wilden de Hoog-Kerkelijken, het laatste MARLBOROUGH en de Whigs. Het was nu de vraag, welke

1) Marchmont papers II, p. 314 bij LECKY, History of England in the eighteenth century, Londen 1879, I, p. 24.

der beide zienswijzen zich 't krachtigst zou doen gelden en de overwinning behalen. Die overwinning bleef aan MARLBOROUGH. Hij had haar ten deele te danken aan zijn vrouw, die bij den grooten invloed, dien zij op de koningin oefende, met hart en ziel de beginselen der Whigs was toegedaan. Al behoorde de hertog eigenlijk niet tot de genoemde partij, zoo deelde hij toch op het punt der buitenlandsche staatkunde volkomen haar zienswijze.

JOHN CHURCHILL, hertog van Marlborough, was de zoon van door CROMWELL als aanhangers van KAREL I verbannen ouders. Als page aan het hof van den hertog van York, later JAKOB II geplaatst, trok hij al spoedig de opmerkzaamheid en won hij de gunst van zijn meester. In den oorlog van 1672 naar het vasteland gezonden in de gelederen van den hertog van Monmouth, leerde hij de krijgskunst van de groote meesters te dier tijde, TURENNE, CONDÉ, VAUBAN, en legde na zijn terugkeer in 1677, niet zonder reeds van zich te hebben doen spreken, door zijn huwelijk in het volgende jaar met SARAH JENNINGS, de geliefde vriendin van ANNA STUART, den grond tot zijn latere grootheid. Door JAKOB II tot pair verheven met den titel van baron CHURCHILL, bleef hij dezen niet getrouw, maar ging met 5000 man tot WILLEM VAN ORANJE over. Tot belooning voor de diensten, hem bewezen, verhief WILLEM III den bekwamen veldheer tot graaf van Marlborough en deed hem in den „privy council" zitting nemen. Spoedig daarop, veronachtzaamd, keerde CHURCHILL zich weer tot JAKOB, om daarna nogmaals WILLEMS zijde te kiezen. Het was in dezen tijd, in 1692, dat de koning hem in hechtenis liet nemen onder verdenking

van medegewerkt te hebben aan een plan, dat tot doel had, den verdreven monarch terug te voeren. Gebrek aan bewijs echter vorderde zijn invrijheidstelling, waarna hij zich uit het openbare leven terugtrok. Zes jaar later evenwel werd CHURCHILL op nieuw lid van den geheimen raad en door zijn souverein, met het oog op den krijg, die moest uitbarsten, belast met de taak om in den Haag te onderhandelen over de verdragen, die, ter hernieuwing van het groote verbond stonden gesloten te worden, terwijl hem tevens het opperbevelhebberschap over het leger in de Nederlanden werd opgedragen. Koningin ANNA verhief hem, uit aanmerking zijner verdiensten in het eerste jaar van den oorlog, tot hertog van Marlborough, nadat hij reeds bij het begin van den krijg zijn aanstelling tot kapitein-generaal van de Engelsche strijdmacht in de Nederlanden ontvangen had.

Zeer gehecht aan den episcopalen godsdienst, diende hij in de staatkunde geen partij of beide. Beslist tegenstander van de uiterste richtingen, die het werkelijk staatsbelang en het welzijn des vaderlands aan eigen inzichten opofferden, meende MARLBOROUGH, dat een ministerie, waarin beide partijen vertegenwoordigd waren, voor 's lands belang het beste was [1]). Omdat op het terrein der buitenlandsche staatkunde zijn persoonlijke wenschen en inzichten veelal met die der Whigs overeenkwamen, genoot hij den steun der oorlogspartij, terwijl

---

1) Dat dit werkelijk zijn meening was, blijkt uit verscheidene brieven in COXE's memoirs of the duke of Marlborough with his original correspondence, o. a. I, p. 263 en 264.

aan den anderen kant de Tories, wat de binnenlandsche staatkunde betrof, op hem meenden te mogen rekenen [1]). Op zijn raad was het, dat de koningin GODOLPHIN, wiens oudste zoon gehuwd was met MARLBOROUGHS oudste dochter, een man van gematigde Tory-beginselen, tot Lord schatmeester benoemd had [2]). Tusschen hen beiden bestond hartelijke samenwerking uit hoofde hunner overeenstemming van zienswijze. Niet alzoo was dit met de overige ministers het geval, die niet alleen, krachtens de beginselen hunner partij, tegenstanders der beide staatslieden waren in hun oorlogspolitiek, maar zich bovendien gekrenkt achtten door het bijna onbepaalde vertrouwen, dat MARLBOROUGH en GODOLPHIN bij de koningin genoten en waardoor zij als van zelf op den achtergrond gedrongen werden.

De tegenwerking, die GODOLPHIN en MARLBOROUGH ondervonden, zoo dikwerf als zij met kracht in de verwikkelingen door den krijg veroorzaakt wenschten op te treden, en waarin zij slechts door de Whigs ijverig gesteund werden, maakte op den duur de samenwerking met de overige leden der regeering onmogelijk. Het was niet te denken, dat een man als MARLBOROUGH, die buiten alle persoonlijke redenen de oorlogspolitiek huldigde, zich voortdurend zou laten dwarsboomen in hetgeen hij tot behoorlijke uitvoering der taak, die Engeland op zich genomen had, noodig rekende. Wel hadden de

---

1) v. NOORDEN, Europ. Gesch. im 18en Jahrh. I, p. 199, 200.

2) STANHOPE, Hist. of England comprising the reign of Queen ANNE until the place of Utrecht, Londen 1870, p. 44.

WYON, the History of Great Britain during the reign of Queen ANNE, Londen 1876, I, p. 65.

Tories over 't algemeen medegewerkt tot de oorlogsverklaring; maar zeer velen onder hen bleven van meening, dat men den krijg binnen de nauwste grenzen moest voeren en men zich diende te bepalen tot een defensief optreden in de Spaansche Nederlanden [1]). Geen wonder derhalve, dat de beide leiders der regeering hoe langer zoo meer overhelden tot en zich nauwer aansloten bij die partij, van welke zij alleen een krachtigen en voortdurenden steun in hun buitenlandsche staatkunde konden verwachten. De schitterende en met den besten uitslag bekroonde wapenfeiten van het jaar 1704 deden langzamerhand een algeheele omkeering in het land ontstaan; zij moesten wel de partij versterken, welke bijzonder tot den oorlog in betrekking stond. Men deed zich te goed aan den roem, door de Engelsche wapenen op verscheidene slagvelden behaald. De oorlog werd populair [2]); de invloed der leidende ministers klom; de verdeeldheid der Tories, voornamelijk over de vraag, of zij de „occasional conformitybill" [3]) zouden vastknoopen aan een wet tot

---

1) STANHOPE, History of England comprising the reign of queen ANNE until the peace of Utrecht, Londen 1870, I, p 83.
WYON, the History of great Britain during the reign of queen ANNE, Londen 1876, I, p. 50.
LECKY, a history of England in the eighteenth century, Londen 1879, I, p. 34.
In SWIFT's Conduct of the allies stralen deze denkbeelden duidelijk door.

2) BOLINGBROKE, Letters on the study and use of History, Works, Londen 1777, III, p. 450.

3) Gelijk de test-act de Katholieken van alle openbare bedieningen uitsloot, zoo zou zij ook de dissenters hebben moeten uitsluiten. Velen onder dezen zagen er geen bezwaar in, het avondmaal overeenkomstig de gebruiken der episcopale kerk te houden of het sacrament van een geestelijke dier kerk te ontvangen. Vandaar het ontwerp van wet tegen dergelijke ontduikingen, dat in 1702, 1703 en 1704 telkens voorgedragen, maar verworpen werd door het overwicht der Whigs in het Hoogerhuis.

het verstrekken van onderstandsgelden voor den krijg, ten einde alzoo de oppositie van het huis der Lords te fnuiken, werd in de laatste maanden van 1704 de oorzaak eener scheiding in hun gelederen [1]). De parlementsverkiezing van 1705 gaf den Whigs een aanzienlijke meerderheid in het huis der Gemeenten [2]), hetgeen, zij 't ook niet rechtstreeks, tevens een verandering in het ministerie te weeg bracht, dat altijd nog grootendeels Torygezind was. Thans echter benoemde de koningin onder MARLBOROUGH's invloed een der uitstekendste Whigs, COWPER, tot groot-zegel-bewaarder [3]). Sinds dezen tijd wonnen de Whigs aan kracht in het kabinet. Zij waren er nu op uit de leiders der regeering te dwingen, afstand te doen van hun onzijdigheid, de koningin voor hun bevelen te doen buigen en de invloedrijkste leden der partij in den geheimen raad te brengen. En zoover was het in 1707 reeds gekomen, dat koningin ANNA, bedreigd met het ontslag van GODOLPHIN en op aandrang van MARLBOROUGH, die beide op hun beurt in een eenigszins afhankelijke betrekking tot de Whigs geraakt waren, een van de heftigsten der partij, den hertog van Sunderland, MARLBOROUGH's schoonzoon, tot staatssecretaris moest benoemen, ofschoon zij van de hoofden der Whigs een bepaalden afkeer had [4]).

Zoo langzamerhand verloren nu de Tories hun plaatsen in het kabinet. In het volgende jaar (1708) ruimden

---

1) LECKY, Hist. of Engl. 1, p. 37.
2) WYON, I, p. 379. STANHOPE, p. 204. LECKY, I, p. 38.
3) WYON, I, p. 381.
4) Zie haar schrijven aan Godolphin in COXE's memoirs, II, p. 2 en 3.

HARLEY en St. JOHN hun zetels [1]). De nieuwe parlementsverkiezingen vielen wederom uit in het voordeel der Whigs, en de door de waakzaamheid der regeering in hetzelfde jaar 1708 verijdelde aanslag van den pretendent strekte om de positie van het ministerie te versterken en de kracht der Whig-partij te doen toenemen [2]). Zij vierde haar triumf; noch GODOLPHIN, noch MARLBOROUGH hadden haar vorderingen kunnen tegenhouden, al wilden zij het ook [3]), en kort na den dood van den prinsgemaal had zij het geheele ministerie bezet [4]).

Van een zuiver Tory-kabinet tusschen de jaren 1704 en 1708 is dus geen sprake. Juist sinds 1704 en 1705 klimt de invloed der Whigs, ook in het ministerie, en gaan zij er langzamerhand de meerderheid in vormen. De bewering van GIRAUD derhalve, dat het Tory-kabinet met kracht den oorlog tegen LODEWIJK XIV heeft doorgezet, gaat niet op, en het hieruit voor zijn stelling geputte bewijs, dat de Tory-ministers eerst, toen zij er toe gedwongen werden, ten einde zich staande te houden, en dus niet uit eigen overtuiging en beweging, den vrede wilden, faalt [5]), om de eenvoudige reden, dat er geen eigenlijk Tory-ministerie was, maar een gemengd kabinet, waarin dan nog de beide hoofdleiders zich ten opzichte der buitenlandsche staatkunde aan de zijde der Whigs schaarden; en, gesteld dat de regeering werkelijk een Tory-

---

1) WYON, II, p. 15.
2) STANHOPE, p. 341, WYON, II, p. 19.
3) Zie b.v. zijn schrijven aan de hertogin in COXE's memoirs, II, p. 1.
4) STANHOPE, Hist. of England, p. 373.
WYON, Hist. of Great Britain during the reign of queen ANNE, II, p. 91.
5) Bat. de Denain t. a. p., p. 483.

regeering was, zoude zij zich dan zoo maar aan een oorlog hebben kunnen onttrekken, die, dank zij vooral MARLBOROUGH's schitterende krijgsdaden, een zekere mate van populariteit begon te genieten? bestond ook niet het huis der Gemeenten sinds 1705 voor de meerderheid uit Whigs? [1]) Juist hierom werd het ministerie, of liever de hoofden er van, genoodzaakt de partij, welke die meerderheid had, naar de oogen te zien. Konden de maatregelen, die de oorlogspartij meende te moeten nemen, ten gevolge der tegenwerking van de in het ministerie zetelende Tories, met moeite worden doorgevoerd, welnu, de Whigs eischten inruiming van een der zetels, en MARLBOROUGH en GODOLPHIN, ofschoon dikwerf schoorvoetend, gehoorzaamden. Maar van nu aan was ook de gemeenschap tusschen den Lord-schatmeester en de gematigde Tories in het parlement verbroken.

Vervreemd van de geheele partij, ook van de gematigden, die hun vroegere vrienden geweest waren, stonden nu MARLBOROUGH en GODOLPHIN op zich zelf, en de val van den laatste was waarschijnlijk, indien niet een vast bondgenootschap met de Whigs werd aangegaan. In het huis der Lords waren de geavanceerde, de zoogenaamde Orangistische Whigs, de Whigjunta, sedert jaren alvermogend [2]), in het Lagerhuis gaven ze nu den doorslag. Als staatkundige partij waren de Tories voor de naaste toekomst tot lijdzaamheid veroordeeld.

---

1) LECKY, a hist. of Engl. I, p. 38.
COXE's memoirs, I, p. 346.
2) STANHOPE, p. 175.

III.

De hertogin van MARLBOROUGH. — Haar verhouding tot de koningin. — Waarom de vriendschap der koningin voor MARLBOROUGH's gemalin afneemt. — Mrs. ABIGAIL HILL. — Haar toenemende invloed. — Lady MARLBOROUGH tracht dien vergeefs tegen te gaan. — Beteekenis van Mrs. HILL's gezag aan het hof. — HARLEY's verwijdering uit het kabinet. — Het gezag der Whigs ondermijnd. — Wanneer eerst een omkeering in de staatkunde der koningin kon verwacht worden.

Tot de vrouwen, wier invloed op den gang der historische gebeurtenissen onmiskenbaar is, dient zonder twijfel ook de hertogin van MARLBOROUGH gerekend te worden. Hebben de meeste harer zich weten te doen gelden bij vorsten, die zich, onder den invloed harer lichamelijke schoonheid, gepaard aan een groote mate van eer- en heerschzucht, meer of min lieten leiden en zich niet geheel aan dien zachten aandrang konden onttrekken, aan het hof van St. James, na den dood van WILLEM III, was het de vorstin, die zich door banden van innige vriendschap aan de gezellin harer jeugd gehecht gevoelde.

SARAH JENNINGS behoorde tot een oude en aanzien-

lijke familie, welke, evenals die van haar gemaal, het koningschap der Stuarts vurig aanhing, en na de restauratie aan het hof aanmerkelijk aanzien genoot. Als jongste van twee zusters, werd zij reeds op twaalfjarigen leeftijd aan het gevolg der hertogin van York verbonden, wier bescherming zij genoot en alwaar zij de speelnoote werd van prinses Anna. Haar bezield voorkomen, haar gebiedende houding, vereenigd met een ontegenzeggelijke schoonheid, bezorgde haar een drom van aanbidders en bewonderaars, te midden van welke zij aan het losbandige hof van Karel II en den hertog van York een ongeschonden naam bewaarde, hetgeen zelfs door haar grootste vijanden, zooals Swift, erkend werd. Het was daar, dat zij de kennis maakte van den jeugdigen kolonel Churchill, met wien zij, waarschijnlijk in 1678, in den echt trad. Reeds aan het hof der hertogin van York trokken de beide vrouwen, de prinses en Miss Jennings, elkander aan, en de voortdurende omgang deed de genegenheid overgaan in een vriendschap, die eerst na jaren verbroken werd.

De mindere in verstandelijke ontwikkeling, zocht prinses Anna bij haar trouwe gezellin steeds troost en raad in de moeielijke en gewichtige oogenblikken haars levens. Toen de hertog, op dat tijdstip nog graaf van Marlborough, verdacht van medeplichtigheid aan een samenspanning tegen 's vorsten gezag, bij zijn souverein in ongenade was gevallen en Maria, Willems gemalin, de verwijdering der Lady uit Anna's omgeving vorderde, weigerde deze, en verstoorde, zoo doende, de goede verstandhouding met haar zuster, welke eerst in Maria's laatste levensdagen

hersteld werd [1]). Geen inniger vriendschapsbetrekking is bijna denkbaar dan die, welke tusschen deze beide vrouwen bestond. Haar briefwisseling werd steeds van meer vertrouwelijken aard, totdat ten laatste, ten einde alle hinderpalen, die geboorte en rang in den weg legden, op te ruimen, de prinses van Denemarken haar vriendin aanbood te kiezen uit twee verdichte namen, waarvan de hertogin dien van Mrs. FREEMAN, de prinses dien van Mrs. MORLEY koos. Toen ANNA den troon van Engeland beklom, benoemde zij de gravin tot de hoogste betrekkingen aan het hof. De waardigheden van „groom of the stole, mistress of the robes, keeper of the privy purse en ranger of Windsor Park waren in haar persoon vereenigd. Van nu af bestuurde zij inderdaad het geheele hof en wies haar invloed gestadig, daar de koningin zelve geen leiding kon ontberen. Traag van begrip, zoo niet erger [2]), had Engelands vorstin een goedigen, meegaanden aard, en gaf zij zich gaarne over aan degenen, die haar met gehoorzaamheid, gedienstigheid en behoorlijken eerbied bejegenden; maar zij was ijverzuchtig op de rechten der kroon, onverzoenlijk omtrent hen, die haar eenmaal met onachtzaamheid behandeld hadden, en buitengewoon stijfhoofdig in haar besluiten [3]).

---

1) MACAULAY, Hist. of England, III, p. 312.

2) MACAULAY, Hist. of England, III, p. 151

STANHOPE, Hist. of Engl. Queen ANNE, p. 38.

WYON, Hist. of Great Britain during the reign of queen ANNE, I, p. 44.

3) BOYER, Het leven en de regeering van ANNA koningin van Engeland. Delft, 1736, IV, p. 287.

DE VRYER, Historie van CHURCHILL, hertog van Marlborough en prins van Mindelheim, Amsterdam 1738, IV, p. 188.

Had, vóórdat ANNA den troon beklom, nog geen wanklank de harmonie tusschen de beide vrouwen verbroken, spoedig daarna begon de gunst, waarin Mrs. FREEMAN zich mocht verheugen, te verminderen [1]). De heerschzuchtige aard der hertogin, haar aanmatiging, de jaloerschheid op haar macht, waarvan zij ook den schijn beminde [2]), bleken bij de koningin eenigen wrevel te hebben doen ontstaan, die toenam, naarmate de Lady haar gehechtheid aan de partij der Whigs meer en meer aan den dag legde en wilde, dat ook het hof haar hierin volgde. Zij was het, die haar gebiedster, ongeneigd een Whig als COWPER tot een invloedrijk ambt te benoemen, met verwijtingen overlaadde [3]); zij was het, die, toen ANNA de benoeming van SUNDERLAND tot staatssecretaris weigerde, haar verontwaardiging daarover te kennen gaf in woorden, welke de koningin diep moesten krenken [4]). En bleef al voor het uiterlijk de verhouding dezelfde, op den duur moest de wijze, waarop de hertogin van MARLBOROUGH haar gebiedster behandelde, een verkoeling in ANNA's vriendschapsbetrekkingen te haren opzichte ten gevolge hebben, welke zachtjes aan in afkeer overging. Doch op de puinhoopen van Lady MARLBOROUGH's vriendschap verrees een nieuwe soortgelijke verbintenis. Voor eenige jaren had de invloedrijke SARAH een verarmde bloedverwante, haar nicht, Mrs. ABIGAIL HILL, als „bedchamber woman" bij

---

1) SWIFT, Some considerations upon the consequences hoped and feared from the death of the Queen, deel XV van de „Works of Swift," p. 149.

2) RANKE, Englische Geschichte, Leipzig 1868, VII, p. 35.

3) COXE's memoirs, I, p. 347.

4) Zie de brieven der hertogin in COXE's memoirs, II, p. 13.

de koningin weten te plaatsen. Langzaam in de gunst harer meesteres gekomen, begeerde de nieuwe vertrouwde hooger te stijgen. Behalve dat haar karakter buigzamer was en zij een onvermoeiden ijver in den dienst der koningin ten toon spreidde, strookten ook haar staatkundige en kerkelijke denkbeelden tamelijk wel met die harer meesteres, aan wie zij te meer gelegenheid had het een en het ander te laten blijken, daar Lady MARLBOROUGH somstijds in een gansche maand het hof niet eenmaal bezocht en zij alzoo de eenige gezellin der koningin was.

Het huwelijk, in den zomer van 1707 door Mrs. HILL met een edelman in dienst van den prins van Denemarken, den heer MASHAM, met goedvinden der koningin en in haar tegenwoordigheid voltrokken, zonder dat Lady MARLBOROUGH daarvan kennis droeg, opende de hertogin de oogen [1]). Nu werd het haar duidelijk, dat de vroeger volstrekt niet gevaarlijk geachte beschermelinge de hooge gunst der koningin genoot en dat het, indien het althans niet te laat was, meer dan tijd werd, dien wassenden invloed tegen te gaan, ten einde zelve het vroeger genoten vertrouwen te herwinnen. In plaats evenwel van te trachten haar meesteres te verzoenen en alzoo de koninklijke gunst weder deelachtig te worden, viel zij haar aan met bittere verwijtingen, waarop de koningin kalm, maar vastberaden antwoordde [2]). Alle pogingen

1) STANHOPE, Hist. of Engl. comprising the reign of queen ANNE, p. 314. WYON, Hist. of Great Britain during the reign of queen ANNE, I, p. 523.
2) Vgl. haar schrijven in COXE's memoirs, II, p. 99.

om Lady MASHAM te verdringen bleken ijdel te zijn. Meer en meer nam zij de plaats der hertogin in, die nu, wat nog van haar vroeger gezag was overgebleven, verloor, en de koningin, voortaan aan den invloed der trotsche en heerschzuchtige vrouw onttrokken, begon de Whigs te weerstreven. Hoeveel moeite had niet de benoeming van SUNDERLAND gekost, welke men eerst na harden strijd had kunnen afdwingen? Toen in Juni van het volgende jaar twee bisschoppen moesten aangesteld worden, had de koningin geweigerd de ledige plaatsen te bezetten met degenen, die GODOLPHIN op aandringen der Whigs had aanbevolen, en twee Tory-bisschoppen benoemd [1]). Men kende ANNA's neigingen; men wist, dat zij den Whigs weinig gezind was; tot nu toe had zij echter, al was 't ook na eenig verzet, toegegeven. Men vermoedde, dat ROBERT HARLEY, die door familiebanden aan Lady MASHAM vermaagschapt en wiens Tory-gezindheid algemeen bekend was, dergelijk verzet aanmoedigde niet alleen, maar er ook naar streefde bij zijn souverein denkbeelden ingang te doen vinden, welke de ondermijning van het gezag en van de regeeringsmacht der andere partij ten doel hadden [2]). Vooralsnog zoude hij dit doel niet bereiken. De beide hoofdleiders van het kabinet, door de staatkundige noodzakelijkheid gedwongen, eischten zijn verwijdering uit het ministerie, hetgeen koningin ANNA, niettegenstaande MARLBOROUGH

---

1) WYON, I, p. 521.
2) STANHOPE, Queen ANNE, p. 316.
WYON, Hist. of Great Britain, enz. I, p. 524.

en Godolphin hun ontslag indienden, indien hun eisch niet werd ingewilligd, weigerde [1]). Harley zelf echter voorkwam door zijn vrijwillig heengaan alle moeilijkheden.

Wel mocht de toenemende vervreemding der hertogin van haar gebiedster de partij der Whigs bezorgdheid inboezemen. Het was nu een uitgemaakte zaak, dat een tegenovergestelde invloed bij de koningin werkzaam was en bleef, door middel waarvan de Tories gehoor verzochten en kregen. Een omkeering in haar staatkunde kon echter eerst dan verwacht worden, wanneer van buiten af een aandrang werd geoefend, welke bij haar de overtuiging deed wortelen, dat zij, van regeeringsstelsel veranderende, op den steun van een groot deel der natie kon rekenen.

Een felle strijd stond op het punt uit te barsten. Aan de eene zijde de Tories, heftige en gematigde, handhavers van de uitsluitende rechten der staatskerk, gekant tegen al wat van deze afweek, voorstanders van de rechten der kroon, tegenstanders van den oorlog, vooral zooals die nu door Engeland in vier verschillende streken van Europa gevoerd werd; aan den anderen kant de Whigs, de tegenwoordige machthebbers, de partij, welke voor een groot deel haar wasdom aan den krijg te danken had. Daarbij de koningin, in den grond de Tory-beginselen toegedaan, tegen wil en dank door de Whigs meegesleept, die zich zonder twijfel in het beslissende oogenblik bij haar geestverwanten zou aansluiten. Het kwam er op aan, haar te blijven beheerschen, allen

---

1) Stanhope, p. 334.

anderen invloed zooveel mogelijk van haar persoon verwijderd te houden. Kon dit niet geschieden, dan was bij de stemming, welke zich begon te openbaren en die door de tegenpartij levendig gehouden en aangestookt werd, zoo deze de overhand krijgen mocht, een wederoptreden der Tories in het ministerie allerwaarschijnlijkst. Voortzetting van den oorlog was onder deze omstandigheden een geloofsartikel der Whigs. Hun staatkundig overwicht, hun partijbelang eischte dat gebiedend. Juist door den zoo gelukkig gevoerden krijg was hun een populariteit ten deel gevallen, welke zij anders niet zouden verkregen hebben. Kwamen de Tories aan het bewind, dan liet zich bij de beginselen, door hen voorgestaan, voorzien wat geschieden zou.

IV.

Waarin wordt betoogd, dat de ministerieele verandering in Engeland nog wel aan andere oorzaken is toe te schrijven dan aan den afkeer der koningin van Lady MARLBOROUGH en ten deele een vraag is van buitenlandsche staatkunde. — De Tories treden op als kerkelijke partij. — Dr. SACHEVERELL en zijn predikatie. — De Whigs vervolgen hem voor het huis der Lords. — Het onstaatkundige hunner handelwijze. — Gisting in het land. — Indruk, dien de zaak maakt op de koningin. — Oorzaken der ministerieele verandering. — Zij is de hoofdoorzaak van den vrede. — Ontslag der leden van het ministerie. — De Tories in het kabinet. — De nieuwe verkiezingen.

Was de Tory-partij voor het oogenblik van haar staatkundigen invloed beroofd, zij trad thans in haar karakter van kerkelijke partij als een onoverwinnelijke macht op. De handelingen der meerderheid en van haar ministerie, dat de non-conformisten duldde niet alleen, maar hen beschermde; dat de akte van tolerantie niet herriep; dat de „occasional conformity bill" van de baan schoof, deden bij de groote menigte de overtuiging wortel schieten, dat de kerk, de episcopale staatskerk, aan zoovelen dierbaar, in gevaar was. In talrijke vlugschriften

werd er op gewezen, dat de koningin door de vijanden der kerk als 't ware in gevangenschap gehouden werd; dat de oorlog slechts oogenschijnlijk met succes werd gevoerd; dat de keizer en het rijk op gebrekkige wijze hun verplichtingen nakwamen [1]). Smaadschriften tegen de ministers [2]), kanselredenen, waarin tegen de non-conformisten heftig werd uitgevaren en het kabinet bedektelijk aangevallen, waren aan de orde van den dag. De mijn was geladen; slechts de lont ontbrak, die haar zou doen ontploffen.

Den 5den November 1709, bij gelegenheid der verjaring van het buskruitverraad, hield in de Sint Pauluskerk te Londen Dr. Henry Sacheverell voor den lord-mayor en aldermen een leerrede over: „de gevaren, die van valsche broederen, beide in kerk en staat te verwachten zijn." De predikatie bevatte een doorloopende gisping van de omwenteling van 1688; zij ontkende de leer van de souvereiniteit des volks, wraakte het beginsel van verdraagzaamheid, betwijfelde de leer van het recht van tegenstand, beschreef de kerk als in het grootste gevaar zijnde; kortom zij viel het kerkelijk en staatkundig geloof der Whigs heftig aan. Zoozeer de rede toegejuicht werd, bij duizenden exemplaren over het gansche koninkrijk verspreid, door een groote partij in den lande, wier beginselen zij verkondigde, even sterk werd zij door de Whigs afgekeurd. Niet alleen achtten zij het stuk gevaar-

---

1) v. Noorden, Europ. Gesch. im 18en Jahrh. III, p. 381.

2) Zie er een paar genoemd bij Boyer, Leven en Regeering van koningin Anna, IV, p. 405.

lijk, maar zij beschouwden het ook als een tegen hen op een openbare plaats ingebrachte aanklacht. Voorbeeldig moest de prediker gestraft worden; geen gewone rechtbank diende kennis der zaak te nemen; het huis der Lords zou in dezen hebben te oordeelen. De openbare meening uitte zich echter zóózeer ten gunste der stellingen, door SACHEVERELL verdedigd, en had zich herhaalde malen zóó onstuimig doen kennen, dat het Hoogerhuis den Doctor tot geen andere straf durfde veroordeelen dan tot schorsing in zijn ambt voor den tijd van drie jaar en openlijke verbranding zijner veroordeelde rede [1]).

Het was deze zaak en vooral de wijze, waarop zij door de Whigs behandeld werd, die hun partij veel nadeel berokkende. Nooit had de openbare meening beter gelegenheid gehad zich te doen kennen dán bij dit proces. De Whigs hadden van SACHEVERELL een martelaar gemaakt van de beginselen, die talloos velen voorstonden, en hun eigene leerstellingen bij de aanklacht tot een hoogte verdedigd, waardoor verzet en erger nog oproer kon worden uitgelokt [2]). Door de buitengewone wijze, waarop zij tegen den prediker waren opgetreden, hadden zij zijn zaak te belangwekkender gemaakt; het was een bewijs, hoe hoog zij zijn stellingen aansloegen. Het geheele geval, de vervolging van een geestelijke, omdat hij leerstellingen

---

1) Zie over de geheele zaak BURTON, a history of the reign of queen ANNE, London, 1880, II, chap. XI en XII en WYON, Hist. of great Britain, enz. II, p. 154—184.

2) Zie de verschillende redevoeringen bij BOYER, Leven en Regeering van Koningin ANNA, IV, p. 109 vlgg.

verkondigde, die velen aanhingen, moest wel schijn van waarheid geven aan het zeggen van hen, die altijd beweerd hadden en nog van meening waren, dat de Whigs de kerk beleedigden en onderdrukten. „God bless your majesty and the church. We hope that your majesty is for Dr. SACHEVERELL!" Zoo klonk het rondom in de nabijheid der koningin, zoo dikwijls als zij ter terechtzitting verscheen. Van alle kanten uit het koninkrijk werden haar adressen gezonden, waarin het gedrag der ministers gelaakt en in sommige waarvan haar verzocht werd, een regeeringslichaam te ontbinden, dat de gevoelens der natie niet langer uitdrukte [1]).

Wie wind zaait zal storm oogsten. Dat was ook de ondervinding, welke de heerschende partij thans opdeed. Overal verhief zich tegelijk het zoogenoemde „landed-interest" tegen de voortzetting van een oorlog, waarvan men het doel, dat de Whigs er mee trachtten te bereiken, afkeurde [2]). De landeigenaren leden er het meest onder en de meerderheid van hen kon tot de Tory-partij gerekend worden [3]), terwijl het „money'd-interest," de kapitalisten, zich met den algemeenen nood verrijkten [4]). Het wekt derhalve geen bevreemding, dat allen, die, om welke redenen dan ook, van den oorlog afkeerig waren, zich voor het oogenblik bij die partij aansloten, met wier beginselen het overeenkwam den krijg te beperken of te eindigen. Duidelijk bleek het bij deze gelegenheid, dat de popu-

---

1) LECKY, Hist. of Engl. in the eighteenth century, I, p. 57.
2) RANKE, Engl. Gesch. VII, p. 41.
3) SWIFT, An enquiry etc. Works, XV, p. 83.
4) Vgl. hierover SWIFT, The conduct of the allies, Works, IX, p. 158.

lariteit der tegenpartij, naarmate zij in macht was toegenomen, verminderd, maar ook dat verdeeldheid in haren boezem verrezen was.

De onverzoenlijke Whigs bezetten eigenlijk de ambten volstrekt niet naar den zin der gematigden onder hen noch naar dien van de beide leiders der regeering, die zij slechts ten deele vertrouwden. Reeds over de wijze, waarop SACHEVERELL zou vervolgd worden, had men het niet eens kunnen worden, en toen de aanklagers de leer van het wettig verzet, een der hoofdbeginselen van de Whigs, dermate ontwikkelden, dat zij aan de republikeinsche gevoelens, die vroeger ten koste der monarchale beginselen de overhand gekregen hadden, bevorderlijk kon zijn, keerden de hertogen van Argyle en Somerset, evenals enkele andere Whig-pairs, het ministerie den rug [1]). Te recht kon dan ook GODOLPHIN getuigen, dat hij wel wenschte, dat het strafgeding tegen SACHEVERELL nooit begonnen was [2]).

Welk een indruk het proces en al wat er mee samenhing op het gemoed der koningin moest maken was niet moeilijk te vermoeden. Zij leende het oor aan de volksuiting te gewilliger, omdat die, zij moest het wel in haar hart bekennen, met haar eigen denkbeelden en gevoelens overeenstemde. Haar geheime raadgevers hadden den toestand wel goed ingezien, toen zij haar in het oor fluisterden, dat de natie meende, dat de kerk in dreigend gevaar verkeerde en dat zij van den oorlog een afkeer had;

1) COXE's memoirs, III, p. 26.
2) GODOLPHIN aan MARLB in COXE, memoirs III, p. 25.

dat zij, de koningin zelve, niets meer was dan een werktuig in handen der onverzoenlijke Whigs en van een familie, die door den oorlog tot rijkdom en aanzien gekomen was [1]). Want ANNA haatte het oppergezag der Whigs; zij koesterde de innige overtuiging, dat zij vijanden der kroon en der kerk waren; zij had een afkeer van den krijg [2]). Al de benoemingen van en na het jaar 1705 waren haar als 't ware afgeperst; altijd had zij zich laten overhalen door de voorstelling van noodzakelijkheid, die haar vertrouwde van toen en de ministers er van hadden weten te geven. Zij had gedacht met een gematigd kabinet te regeeren en haar regeering was ontaard in een bewind, waarvan de stelregels in geenen deele met haar eigen denkbeelden strookten. „Slechts opdat geen der beide partijen," zegt RANKE, „een overwicht zou verkrijgen, waardoor de onafhankelijkheid der kroon bedreigd zou kunnen worden, had zij hun (den Tories) perken gesteld; thans moest zij 't beleven, dat de Whigs, die zij niet genegen was, haar en haar grondstelling, welke met haar gevoel van eigenwaarde overeenstemde, in 't nauw brachten" [3]).

Geen twijfel bleef haar over, of men wilde haar ook in de gewichtigste regeeringsaangelegenheden binden. Durfden niet de Whigs, toen zij in 1707 twee Tory-bisschoppen benoemde, beweren, dat de koningin, zelfs in dergelijke aangelegenheden, die zij meermalen tot haar eigene gemaakt had, niets zonder haar ministers mocht be-

---

1) SWIFT, Memoirs relating to the Change in the Queen's ministry, Works XV, p. 17.

2) SWIFT, an enquiry, Works, XV, p. 117.

3) RANKE, Engl. Gesch. VII, p. 34.

sluiten [1])? Wat beduidde, zoo meende zij, onder de inblazingen harer geheime raadslieden, MARLBOROUGH's verzoek, kort geleden gedaan, om een benoeming voor het leven tot kapitein-generaal, anders, dan dat de hertog zich, bij den afnemenden invloed zijner gemalin een positie wilde verwerven, die hem zoo noodig ook van het hof onafhankelijk zou maken [2])? Had men niet nog onlangs de verwijdering der nieuwe gunstelinge van het hof gevraagd, ja geeischt, van de vriendin, die haar onmisbaar geworden was en welke de plaats der trotsche hertogin van MARLBOROUGH had ingenomen [3])? Al deze overwegingen sluimerden bij ANNA reeds lang; zij had het juk der partij, welke de hare niet was, tot nog toe gedragen, maar niet den moed en de wilskracht gehad het af te werpen. Trouwens de omstandigheden hadden dit nog niet veroorloofd. Maar, nu zij steun ontving van buiten; nu zij bemerkte, dat een openlijke en krachtige tegenstroom zich tegen de heerschende partij en de ministers richtte; nu het bleek, dat er een omkeering in de stemming des lands bezig was plaats te grijpen; nu eerst was zij in de gelegenheid zich te ontdoen van een ministerie, dat niet langer geacht kon worden in den geest der natie te regeeren.

De ministerieele verandering vond dus haar oorsprong nog wel in andere gronden dan in een personenkwestie, zooals GIRAUD zegt. De persoonlijke veete tusschen de

---

1) STANHOPE, Queen ANNE p. 316, COXE, memoirs II, p. 154 vlgd.

2) Zie hierover SWIFT, memoirs relating to the Change in the Queen's ministry Works, XV, p. 15.

3) Vgl. COXE's memoirs, III, p. 8 vlgd.

koningin en Lady MARLBOROUGH is slechts één harer oorzaken, en in zooverre voor het bestuur des lands van beteekenis als de hertogin haar persoonlijken invloed altijd ten gunste der Whigs heeft gebruikt. Haar ongenade is derhalve een periode in de geschiedenis der omkeering, niet die geschiedenis alleen. Zoude koningin ANNA ministers hebben kunnen ontslaan, onder wier bewind een oorlog met zooveel succes gevoerd werd, een oorlog, uitvloeisel eener buitenlandsche staatkunde, die zich tot nog toe in aller bijval had mogen verheugen? Immers niet aan haar staatkundige en kerkelijke denkbeelden had de Whig-partij de groote vorderingen, welke zij gemaakt had, te danken. Geen gril eener vorstin zou een willekeurige verandering in regeeringsbeginselen hebben kunnen te weeg brengen. Dat mocht in Frankrijk het geval zijn, niet in Engeland, alwaar de vorst met het parlement te rekenen had, een macht, waarmede men niet onvoorbereid en straffeloos den strijd aanbond, getuige KAREL I, die er het leven, en JAKOB II, die er zijn troon door verloor. En dat parlement was op het oogenblik Whig-gezind. Die willekeurige verandering der regeering zou een ontbinding van het huis der Gemeenten tot gevolg moeten hebben, want het was niet te denken, dat er onder zulke omstandigheden voortdurende overeenstemming zou zijn — het kon zelfs de vraag wezen, of men die ooit zou kunnen verkrijgen, nu een brandende vraag van buitenlandsche staatkunde op den voorgrond trad — tusschen ministers van erkende Tory-beginselen en een vertegenwoordiging, tegenovergestelde denkbeelden toegedaan. Hoe zoude dan, verondersteld dat de openbare

meening dezelfde bleef, dat nieuwe parlement zijn samengesteld geweest? Hoogst waarschijnlijk zoude de Whigpartij er eerder nog versterkt in teruggekomen zijn. Zoolang niet van een gewijzigde stemming in het land overtuigend was gebleken, kon de koningin ook moeilijk aan een verandering denken. Zeer zeker: zij stemde volstrekt niet met de grondstellingen der Whigs in; de hertogin van MARLBOROUGH had door haar houding andere, tegengestelde invloeden aan het hof tot aanzien gebracht, die de koningin stijfden in haar eigene inzichten; maar met dat al kon ANNA de Tories moeielijk tot de regeering roepen, vóórdat de wil der natie haar in dezen werd kenbaar gemaakt.

Wel degelijk was dus ook de verandering een vraag van buitenlandsche staatkunde, al drong deze zich ook misschien minder op den voorgrond. „Church in danger!" — de kerk in gevaar — was wel het krijgsgeschreeuw der Tories; maar onder die leuze schaarde zich al wat ontevreden was. Dat was het middel, waardoor de in inzichten uiteenloopende bestanddeelen der oppositie eenheid en kracht kregen. Dat heeft hen feitelijk ter overwinning geleid.

Het gaat dus niet aan, de verandering in Engeland aan niets anders toe te schrijven dan aan een kwestie van personen. Het gevaar, waarin, zooals het volk meende, onder het bestuur der Whigs de kerk verkeerde, verzadiging van den oorlog, die nu reeds acht jaar geduurd en tallooze offers gekost had, ziedaar de hoofdbeweegredenen, welke de vorstin, onder volkomen instemming met de wenschen van het grootste deel der natie, tot een omkeering in de regeerings-beginselen hebben gebracht.

SWIFT, wiens getuigenis niet kan gewraakt worden, zegt er het volgende van: „(Aldus werd de koningin er toe gebracht te regeeren met een zoogen. Laag-Kerkelijk ministerie, dat verscheiden jaren aanbleef), totdat H. Majesteit ten laatste, *nadat zij den oorlog*, ofschoon die met grooten roem en voorspoed werd gevoerd, *moede geworden* en de natie ontvlamd was bij het proces van Dr. SACHEVERELL . . . . haar eigene neigingen en die van het volk volgende, besloot eenige verandering in het ministerie te brengen, en Mr. HARLEY in haar raad op te nemen [1])."

De uitwerking van het geding tegen SACHEVERELL had de verwachting van de geheime raadgevers aan het hof overtroffen, die er thans van overtuigd waren, dat zij veilig konden voortgaan op den weg, die tot algeheele verandering der regeering moest voeren. Kort te voren had de hertogin van MARLBOROUGH haar laatste onderhoud met de koningin. Op raad harer vrienden nogmaals ten paleize verschenen, deed zij, indien haar dit nog niet duidelijk was, de ondervinding op, dat Mrs. MORLEY zich volkomen van haar had afgewend. De breuk bleek onherstelbaar, en sedert dit oogenblik werd de Lady een even groot voorwerp van afkeer als zij vroeger in de hooge gunst en genegenheid harer souverein had gedeeld [2]).

Een week later (April 1710) benoemde koningin ANNA, zonder een harer ministers daarover te raadplegen, den hertog van SHREWSBURY, die het gewicht van zijn

---

1) SWIFT, An enquiry, Works, XV, p. 85; Vgl. ook t. a. p., p. 117.
2) Vgl. COXE's memoirs, III, p. 52 vlgd.

naam en zijn invloed bij gelegenheid van het proces tegen SACHEVERELL aan de Tories gegeven had [1]), tot Lord kamérheer, na vooraf den post voor hem te hebben vrij gemaakt. Terwijl in Juni het ontslag van SUNDERLAND volgde, wiens ambt aan een der heftigste Tories, Lord DARTMOUTH, werd opgedragen, was voor GODOLPHIN, in wiens val de overige ministers, vier weken later, werden meegesleept, de Augustusmaand even noodlottig als de Junimaand voor SUNDERLAND. Van de ministerieele verandering deed de koningin een beroep op de natie. Een heftige worsteling ontspon zich tusschen de beide partijen, die in werkzaamheid voor elkander niet onderdeden. De regeering behaalde de overwinning; het nieuwe Lagerhuis telde evenveel Tories als het vorige Whigs [2]). De weg tot den vrede was gebaand

---

1) WYON, II, p. 190.
2) WYON II, p. 254; STANHOPE, p. 444, 461.

V.

Engelands toestand door en met betrekking tot den krijg. — Het Haagsche verbond bereikt het doel niet, dat het zich met afwijking zijner eigenlijke beginselen voor oogen stelde. — Natuurlijk verlangen van een groot deel der Engelsche natie — Taak van het nieuwe ministerie. — HENRY St. JOHN. — Achterdocht bij de bondgenooten, door het optreden van het Tory-kabinet gewekt. — Zienswijze van LODEWIJK XIV daaromtrent. — Getuigenis van BOLINGBROKE en SWIFT, omtrent de staatkunde van het opgetreden kabinet, dat er van meet aan op bedacht was den oorlog te eindigen. — In hoeverre de Tory-ministers uit noodzaak den vrede begeerden. — Ongerijmdheid der voorstelling, dat het kabinet, ten einde MARLBOROUGH ter zijde te schuiven, een vredelievende staatkunde volgde.

Stoffelijke overvloed had Engeland in staat gesteld met jaarlijksche vermeerdering van troepen in het veld te komen. In 't begin van den krijg had het op zich genomen 40.000 man troepen te leveren, terwijl de keizer zich bereid had verklaard een leger van 90.000 en de Republiek der Vereenigde Nederlanden een van 102.000 man, van welke 42.000 om de garnizoenen aan te vullen, op de been te brengen. Al spoedig bleven de keizer en de Staten-Generaal in gebreke de verplichte quoten op te brengen, zoodat somwijlen niet minder dan 224.000

man in Engelsche soldij stonden [1]). Daardoor deed het Britsche rijk de Republiek wel een tweede rol spelen en maakte het Oostenrijk voor een groot deel van zich afhankelijk; maar de voormalige overvloed was in uitputting veranderd.

De schrikbarende oorlogskosten hadden de staatsschulden en lasten verbazend doen toenemen. Bedroegen gene onder de regeering van WILLEM III 16 millioen p. st., thans waren zij tot 34 mill. p. st. gestegen en de belastingen, als een noodzakelijk gevolg daarvan, verdriedubbeld [2]). De kapitalisten, de geld- en kredietmannen, het money'd interest, zooals men het in Engeland noemde, Whigs, hadden er voordeel bij, de plattelands- en de land bezittende bevolking, het zoogenoemde landed-interest, tot de Tories behoorende, leed er onder [3]). Daar het geld zooveel duurder en meer gezocht was, naarmate de handel meer kwijnde en de staat zich in schulden stak, was dit natuurlijk. En niet alleen door den voortdurenden oorlogstoestand, maar ook doordat de zee onveilig gemaakt werd door de beruchte Duinkerker kapers, van wie er ten naastenbij achthonderd gedurende den krijg uit het rooversnest op buit van Engelsche of Hol-

---

1) LECKY, a History of England in the eighteenth century, I, p. 101.
BOLINGBROKE, Letters on the study of H. II, p. 448.

2) SUGENHEIM, Deutschland im Span. Erbfolge- und im grossen Nordischen Kriege, Berlijn 1874, p. 193.
BOLINGBROKE, Letters on the study of History, Works, Londen 1777, II, p. 473.

3) Vgl. SWIFT, Examiner n°. 13 Works, VIII, p. 5.
Zie over Engelands finantieelen toestand ten gevolge van den krijg:
SWIFT, Conduct of the allies, Works IX, p. 182, 183.

landsche koopwaar gevaren hadden, leed de handel ontzaggelijk [1]).

Welke waren nu de voordeelen hier tegenover staande? Zondert men het bezit van Gibraltar en Port Mahon uit, geene, geen tastbare ten minste, terwijl Holland in 1709 van Engeland, in ruil voor de erkenning der Protestantsche opvolging, een barrière gekregen, en de keizer groote uitgestrektheid van grondgebied in Italie en Duitschland verworven had. Doch aan den anderen kant, de oorlog, om de Spaansche successie gevoerd, droeg van de zijde van Engeland in geen geval het karakter van een veroveringskrijg; immers voor een doel van hoogere staatkunde had de Britsche natie de wapenen opgevat.

Onwillekeurig dringt zich de vraag op: was dat doel voor oogen gehouden? Was men niet buiten de perken getreden? Kon het beoogde wel worden bereikt? Acht jaren lang was Europa nu reeds door de oorlogsfakkel in lichte laaie gezet; was nu Philips van Anjou uit Spanje verdreven en zwaaide een Habsburger er den schepter? Verre van daar. De laatste gebeurtenissen op het schiereiland bewezen, dat de bondgenooten er zich een illusie van gemaakt hadden, den oorlog spoedig te zullen eindigen. Na het afbreken der conferenties van Geertruidenberg had Lodewijk versterking naar Spanje gezonden met Vendôme als opperbevelhebber. De oorlogsfortuin was er altijd dobberend geweest; de stemming van het meerendeel der Spanjaarden steeds bestendig ten voordeele van den hertog van Anjou. Toen

1) Martin, Histoire de France, Paris 1859, XIV, p. 572.

na den slag van Saragossa aartshertog KAREL voor de tweede maal Madrid bezette, bleek die gezindheid duidelijker dan ooit. „Madrid is een woestijn!" riep de koning der bondgenooten uit, en hij had gelijk: bijna de geheele bevolking was met PHILIPS naar Valladolid, Castilië's oude hoofdstad, uitgeweken. Maar de fortuin keerde den bondgenooten voor goed den rug, toen, nadat STANHOPE met een leger van omtrent 6000 man zich bij Brihuega had moeten overgeven, STAHREMBERG bij Villa-Viciosa werd aangegrepen (10 Dec. 1710), en, ofschoon het slagveld behoudende, zijn verderen terugtocht met verlies zijner kanonnen moest koopen, om Arragon te ontruimen en met het overschot van zijn leger naar Catalonië terug te trekken. Hiermede was de zaak van koning KAREL verloren, hij zelf tot Barcelona en Tarragona beperkt, terwijl alle veroveringen op het schiereiland reeds vóór het einde van Februari 1711 in handen der Spanjaarden waren. PHILIPS van ANJOU was op nieuw koning en deed onder de geestdriftvolle toejuichingen van alle klassen der bevolking zijn zegevierenden intocht binnen Madrid. Zoo ooit, dan bleek nu zijn verdrijving uit Spanje een geheele onmogelijkheid te wezen, want vaster dan te eeniger tijd stond er zijn troon. De keizer had voor zijn broeder, behalve Spanje, ook Sicilië begeerd; het was er nu echter zoo mede gesteld, dat KAREL wel Sicilië en de andere nevenlanden, maar niet het hoofdland bezat. Al had LODEWIJK zelfs aan den ongehoorden eisch te Geertruidenberg toegegeven, dan nog zou PHILIP's verdrijving een nieuwen, grooten oorlog gevorderd hebben. Het was niet langer te

verhelen, dat men de vereeniging van twee kronen op één hoofd, zooals dat bij het uitbreken van den oorlog werd opgevat, niet had kunnen beletten. Doch te voorkomen, dat, bij den dood van Lodewijk of van Anjou, één vorst, en nu in den eigenlijken zin, koning van twee omvangrijke staten werd, eischte het stelsel van het politiek evenwicht gebiedend; de schending er van bedreigde Europa's veiligheid.

Was het wonder, dat bij dezen stand der krijgszaken, nu het Haagsche verbond van zijn eigenlijk doel was afgeweken en de Engelsche natie meer dan eenige andere den zwaren last des oorlogs torste, het verlangen naar een vrede zich krachtiger had doen hooren? Hoeveel te meer zullen zich de nieuwe ministers, wier beginselen het op zich zelf al meebrachten, geneigd hebben gevoeld hun taak te volvoeren, welke geen andere was, wat de buitenlandsche staatkunde aangaat, dan het eindigen van den oorlog, en hoofdzakelijk op de schouders werd gelegd van den staatssecretaris Lord Bolingbroke.

Henry St. John, gesproten uit een oud Normandisch geslacht, niet misdeeld van aardsche goederen, welke zijn grootvader hem had nagelaten, in 't bezit van een niet te verwerpen lichamelijke schoonheid, begaafd met groote welsprekendheid en een verbazend geheugen, was, spoedig na zijn op zes en twintigjarigen leeftijd gesloten huwelijk, in het parlement opgetreden. In 1704 secretaris van oorlog geworden, moest hij dit ambt, ten gevolge van Harley's aftreden, in 1708 nederleggen, en eerst het jaar 1710 zou hem weer in een openbare, invloedrijke betrekking, die van staatssecretaris, zien

optreden en aldus deel uitmaken van het Tory-ministerie. Man van groote letterkundige ontwikkeling, een meer dan gewoon diplomaat, strekt hij in zijn bijzonder leven juist niet als voorbeeld van zedelijke voortreffelijkheid [1]). In 't staatkundige zich reeds vroeg aan HARLEY's voorzichtige leiding aangesloten hebbende, werd hij spoedig de lievelingsredenaar der Tories. Het partijbelang ging bij hem boven alles; als partijleider was het zijn streven de Whig-politiek het onderstboven te keeren, en daar nu de oorlog de grondvoorwaarde dezer staatkunde uitmaakte, was het noodig dien krijg te eindigen. Hij had niet opgehouden in den „Examiner" [2]) te wijzen op het nuttelooze van den oorlog voor Engeland, op het voordeel dat de bondgenooten er uit trokken, op den achteruitgang der zeemacht, den kwijnenden handel, de zich vermeerderende nationale schuld [3]). Wat het optreden van dezen man, die nu de hoofdleiding der buitenlandsche aangelegenheden in handen had, beteekende, lag voor de hand.

De komst van HARLEY en de zijnen aan het bewind was door de verbonden mogendheden met wantrouwen begroet. Reeds bij het ontslag van SUNDERLAND richtten de keizer en de Staten-Generaal vertoogen tot de koningin, haar verzoekende geen verdere veranderingen in het kabinet te maken. Hun gezanten kregen in last de aandacht van H. Majesteit er op te vestigen, hoe nadeelig een

1) Vgl. SWIFT, An enquiry, Works XV, p. 57; WYON, I, p. 137.

2) Een periodiek geschrift, waarvan het eerste nummer na GODOLPHINS ontslag verscheen en dat later door SWIFT geschreven werd.

3) TOPIN, l'Europe et les Bourbons sous LOUIS XIV, Paris 1868, p. 238.

invloed het op de buitenlandsche zaken hebben moest, wanneer staatsdienaren, die den oorlog tegen den gemeenen vijand zoo treffelijk hadden bestuurd, verwijderd werden om plaats te maken voor anderen, die geheel tegenstrijdige denkbeelden koesterden. In de ernstigste bewoordingen vermaande de keizer haar, het ministerie en het parlement, die zoo uitstekend den voorspoed der gemeene zaak hadden bevorderd, te behouden [1]).

Een geheel anderen indruk maakten de gebeurtenissen in Engeland op Lodewijk XIV. Na Sunderland's ontslag brak hij de conferenties van Geertruidenberg af. De koning van Frankrijk scheen te beseffen, dat er met het aanstaande optreden der Tories een omkeering in Engelands buitenlandsche staatkunde te verwachten was, welke niet anders dan hem ten goede kon komen.

Ook Giraud schijnt ons toe van dezelfde meening omtrent Lodewijk's zienswijze te zijn, waar hij zegt, dat de koning, na de vervanging van Sunderland, de onderhandelingen afbrak [2]). Waartoe dit anders op die wijze vermeld? Wel laat hij er op volgen, dat Frankrijk in het nieuwe ministerie geen vrienden geloofde gevonden te hebben [3]); maar, mag men vragen, als de koning dit werkelijk meende, waarom brak hij dan na Sunderland's ontslag de conferenties van Geertruidenberg af? en hoe is 't dan te verklaren, dat hij ter sluik voorstellen deed aan de geheime raadgevers der koningin [4])?

---

1) Boyer, IV, p. 296; Coxe memoirs III, p. 99, Wagenaar XVII, p. 393.
2) t. a. p., p. 482.
3) Ibidem, p. 483.
4) Coxe, memoirs III, p. 136.

'T is waar, de verbonden mogendheden stelden bovenmatige eischen; doch het dunkt ons, dat genoemde schrijver er den nadruk op wil leggen, dat de monarch, na kennisneming van het in Engeland gebeurde, het niet der moeite waard keurde nog een uiterste poging te doen. Hoe overigens de uitspraak: „dat het zeker is, dat men in Frankrijk in 1710 niet getwijfeld heeft, of het land was van dit oogenblik af gered" [1]) met de zooeven genoemde bewering te rijmen is, valt moeilijk te zeggen. Wel degelijk zag Lodewijk XIV in de omkeering in Engeland een uitkomst. In de Republiek dacht men er eveneens over; men verspreidde er zelfs een geschrift, waarin beweerd werd, dat Frankrijk met de nieuwe ministers reeds omtrent een ontwerp van vrede was overeengekomen [2]). Wat heeft men voorts te denken van de zooeven genoemde voorslagen, te midden der Geertruidenbergsche onderhandelingen aan de geheime raadgevers der koningin gedaan? [3]) Waarom ontving Villars bevel, slechts defensief in de Spaansche Nederlanden op te treden, als 't er niet op aankwam, aan Marlborough zooveel mogelijk de kans op het behalen van een nieuwen schitterend succes te ontnemen, waardoor de taak der Engelsche ministers noodwendig moest bemoeilijkt en de voorwaarden, waarop men misschien van de nieuwe bewindvoerders een vrede kon verkrijgen, waarschijnlijk verzwaard zouden worden? Ook de hertog

---

1) Bat. de Denain, p. 482.

2) Lamberty, mémoires pour servir à l'histoire du XVIII siècle, la Haye, 1728, V, p. 80.

3) Coxe, memoirs, III, p. 136.

van Marlborough gat zijn gedachten over Lodewijks verwachting in dier voege te kennen [1]), en Torcy riep verheugd uit: „wat wij in Vlaanderen verliezen wordt in Engeland gewonnen!" [2]) Dit alles bewijst, onzes inziens, dat men, op het vasteland, algemeen de meening koesterde, dat de nieuwe ministers een andere staatkunde zouden volgen; dat met hun komst aan de regeering de vrede in 't verschiet lag. De koningin en haar staatsdienaren mogen geruststellende verzekeringen gegeven hebben, haar daden waren daarmede in strijd.

Doch men behoeft geen buitenlanders op te roepen tot getuigen van de begeerte der ministers naar vrede. „Het was hoog tijd, het besluit te nemen tot het maken van den vrede, toen 't der koningin goed docht haar ministerie te veranderen. Het was hoog tijd inderdaad ons land van bankroet te redden ..... De personen daarom, die in dezen tijd aan het bewind kwamen, luisterden naar de eerste voorstellen, welke hun gedaan waren, en zij deden daar goed aan" beweert Bolingbroke [3]). Vergelijkt men hiermede, wat Swift zegt in zijn „Examiner" [4]), een orgaan, dat, gelijk hij zelf verhaalt [5]), o. a. de beginselen der ministers handhaven en hun handelingen rechtvaardigen moest, en hetgeen hij van Harley getuigt, die besloot, „ten eerste de onvoorziene staats-

1) Vgl. zijn schrijven aan Godolphin in Coxe, memoirs III, p. 135.

2) Groen van Prinsterer, Handboek der Geschiedenis van het Vaderland, 2e druk, Amsterdam 1852, I, p. 487.
Coxe, memoirs, III, p. 136.

3) Bolingbroke, Letters on the study of History, Works II, p. 473.

4) Swift, Works VIII, nº. 13.

5) Swift, memoirs, relating etc. Works XV, p. 32.

schulden te verzekeren en ten tweede, een einde aan den oorlog te maken" [1]), dan blijkt toch wel, dat de Tory-ministers van meet aan er op bedacht waren den vrede te sluiten. Trouwens, de Engelsche regeering van het oogenblik, vrucht van de omkeering in de gemoederen, en als zoodanig den plicht hebbende, den krijg te eindigen, mocht van dit beginsel niet afwijken. Deed zij dit, zij zou haar eigen vonnis geteekend hebben. Te recht kan men dus met GIRAUD beweren, dat zij door de noodzakelijkheid om zich staande te houden er toe gebracht is den vrede te begeeren, mits men in het oog houde, dat haar taak van haar optreden af geen andere was. Zijn voorstelling is evenwel een andere. „Het was voor het Tory-kabinet onmogelijk de leiding van den oorlog te laten aan den hertog van MARLBOROUGH, nadat zijn schoonzoon en zijn trouwste bondgenoot GODOLPHIN uit het ministerie verwijderd waren, en vooral, nadat de hertogin zoo gedruischmakend haar wegzending van het hof had uitgelokt. En hoe op andere wijze een zoo schitterend veldheer van het bevelhebberschap te berooven? dit was een zaak, even moeielijk ten opzichte der bondgenooten als van het Britsche volk. Het Tory-kabinet werd dus door de noodzakelijkheid om zich staande te houden er toe gebracht den vrede te begeeren" [2]). Hieruit zou volgen, dat de ministers, ten einde MARLBOROUGH ter zijde te zetten, den vrede wilden.

---

1) SWIFT, t. a. p., p. 38.

2) t. a. p., p. 484. Vgl. ook GIRAUD, le traité d'Utrecht. Revue des deux mondes, 1870, p. 649.

Aldus zou 's hertogen ontslag een oorzaak, een aanleiding, niet het gevolg der vredes-politiek geweest zijn. Dat de regeering aan MARLBOROUGH de leiding der krijgszaken ontnam, was slechts, zooals wij zullen zien, een schakel in haar maatregelen, een stap nader, om het doel te bereiken. Neemt men GIRAUDS bewering aan, dan zou, eerst nadat den hertog ontslag gegeven was (Januari 1712), ernstig de vraag, vrede of oorlog, aan de orde gekomen zijn, hetgeen, gelijk vervolgens blijken zal, volstrekt het geval niet was.

Geeft men toe, dat het Tory-kabinet, ten einde zich staande te houden, uit noodzaak derhalve, er toe gebracht is den vrede te begeeren, dan volgt daaruit, dat het de wil der meerderheid in het parlement, althans in het huis der Gemeenten was, dat de oorlog eindigde. Wilden de ministers aan dien wensch niet te gemoet komen, dan konden zij even goed heengaan. Bewijs te meer, dat inderdaad in de omkeering van 1710 de hoofd-oorzaak van den vrede gelegen is. Het kwam er slechts op aan, te gelegener tijd den slag te slaan en met alle behoedzaamheid zich den weg te bakenen, welke tot het gewenschte doel voeren moest.

VI.

Waarom de Tory-regeering voorloopig den oorlog doorzet. — De hertog van MARLBOROUGH blijft op zijn post gehandhaafd. — Redenen hiervoor — Zijn houding in den gespannen toestand tusschen de hertogin en koningin ANNA. — Laatste onderhoud van deze beide. — MARLBOROUGH'S tusschenkomst baat niet. — Ontslag der hertogin. — Waarom hij zelf zijne bedieningen niet neerlegt. — Eerste stappen van St. JOHN bij de Fransche regeering. — Zijn bedriegelijke verzekeringen aan de Republiek der V. P. — Hoe weinig die afdoen tot staving der bewering, dat het nieuwe ministerie, van zijn komst aan de regeering af, de oorlogspolitiek van het oude voortzette — Onderzoek der vraag, of de Republiek aanleiding gaf tot de geheime onderhandeling van Engelands zijde. — Loop der eerste onderhandelingen. — Onjuistheid der bewering, dat de V. Provinciën den oorlog op Engelands kosten wilden doorzetten. — Haar bezorgdheid over Engelands handelwijze.

Toen het parlement in December 1710 voor het eerst na de verkiezingen bijeenkwam, was de veldtocht voor dat jaar reeds geeindigd. Niet terstond kon Engeland zich aan den krijg onttrekken, al wilde het dit ook. Er behoorde zeer zeker groote staatkundige bekwaamheid en omzichtige behoedzaamheid toe, om het bij den oorlogszuchtigen geest, die de bondgenooten in 't algemeen bezielde, zoover te brengen. Den man, tegen die

moeielijke taak opgewassen, had men gevonden in HENRY St. JOHN; maar „het succes," zegt GIRAUD, „hing af van het welbehagen der koningin, en indien zij haar ministerie in den steek gelaten had, of vóór den vrede, in 1712, gestorven was, dan zou het kabinet en de vredelievende verwachtingen, welke men er van koesterde, verloren geweest zijn en Frankrijks lot meer dan ooit in gevaar gebracht, want de erfgenaam der kroon, de keurvorst van Hannover, was, evenals de Whigs, beslist voor de voortzetting van den oorlog. Uit dezen toestand sproot voor het Tory-ministerie de noodzakelijkheid voort dubbel spel te spelen, nl. met schijnbare volharding den krijg vol te houden en middelerwijl, zonder zich tegenover zijn bondgenooten te compromitteeren, het vredeswerk voor te bereiden." [1])

Zonder twijfel kan men het eerste gedeelte dezer uitspraak toegeven. Indien koningin ANNA in 1712 gestorven ware, zou het er inderdaad hachelijk met den vrede hebben uitgezien Dat zij haar ministers in den steek zou laten, was niet zeer waarschijnlijk, tenzij overwegende redenen van staatsbelang haar daartoe de aanleiding gaven. Wat de vraag betreft, waarom dan het kabinet, dat den vrede wilde, toch nog een tijd lang den krijg doorzette, daarvoor was nog wel een andere reden dan die, welke door GIRAUD wordt aangevoerd. Volgens zijn voorstelling was het de vrees der ministers, dat de koningin te midden hunner werkzaamheden kwam te overlijden, die hen zoo deed handelen. Maar op welke andere wijze

1) Bat. de Denain t. a. p., p. 484 en 485.

zouden zij het doel moeten bereiken? Kon Engeland zich dan plotseling terugtrekken? moest het zijn legers terstond uit de Nederlanden terugroepen? Welke gevolgen zou een dergelijke handelwijze gehad hebben?

De koning van Frankrijk begreep ook wel, dat een voortzetting van den oorlog in dat geval voor de bondgenooten uiterst moeilijk zou worden, en het was niet te denken, dat hij dan ooit de eischen zou inwilligen, die zij hem stelden, te meer, omdat het groote gevaar voor hem geweken was. Wilde men hem tot rede brengen, dan was de aanwezigheid van een goed uitgerust en voortreffelijk aangevoerd leger in de Nederlanden, als een voortdurende bedreiging, hoogst noodzakelijk. Begon Engeland zijn onderhandelingen, terwijl het nog altijd gereed was aan zijn eischen kracht bij te zetten, des te meer kans had het, die ingewilligd te zien. Het moest Lodewijk duidelijk gemaakt worden, dat, wel is waar, de nieuwe ministers den vrede verlangden, maar dat zij tevens niet zouden schromen den krijg voort te zetten, indien hij hun niet te gemoet trad. De gedachte, dat bij een mogelijk niet ver meer verwijderd optreden van George van Hannover als koning van Groot-Britannië al hun pogingen ijdel zouden zijn, moest de bewindvoerders tot spoed aansporen, maar kon op zich zelf toch geen beletsel zijn, den weg der onderhandelingen in te slaan. En al zetten zij ook te gelijker tijd den oorlog voort, zooals zij deden, dat zou hen toch niet tegen de ongenade van den nieuwen koning kunnen vrijwaren, want het feit dat zij onderhandeld hadden bleef bestaan. Niet echter de pogingen, om tot den vrede te geraken

verdienen gelaakt te worden, wel daarentegen de wijze waarop. Geen andere reden kan hiervoor aangevoerd worden dan de hoop, dat Engeland, zonder toestemming en buiten weten der bondgenooten dit doende, de vruchten zou plukken van zijn slinksche handelwijze, daar het in dat geval en te gelegener ure optrad als Frankrijks redder in den nood. Doch hierover straks.

Voor het uiterlijk dus geen verandering van staatkunde. Daarom ook moest men voorloopig nog MARLBOROUGH op zijn post laten. De achting, die hij buitenslands genoot, het aanzien, waarin hij bij de leden van het Haagsch verbond stond, maakten het niet raadzaam hem ter zijde te schuiven. De achterdocht der bondgenooten kon door zijn ontslag worden opgewekt, en bovendien werden zijn diensten nog noodig geoordeeld. Zoolang de oorlog nog duurde, zoolang men het van weerszijden nog niet over een grondslag eens geworden was, gold hij bij uitstek voor den man, aan wien het opperbevel in de Nederlanden het best kon worden toevertrouwd. Zijn tegenwoordigheid alleen waarborgde den voorspoed der Britsche wapenen, want wie genoot meer het vertrouwen zijner soldaten, en welke veldheer kon, met uitzondering van prins EUGENIUS, met hem op één lijn worden gesteld? Maar om die redenen was hij dan ook de eenige van de geheele partij der Whigs, dien men ontzien moest, omdat men hem vooralsnog niet missen kon.

Ook hij had het ondervonden, dat een nieuwe strooming tegen de Whigs was opgekomen; dat andere invloeden dan die der zijnen aan het hof werkzaam waren. Was hem niet in 1709 een patent als kapitein-generaal voor

het leven geweigerd? Had de koningin niet, Januari 1710, twee benoemingen buiten zijn advies als opperbevelhebber om, maar op raad van HARLEY gedaan, [1]) en moest hij niet gedoogen, dat aan den kolonel HILL, een broeder van Mrs. MASHAM, met voorbijgaan van anderen, een vacant geworden regiment geschonken werd? [2]) Had hij nu nog maar in zijn verhouding tot de oorlogspartij vergoeding en steun kunnen vinden; doch de betrekkingen, waarmede hij aan de Whigs verbonden was, waren, om hier niet ter zake dienende redenen, losser geworden, hetgeen reeds gebleken was, toen de leiders der partij met onverschilligheid zijn pogingen aanzagen om SUNDERLAND in het kabinet te behouden [3]). Te laat kwamen zij tot de overtuiging, dat van hun eensgezindheid met MARLBOROUGH hun geheele behoud afhing.

Voor de Tory-ministers was het geen onverschillige zaak, welke partij de hertog in het vervolg zou dienen. Hierom, en omdat hij nog onmisbaar scheen, trachtten zij hem te winnen, waarop bij de minder goede verhouding, waarin de hertog in den laatsten tijd tot de Whigs stond, eenig uitzicht was. Zij wisten wel, welk een grooten invloed hij bij de bondgenooten bezat, en hoe hij, gelukte hun plan, dien zou aanwenden in hun geest. Dientengevolge spiegelden zij hem voor, dat hij de koninklijke gunst kon herwinnen en in de hoogste positie geplaatst worden, indien hij zijn nieuwe vrienden

1) SWIFT, memoirs relating to the change in the Queen's ministry, Works XV, p. 15, 20.
2) COXE, memoirs III, p. 75.
3) COXE, memoirs III, chap. XCI, p. 77.

(de Whigs) verliet en de betrekkingen met zijn oude vrienden weer aanknoopte [1]). Daar deze pogingen evenwel mislukten werd de hertog van nu af het mikpunt van de vervolgingen der ministers.

Niets boezemde MARLBOROUGH meer bezorgdheid in dan de afnemende invloed zijner hertogin, die hij, beseffende, welke gevolgen de gespannen verhouding tusschen haar en de koningin kon hebben, aangespoord had een briefwisseling te staken, welke toch niet tot een bevredigende oplossing kon leiden, of, mocht zij die voortzetten, ten minste den toon er van te matigen [2]). 'T was alles tevergeefs. Den 5^den^ April had de hertogin het laatste onderhoud met haar voormalige vriendin, een onderhoud, dat tot geen andere uitkomst leidde, dan dat het ANNA's afkeer eer versterkte dan verminderde. Ten laatste, het hopelooze van verdere pogingen tot een toenadering inziende, en als om aan haar verkropt gemoed lucht te geven, dreigde Lady MARLBOROUGH de bijzondere briefwisseling der koningin openbaar te zullen maken [3]). Bij dat alles was de hertogin tot nu toe nog in het bezit harer bedieningen gebleven. Blijkbaar deinsde men er voor terug haar te ontslaan, daar MARLBOROUGH reeds vroeger had verklaard, dat de ongenade zijner gemalin voor hem het teeken zou zijn om zijn ambten neer te leggen [4]). Misschien, zoo stelde men 't hem voor, dat het verwachte

---

1) Letters and Correspondence of Lord BOLINGBROKE, London 1798, I, (to Mr. DRUMMOND), p. 17 en p. 30.

2) Zie zijn brieven bij COXE, memoirs II, p. 486; III, p. 168.

3) COXE, memoirs III, p. 168.

4) COXE, III, p. 164.

ontslag zijner echtgenoote door zijn persoonlijke tusschenkomst kon voorkomen worden. Hoezeer ook overtuigd, dat geen bemiddeling meer den slag zou afwenden [1]), meende hij het toch te moeten beproeven. Zijn knieval baatte niet; de koningin bleef onverbiddelijk, en nog denzelfden avond gaf hij haar den gouden sleutel, het teeken der waardigheid zijner gemalin, over (Januari 1711). Dat hijzelf zijn ontslag uit zijn ambt nu niet nam zal wel ten deele hieraan moeten worden toegeschreven, dat prins EUGENIUS, HEINSIUS, GODOLPHIN en zijn vrienden, in het belang der algemeene zaak, hem daartoe overhaalden [2]). Misschien zal ook, bij de hem eigen zucht tot vermeerdering zijner rijkdommen, persoonlijk belang eenig gewicht in de schaal gelegd hebben [3]). Hoe 't ook zij, de hertog bleef op zijn post; maar hij moest wel inzien, dat hij, bij de omkeering, die in zijn land had plaats gehad en bij het verlies van de gunst der koningin, zijn diensten slechts zoo lang verleenen zou, als zij bepaald noodig gerekend werden. Schoon zijn populariteit geleden had en zijn gezag als opperbevelhebber ingekrompen was [4]), zou hij op nieuw naar de Nederlanden oversteken, waar hij altijd nog het overwicht der bondgenooten verzekerde Hij

---

1) Zie zijn schrijven aan GODOLPHIN bij COXE, III, p. 167.

2) COXE, memoirs, III, p. 178.
v. ARNETH, Prinz EUGEN von Savoyen, II, p. 145.

3) Vgl. SWIFT's „Contrast between Roman Gratitude and British Ingratitude, Examiner" n°. 16. Works, VIII.

4) BOYER, Het leven en de regering van ANNA, koningin van Engeland, Delft 1746, IV, p. 341.
COXE, memoirs, III, p. 135.
WYON II, p. 260.

moest nog dienen als werktuig, om den vrede, dien men begeerde, op de voordeeligste wijze te verkrijgen en Lodewijks mogelijke eischen door zijn optreden lager te stemmen. Dan eerst kon hij gemist worden, dan zou het juiste tijdstip voor zijn ontslag gekomen zijn.

Bolingbroke wilde den vrede, maar niet tot elken prijs, niet op 't oogenblik. Het was zijn wensch den oorlog te eindigen, zoodra dat met voordeel kon geschieden. Hij ving zijn taak aan met de grootste omzichtigheid. Zou er kans van slagen zijn, zoo meende hij, dan dienden de bondgenooten voor het feit geplaatst te worden, dat de eerste zeemogendheid het met den vijand in hoofdzaak eens was; dat men elkander over den grondslag, waarop verder onderhandeld zou worden, had verstaan. En aangezien dat niet anders kon bereikt worden dan door de eerste stappen in het geheim te doen, moest dus als werktuig iemand dienen, wiens onbeduidendheid van zelf een waarborg was, dat zijn gangen onopgemerkt konden blijven. Die persoon werd gevonden in Gautier, een Fransch geëstelijke, die na den Rijswijkschen vrede in 't gevolg van den Franschen gezant Tallard naar Londen gekomen en er sedert gebleven was. Dezen belastte St. John in Januari 1711 met het doen der eerste stappen bij de Fransche regeering. Opdat niets hem zou verraden, gaf hij den zaakgelastigde geen brief of eenig teeken mede, maar vertrouwde hem eenige bijzonderheden toe, waaraan Torcy herkennen kon, dat deze zending werkelijk van de Engelsche regeering uitging. Zijn opdracht was dus mondeling en luidde, dat hij den koning moest doen weten, dat de nieuwe ministers den

vrede wenschten; dat het niet van hen afhing een afzonderlijke onderhandeling met Frankrijk aan te knoopen, daar zij voor hun eigen behoud verplicht waren groote omzichtigheid te gebruiken; dat het derhalve voor den koning noodzakelijk was, dat hij alsnog den Staten-Generaal voorstelde de conferenties voor den algemeenen vrede te heropenen en dat, wanneer de conferenties geopend waren, de Engelsche gezanten, er bij tegenwoordig, zulke juist omschreven bevelen zouden hebben, dat het den Hollanders niet meer zou vrijstaan, het sluiten van den vrede tegen te werken [1]).

Ter zelfder tijd dat Bolingbroke zich aldus ter sluik met het hof van Versailles in betrekking stelde, schreef hij aan Buys, pensionaris van Amsterdam, onder verzekering van krachtdadige voorzetting van den oorlog, dat hij met hem van dezelfde meening was, „dat men nooit in een slechten vrede moest toestemmen, en dat het hem toescheen, dat, om een goeden vrede te verkrijgen, deze twee stelregels dienden in het oog gehouden te worden: ten eerste, niet zelf er de eerste stappen toe te doen, en ten tweede, niet te stijf op zijn stuk te staan en redelijke voorwaarden te verwerpen" [2]). Prachtige verzekeringen, die niet alleen niets beduidden, maar bovendien geheel in strijd waren, zooals wij daar zagen, met 's mans daden. Het is toch duidelijk, dat met deze en dergelijke vroeger gegeven verklaringen de Engelsche regeering geen ander doel beoogde dan de bondgenooten in slaap te

1) de Torcy, mém. III, p. 20.

2) Bolingbroke, Letters and Correspondence, I, p. 40. Men merke op, dat de brief gedagteekend is 12 Jan. O. S. en dat Gautier in Frankrijk kwam 15 Jan. N. S.

wiegen. Hoe weinig zulke brieven afdoen tot staving van het bewijs, dat het nieuwe ministerie, van zijn komst aan de regeering af, de oorlogspolitiek van het oude voortzette; dat de koning van Frankrijk in dit kabinet geen vrienden geloofde gevonden te hebben [1]), valt in 't oog. Wat beteekende St. JOHN's verzekering van den 13den October O. S. 1710 aan BUYS dat hij de belangen van beide landen (Engeland en de Nederlanden) altijd als onafscheidelijk beschouwd had; dat dit een beginsel was, hetwelk sinds de vestiging der Republiek nooit had gefaald en dat de Engelsche regeering, als zij de waarachtige belangen van haar land behartigde, de vriendin der Republiek is geweest [2]), indien hij ongeveer te gelijker tijd in den „Examiner" een opstel liet schrijven, waarin hij den oorlog in Engelands belang hoogelijk afkeurde [3])?

De onderhandelingen met Frankrijk vingen dan in het geheim aan. Te recht merkt STANHOPE er bij op, dat er geen goede reden schijnt te bestaan, waarom de eerste stappen niet in vereeniging met Holland werden gedaan, en dat het tijd genoeg was, van de bondgenooten te scheiden, indien hun eischen gedurende de onderhandelingen buitensporig of onrechtvaardig bleken te zijn [4]). Integendeel, LODEWIJK XIV had zich bij de verschillende vredesvoorstellen steeds tot de Republiek en tot den persoon van den raadpensionaris HEINSIUS gewend, wiens gezag niet alleen bij de staten van Holland, die

---

1) GIRAUD, Bataille de Denain, p. 483.
2) BOLINGBROKE, Letters and Correspondence, I, p. 2; GIRAUD t. a. p., p. 483.
3) MACKNIGHT, Life of Bolingbroke, 1835, p. 164.
4) STANHOPE, Queen Anne, p. 469.

het meest in de Republiek golden, maar ook bij alle bondgenooten zoo groot was, dat, zoo hij niet het oor leende aan vredesvoorstellen, alle pogingen om tot een vrede te geraken schipbreuk moesten lijden [1]).

Zoowel in 1705 als in 1706 waren LODEWIJKS voorstellen in Holland niet ongunstig opgenomen. Van de eerste kon HEINSIUS aan MARLBOROUGH meedeelen, dat verscheidene afgevaardigden ter Staten-Generaal met den pensionaris BUYS aan het hoofd genegen waren op den voorgestelden grondslag te onderhandelen. Evenmin was men in de Republiek van de in het volgende jaar gedane aanbiedingen afkeerig. Men zegt in den Haag openlijk, schrijft MARLBOROUGH aan GODOLPHIN [2]), dat Frankrijk voldoende vernederd is, en dat het verder voortzetten van den krijg slechts dienen zou, om Engeland grooter te maken dan wenschelijk is. En in 1710 getuigt MARLBOROUGH uitdrukkelijk, dat de Staten-Generaal besloten zijn een einde aan den oorlog te maken door den hertog van ANJOU een deel (der Spaansche monarchie) toe te kennen [3]).

Aan den overdreven ijver der Engelsche Whig-partij is de Republiek niet medeplichtig geweest. Evenmin was de raadpensionaris een vijand van een eervollen vrede, waarvoor hij door zijn tijdgenooten ook niet gehouden werd [4]). De trouw der Vereenigde Provinciën

1) Vgl. DE TORCY, mém. I, p. 142, passim; VOLTAIRE, Siècle de Louis XIV, chap. 18.

2) MARLB. aan GODOLPHIN, Augs. 30 Sept. 10.

3) MARLB. aan GODOLPHIN COXE, memoirs III, p. 36.

4) Vgl. DE TORCY, mém. II, p. 81, 112.

aan het bondgenootschap was duurzaam gebleken. Toen bij de onderhandelingen van 1709 TORCY, in de opvatting dat de Hollanders, aan zichzelf overgelaten, alléén op een barrière zouden aandringen, 't den koning zóó voorstelde, dat, zoo deze was toegestaan, de Republiek vermoedelijk tot het sluiten van een vrede zou neigen, verklaarden de staten van Holland kort daarop, dat zij voor hun deel door het aangebodene bevredigd waren, maar zich voorbehielden eveneens aan alle tusschen de Republiek en haar bondgenooten bestaande traktaten genoegdoening te verschaffen [1]), terwijl HEINSIUS aan MARLBOROUGH de verzekering gaf, in geen afzonderlijken vrede te zullen treden [2]). Dat dus met de Vereenigde Provinciën bij het aanknoopen van onderhandelingen niets zou aan te vangen zijn, daarvoor behoefden de Engelsche ministers waarlijk niet te vreezen [3]). Het was er hun klaarblijkelijk om te doen, afzonderlijk den koning van Frankrijk den vrede te bieden, opdat zij, dus doende als redders optredende, de grootste kans hadden de meest bevredigende voorwaarden te verkrijgen.

Dat na de verbittering, welke tegen Frankrijk te Geertruidenberg en in den Haag bestond, de Britsche bewindvoerders zelve blijk van toenadering gaven deed aan het hof van Versailles minder harde voorwaarden verwachten — en misschien reeds een scheiding van de

---

1) v. NOORDEN, Europ. Gesch. im 18en Jahrh., III, p. 494.

2) COXE, memoirs, II, p. 396.

3) BOLINGBROKE erkent zelf, dat de Republiek niet afkeerig was van *elk* verdrag, maar wel van een, waarbij Gr. Britannië eenig bijzonder voordeel had, vgl. zijn Study on History, Works, II, p. 478.

Republiek. Niet weinig werd TORCY door het aanbod verrast. Vragen toch aan een minister van Zijn Majesteit, of hij den vrede verlangde, was aan een zieke, door een lange en gevaarlijke krankte bezocht, vragen, of hij herstelling wenschte [1]). LODEWIJK nam de voorstellen tot onderhandeling aan, maar weigerde zich op nieuw tot de Staten-Generaal te wenden, terwijl hij verklaarde door tusschenkomst van Engeland den vrede te willen [2]). Dit antwoord kon de Tory-ministers geenszins verwonderen. Of moest het den Franschen monarch niet altijd tegen de borst gestuit hebben, dat hij steeds met de Hollanders had moeten beginnen? Nu van Engelsche zijde de vraag werd gesteld, was niets natuurlijker dan dat hij, bij den stand van zaken aldaar, gretig de uitgestoken hand greep en weigerde door eenige andere bemiddeling te onderhandelen. Hoe vleiend was dit voor de Britsche ministers, hoe krenkend daarentegen voor de Nederlanders, die op den duur zonder Engelands bijstand den oorlog toch niet konden voortzetten? Altijd had LODEWIJK XIV getracht, tot nog toe echter tevergeefs, de bondgenooten te scheiden. Zou het dan niet onverantwoordelijk zijn geweest een gunstige gelegenheid als deze ongebruikt te laten voorbijgaan?

Indien het werkelijk het oprechte voornemen der Engelsche staatslieden was, in gemeenschap met de Republiek te onderhandelen, dan is de geheime onderhandeling, die zij thans begonnen, moeilijk daarmee te rijmen. De schijn was gered: zij hadden den koning nogmaals naar

---

1) DE TORCY, mém. III, p. 21.
2) DE TORCY, mém. III, p. 23, 24.

de Staten-Generaal verwezen. Toen hij dien weg niet wilde inslaan, verzochten zij hem, hun de voorwaarden te willen mededeelen, waaronder hij den vrede wenschte te sluiten; zij zouden die dan naar Holland overzenden; maar zij verwachtten geen minder voordeelige dan die hij te Geertruidenberg had aangeboden. Daar het voorstel, hierop door den koning gedaan, in den Engelschen staatsraad te algemeen werd bevonden [1]), gelastte men GAUTIER op meer bepaalde en juister omschreven voorwaarden aan te dringen, Aan dit verzoek werd gevolg gegeven en den 28sten April stak de Fransche geestelijke het Kanaal over, in het bezit van een memorie, zooals de ministers verlangden. De koning bood aan, met de volgende voorwaarden tot grondslag, over den vrede te onderhandelen: vrije koopvaart voor Engeland in Spanje, de Indiën en de havens der Middellandsche zee, een barrière voor de Republiek der Vereenigde Nederlanden, zooals Engeland die goedkeurde, en voordeelen voor haar handel; genoegdoening aan de overige bondgenooten, handhaving der Spaansche monarchie onder koning PHILIPS V met passende voldoening aan de verbonden mogendheden; onmiddellijke opening der conferenties om over den vrede te onderhandelen, in welke 's konings gevolmachtigden zouden beraadslagen met Engeland en Holland alleen, of met al de bondgenooten te zamen, naar Engelands goeddunken [2]). Daar men intusschen in de Republiek het ge-

1) DE TORCY, mém., III, p. 25

2) Zie de memorie bij LAMBERTY, mémoires pour servir à l histoire du XVIII siècle, la Haye, 1728, VI. p. 669.

heim ontdekt had, en vreesde aldus achteraf gezet te worden, werd ook van daar koning Lodewijk bericht, dat, indien hij den vredehandel, in overeenstemming met koningin Anna, wilde hervatten, de Republiek hem dan gaarne genoegen zou geven [1]). De Engelschen echter, tot wie het gerucht hiervan was doorgedrongen, verzochten Zijn Majesteit, om, zoo de Staten-Generaal inderdaad pogingen hadden aangewend, hun te antwoorden, dat hij niets van hen hooren wilde, na zoovele buitengewone eischen vernomen en zulk een onwaardige behandeling in de personen zijner ministers ondergaan te hebben; dat nu de tijd verstreken was, om met de Republiek vruchtelooze onderhandelingen weder aan te knoopen; dat hij op 't oogenblik met Engeland in overleg, zijn gegeven woord getrouw zou blijven, om, in overeenstemming met dit rijk, over den algemeenen vrede te onderhandelen. In dien zin luidde dan ook 's vorsten antwoord [1]).

De Staten-Generaal, die inmiddels hun bescheid op de door Engeland van koning Lodewijk ontvangen en hun medegedeelde voorwaarden aan de ministers hadden doen toekomen, lieten hun weten, dat ook zij ernstig begeerden tot het sluiten van den vrede bij te dragen en bereid waren zich daartoe bij de koningin aan te sluiten; dat evenwel de voorstellen van Frankrijk nog te algemeen waren, en zij dus wenschten, dat het zich meer in 't bijzonder verklaarde en het ontwerp mededeelde, hetwelk het 't meest geschikt oordeelde om de belangen der bondgenooten te verzekeren en de

1) de Torcy, mém., III, p. 29.

rust van Europa te bevestigen, waarna men dan tot een nadere onderhandeling zou kunnen overgaan [1]).

Uit het bovenstaande blijkt, dat het doel der Republiek volstrekt niet was den oorlog op kosten van Engeland door te zetten [2]): de feiten logenstraffen een dergelijke bewering. Zij verlangde even goed en reeds vroeger, zooals wij zagen, den vrede als St. John en Harley; zij had zich nooit aan de overdreven eischen der Whigs schuldig gemaakt. Maar moest dit nu de belooning voor haar trouw aan het bondgenootschap wezen? Met recht maakte zij zich bezorgd over de door Engeland aangevangen geheime onderhandeling. Zij was er van overtuigd, dat, gelijk zij tot nu toe de zedelijke verplichting had gevoeld met Engeland één lijn te trekken, het overwicht, dat de eerste zeemogendheid onder de bondgenooten had, haar zoude noodzaken te berusten in hetgeen door deze werd vastgesteld. En wat zij hiervan bij den loop, welken de gebeurtenissen thans namen, voor haren handel en voor hare barrière te verwachten hadden, konden de Vereenigde Provinciën, indien zij zich slechts den Engelschen naijver voor oogen stelden, eenigszins vermoeden.

---

1) de Torcy, mém., III, p. 28, 29.
2) Giraud, Traité d'Utrecht, t. a. p., p. 655.

VII.

Ver strekkende plannen van EUGENIUS en MARLBOROUGH. — Dood van keizer JOZEF I. — Beteekenis van dit sterfgeval. — Belangrijke gevolgen er van. — Bevestiging en versterking der Engelsche staatkunde van het oogenblik. — De voortzetting van den oorlog hiermede niet in strijd. — Voortgezette onderhandelingen. — De preliminairen van Londen. — Zij zijn het afzonderlijk verdrag tusschen Engeland en Frankrijk en de grondslag van den Utrechtschen vredehandel. — Indien niet het optreden der Tory-ministers, dan schonk dit verdrag in elk geval aan Frankrijk verademing. — Gevolgen er van voor het bondgenootschap. — MARLBOROUGH'S verhouding tot zijn regeering.

Inmiddels waren de krijgstoerustingen gedurende den winter voor den volgenden veldtocht met ijver voortgezet. De verbonden strijdkrachten in Spanje hadden beduidende versterking ontvangen en, in plaats van den krijgsgevangen gemaakten STANHOPE, voerde nu de hertog van ARGYLE het bevel. Maar aan Frankrijks noordelijke grenzen waren de grootste toebereidselen gemaakt. De keizer, die eindelijk den Hongaarschen opstand door het verdrag van Zatmar had kunnen eindigen, — een opstand, welke aanhoudend door LODEWIJK XIV aan-

gestookt en onderhouden werd, en die, gedurende de gansche regeering van Jozef I de Habsburgsche monarchie bedreigde, — de keizer was nu beter dan ooit in staat, een behoorlijk leger naar den Rijn en in de Nederlanden te zenden. Bleef Engeland aan zijn verbintenissen getrouw, dan maakten de beide groote legeraanvoerders der bondgenooten zich sterk, weldra in Frankrijk zelf den vrede te zullen voorschrijven. Doch Lodewijk, schoon uitgeput, wist toch weer nieuwe krachten te verzamelen. Kon slechts de defensieve houding, aan Villars voorgeschreven, bewaard worden, dan hoopte hij, zooals 't zich nu liet aanzien, Engeland van het Haagsch verbond af te trekken. In de verdeeling der bondgenooten zocht hij zijn kracht; ditmaal zou hij het doel bereiken. Europa was in de grootste spanning. Deze aanstaande veldtocht moest over het lot van Frankrijk beslissen; het oogenblik zijner diepste vernedering scheen thans gekomen. Torcy kon echter nauwelijks zijn memorie, houdende de hoofdpunten, waarover hij wilde onderhandelen, hebben opgesteld, of de tijding werd ruchtbaar, dat de keizer den 17den April aan de pokken overleden was. Juist zou Marlborough den Haag voor het leger verlaten, en had prins Eugenius zich uit Weenen naar de Nederlanden op weg begeven, toen het noodlottige bericht wereldkundig werd. Van welk eene beteekenis dit sterfgeval was, laat zich opmaken uit Marlborough's schrijven aan Harley, waarin hij, hem het gerucht van 's keizers ziekte mededeelende, zegt dat men algemeen beseft, dat, stierf de keizer op dit oogenblik, die dood de zaken der bondgenooten in zulk een verwarring zou brengen, dat zij geen ander

toevlucht voor hun veiligheid zouden hebben dan Engeland [1]).

Al dadelijk deden de gevolgen van dezen slag zich bij de krijgsgebeurtenissen gevoelen. In plaats dat EUGENIUS zich met den Engelschen opperbevelhebber kon vereenigen, om, zooals zij hoopten, den laatsten beslissenden slag te slaan, werd zijn tegenwoordigheid met de Duitsche troepen in het rijk vereischt, ten einde den verkiezingsdag te beschermen en Duitschland te beveiligen voor een voorgenomen Franschen inval door Baden naar Beieren [2]). Dit schorste reeds terstond voorloopig de krijgsoperatiën. Zoo zag MARLBOROUGH zich nu genoodzaakt, zijn oorspronkelijk met EUGENIUS beraamd plan, om den laatsten vestingmuur, die het doordringen in Frankrijk tegenhield, neder te werpen, op te geven en moest hij zich met een minder grootsche onderneming tevreden stellen, waarvan het nemen van Bouchain en Quesnoi vóór het einde van den veldtocht het doel schijnt geweest te zijn [3]). Dan zou het leger op de grenzen den winter doorbrengen, ten einde, indien de keizerlijke troepen zich wederom met de zijne vereenigd hadden, den vijand den volgenden zomer in het veld te voorkomen. De veldtocht van dit jaar leverde alzoo niets belangrijks op dan de verovering van Bouchain (September 1711), een wapenfeit, hetwelk,

---

1) COXE, memoirs, III, p. 198.
Vgl. ook MURRAY, the letters and dispatches of Marlborough, V, p. 317—320, verschillende brieven.

2) v. ARNETH, Prinz Eugen, II, p. 177.

3) MURRAY, Letters and dispatches, V, p. 445, 446.

omdat het inderdaad, de eenige verovering van het geheele jaar was, aan Engeland, zooals Bolingbroke 't berekende, ongeveer zeven millioen pond sterling kostte [1]).

Maar behalve op de oorlogsgebeurtenissen oefende de dood van Jozef I grooten invloed op den gang des vredesonderhandelingen. Werd de aartshertog Karel tot de keizerlijke waardigheid geroepen, — en dit was de bedoeling der Britsche en der Hollandsche regeering [2]) — dan zou deze, naar het nog steeds door de bondgenooten nagestreefde doel, de kronen van Karel V op zijn hoofd vereenigen. De strijd was begonnen om de wereldmonarchie van Lodewijk XIV te verhinderen. Moest men dan nu dien strijd volhouden om er een voor Karel VI te stichten? Zij, die bij de bewering bleven, dat geen vrede kon gesloten worden, zoolang de Spaansche erflanden in handen der Bourbons waren, konden dit nu toch eigenlijk niet meer in ernst meenen. Portugal en Savoje verklaarden bovendien den oorlog niet langer te willen voorzetten, om de kroon van Spanje met die van het rijk te vereenigen [3]). En daar zich nu aldus verdeeldheid onder de bondgenooten begon te openbaren, werden de Engelsche ministers des te meer in hun vredelievende plannen gesterkt.

Voorzetting van den krijg bleef ondershands noodig, doch ondergeschikt aan den loop der onderhandelingen,

---

1) Bolingbroke, Letters on the study of History, Works II, p. 466.
2) Lamberty, mémoires, VI, p. 630.
3) Bolingbroke, Lettres on the study of History, Works II, p. 466.

niet omgekeerd [1]). Groote ondernemingen waren toch niet te verwachten, nu de keizerlijken zich hadden afgescheiden. Het gold vooral, Lodewijk duidelijk te doen beseffen, dat hij niet veel anders te doen had dan toe te stemmen in de voordeelen, die Engeland zich zou bedingen. Dergelijke voortdurende bedreiging moest den koning in bedwang houden; maar daar bleef het ook bij. Van een doortastend volhouden van den krijg is, sedert 1711, van den kant van Engeland geen sprake. Marlborough zelf, toen ter tijd wederom de Tory-ministers naderende [2]), scheen er van overtuigd, dat hij, door het ontwijken van een veldslag, zich minder bij het ministerie zou bloot geven. Moge St. John, ook na den dood van Jozef I, in oorlogszuchtigen zin aan den minister des keizers geschreven hebben [3]), dat bewijst niets tegen zijn vredelievende bedoelingen, maar alléén, dat hij het oogenblik nog niet gekomen oordeelde om het zwaard in de scheede te steken. Niet ondoordacht, niet in eens stormde hij op het doel los; daarvoor was hij een te bekwaam staatsman en had hij een te goed inzicht in de zaak, welke tot een beslissing moest komen. Wat de zoo deerlijk mislukte onderneming tegen Kanada, in den zomer van 1711, betreft, merke men op, dat deze een zuiver Engelsch belang op het oog had en dus evenmin als bewijs kan gelden, zooals Giraud wil [4]), dat Bolingbroke

1) Giraud, Bataille de Denain t. a. p., p. 486.
2) Bolingbroke, Letters on the study of History, Works II, p. 115.
3) Bolingbroke, Letters and Correspondence, I, p. 46. Giraud t. a. p., p. 485.
4) Giraud, t. a. p.

gemeenschappelijk met de bondgenooten krachtig den oorlog doorzette.

Middelerwijl duurden de onderhandelingen voort. Na opheldering gevraagd en verkregen te hebben omtrent een der grondslagen van verder overleg, namelijk betreffende de zekerheid voor den Engelschen handel in Spanje, de Indiën en de havens van de Middellandsche zee, zond men, ten einde meer vastheid aan de onderhandelingen te geven, nadat eenmaal door GAUTIER de baan gebroken was, den vertrouweling van BOLINGBROKE, den dichter-diplomaat PRIOR, van vroeger in Frankrijk als secretaris van het Engelsche gezantschap bekend, naar Versailles. Hem was gelast, in de eerste plaats zich te vergewissen, of PHILIPS van ANJOU in de onderhandeling toestemde, en of de koning van Frankrijk de noodige volmacht had, in naam van zijn kleinzoon op te treden; voorts moest hij mededeeling doen van Engelands voorwaarden in den vorm van preliminairen, in hoofdzaak behelzende: voldoening voor al de bondgenooten, met name voor de Republiek een barrière, en als bijzondere eischen van Engeland: erkenning van koningin ANNA en de Protestantsche opvolging, ontmanteling van Duinkerken en sluiting van zijn haven, een nieuw handelsverdrag, afstand door Spanje van Gibraltar en Port Mahon, herstel van het assiento-tractaat, in Spanje alle handelsvoordeelen als de meest begunstigde natie, afstand door Frankrijk van Terre-Neuve en de Hudsonsbaai, terwijl men overigens in Amerika van wêerszijden behouden zou, wat men er op het tijdstip der bekrachtiging van den vrede bezat; eindelijk de zekerheid, dat de kronen van Frank-

rijk en Spanje nooit zouden mogen vereenigd worden [1]).

Was bij vorige onderhandelingen het uitgangspunt altijd geweest de uitsluiting der Bourbons van den Spaanschen troon, daarvan was thans geen sprake meer. Spanje en de Indiën werden PHILIPS VAN ANJOU niet meer betwist. De tegenstand, dien de Spanjaarden aan de verbonden mogendheden geboden, de toewijding, welke zij aan zijn persoon betoond hadden, — een houding, die niet zoozeer van Frankrijks deelneming als wel van het besluit der Castilianen zelve kwam, — maar vooral de groote tegenspoed, door de bondgenooten op het schiereiland in de laatste maanden van het jaar 1710 ondervonden, zullen wel, vermeerderd met den dood des keizers, de Britsche staatslieden er toe gebracht hebben, dit gewichtig punt in te willigen.

Doch bovendien moesten zij door den toestand in Engeland, steeds blootgesteld aan de heftige aanvallen en aan de kritiek der Whig-partij, welke nog altijd in het huis der Lords het overwicht en in MARLBOROUGH steun had, zoo voordeelig mogelijke voorwaarden voor een vrede trachten te verkrijgen. Al waren de handelsvoordeelen, welke Engeland voor zich bedong, van dien aard, dat zij, indien Frankrijk er in had toegestemd, den handel van dat rijk grootelijks afbreuk gedaan, ja zelfs, zooals TORCY meende [2]), vernietigd zouden hebben, LODEWIJK XIV besloot toch hierop de onderhandelingen te beginnen. Immers er waren te veel goede voorwaar-

1) DE TORCY, mémoires, III, p. 33 en 34.
2) DE TORCY, mémoires, III, p. 34.

den bij, om kortweg de harde af te slaan. PRIOR had echter eenvoudig last de tegenwerpingen te hooren zonder ze te betwisten of eenige wijziging in de eischen te brengen; zijn instructies waren uitermate beperkt, weshalve de Fransche monarch het beter oordeelde, de onderhandelingen naar Londen over te brengen en zijn belangen aldaar te doen bepleiten door MÉNAGER, afgevaardigde voor Rouaan in den handelsraad. Vooraf was nog van Engelands zijde geheimhouding der genoemde eischen gevraagd, welke slechts met wederzijdsche goedkeuring der beide partijen kon worden opgeheven [1]).

Na verschillende samensprekingen met de leden van het kabinet en na de tegenvoorstellen des konings overhandigd te hebben, was MÉNAGER den 26sten Aug. zoo ver gevorderd, dat de officieele conferenties konden geopend worden. In de eerste dagen van October kwamen de onderhandelingen tot afsluiting. Den 8sten dier maand teekenden de beide Engelsche staatssecretarissen en MÉNAGER de preliminaire artikelen, in drie afdeelingen gesplitst. De eerste behelsde de voorwaarden, alléén Engeland betreffende, de tweede hetgeen de koning van Frankrijk den hertog van Savoje wilde toestaan, terwijl de derde de voorwaarden bevatte, welke hij als grondslag van den algemeenen vrede zou aannemen. De beide laatste droegen alleen de onderteekening van den Franschen gevolmachtigde en waren bestemd om aan de Staten-Generaal bekend gemaakt te worden. Men had

---

1) DE TORCY, mémoires, III, p. 43.

in Engeland voor geene andere dan voor de Engelsche belangen en zonder inmenging van anderen willen onderhandelen. Deze moesten in de eerste plaats verzekerd worden, en dan kon Frankrijk staat maken op de krachtige ondersteuning van Haar Majesteits regeering op het algemeen congres [1]). Toch was nog in de preliminairen de zekerheid geëischt, dat de kronen van Frankrijk en Spanje nooit vereenigd op één hoofd zouden worden geplaatst. Dit was inderdaad het eenige belangrijke punt voor het bondgenootschap en voor Europa in 't algemeen.

Maar hiermede was dan ook het afzonderlijke vredesverdrag tusschen Engeland en Frankrijk tot stand gekomen, dat de overige bondgenooten noopte te volgen. Geen verzet zou meer baten. Onwrikbaar stond het besluit der Britsche regeering vast den oorlog te eindigen. Na maanden lange onderhandeling was men het van weerszijden over den grondslag eens geworden. Engeland had zich zelf behoorlijke voordeelen bedongen en verworven, die het zich niet meer door de oorlogskansen wilde ontnomen zien. Welke houding de Republiek tegenover deze gebeurtenis moest aannemen spreekt vanzelf. Niets teekende haar gedragslijn duidelijker dan het feit, dat zij in het openen van het vredescongres toestemde, hetgeen reeds vier maanden later geschiedde; en alleen reeds het toegeven aan Engelands wil in het aanvangen van den algemeenen vredehandel bewijst, dat de Londensche preliminairen, die de grondslag der

1) Zie de preliminairen bij LAMBERTY, mémoires etc., VI, p. 681—685.

Utrechtsche onderhandelingen werden, de ontbinding van het Haagsche verbond met zich brachten.

Wil men niet zeggen, dat sinds de komst van het Tory-ministerie de vrede zoo goed als verzekerd is, dan zal toch moeten toegegeven worden, dat de October-maand van het jaar 1711 aan Frankrijk verademing schonk. Had het van den wil der koningin alleen afgehangen, dan zouden de Utrechtsche conferenties slechts officieel hebben moeten vaststellen, wat men voor dien tijd reeds had verhandeld [1]). Dit echter werd door de halsstarrigheid der bondgenooten onmogelijk gemaakt. De verdere loop der geschiedenis toont aan, dat zij zich ten slotte bij hetgeen Engeland wilde hadden neer te leggen, en dat er inderdaad geen slag van Denain noodig was, om hen in het onvermijdelijke te doen berusten. Volkomen juist merkt ook TORCY op, dat men te Utrecht niet zonder reden zeide, dat de vrede te Londen en te Versailles gesloten was [2]).

Buiten de Republiek en MARLBOROUGH om was dit vredesoverleg voortgezet. Wel lekte er iets uit; doch men had den legeraanvoerder met de verzekering gerustgesteld, dat er slechts in 't algemeen onderhandelingen gevoerd werden [3]); en zelfs de vroeger den raadpensionaris medegedeelde voorwaarden, waarop Frankrijk met de Republiek had willen onderhandelen, waren hem niet medegedeeld [4]). Het was alleen noodig met hem in

---

1) DE TORCY, mém., III, p. 134.
2) DE TORCY, mém., III, p. 135.
3) Schrijven van HARLEY aan MARLB. bij COXE, memoirs, III, p. 245.
4) BOLINGBROKE, Letters and Correspondence, I (to Lord RABY), p. 107.

zulk een graad van vertrouwen te leven, als vereischt werd om de aangelegenheden der koningin te behandelen [1]).

Gelijk de uitkomst van den veldtocht in de Nederlanden weinig had opgeleverd, van even gering belang waren de oorlogsfeiten op het overige tooneel van den krijg. De veldtocht was ten einde, en de hertog van MARLBOROUGH spoedde zich naar den Haag, om van daar naar Londen te vertrekken.

---

1) BOLINGBROKE, Letters and Correspondence, I (to Lord RABY), p. 115.

VIII.

Houding door den keizer en de Republiek tegenover de medegedeelde algemeene vredesvoorwaarden aangenomen. — Mislukte zending van BUYS naar Londen. — De Republiek stemt, door Engeland gedreigd, toe in het aanvangen der algemeene vredesonderhandelingen. — Het barrière-tractaat van 1709 en de keurvorst van Hannover. — Moeielijke toestand van het Engelsche ministerie. — MARLBOROUGH verklaart zich tegen de handelingen der regeering. — Zijn ontslag een gevolg der vredespolitiek. — In hoever het een der oorzaken van den vrede was. — Beteekenis er van. — De meerderheid in het Hoogerhuis verplaatst. — Op dezen maatregel steunt de voortzetting der tot nu toe gevolgde staatkunde. — Mislukte zending van prins EUGENIUS naar Londen.

Niettegenstaande de belofte der koningin, in samenwerking met de staten te zullen onderhandelen waren dezen toch sinds verscheiden maanden geen officieele mededeelingen gedaan nopens de voorwaarden, door den koning van Frankrijk aangeboden en het antwoord door Haar Majesteits ministers daarop gegeven. Eerst, toen de preliminairen geteekend waren, werd een officieel bericht naar Holland gezonden en een afschrift van het stuk aan graaf GALLASCH, den vertegenwoordiger van KAREL VI te Londen, overhandigd [1]). De laatste was

---

1) DE TORCY, mém., III, p. 139; WAGENAAR, XVII, p. 414.

sinds lang door zijn gezant op de hoogte der geheime onderhandelingen met Frankrijk gehouden, ofschoon hij er onkundig van was, dat zij reeds tot een uitkomst geleid hadden. In die onbekendheid met den juisten stand van zaken en vreezende, dat de onderhandelingen werkelijk tot het voorgenomen doel zouden voeren, had hij de koningin herhaaldelijk in zijn brieven aan haar eens gegeven woord herinnerd. En toen hem, op zijn reis uit Spanje naar Duitschland ter keizerkroning, de tijding der gesloten overeenkomst bereikte, besloot hij nogmaals de koningin op haar beloften opmerkzaam te maken. Hij hoopte, dus schreef hij, dat zij de preliminairen nooit zou teekenen; hij voor zich was vast besloten, zich nooit op den grondslag van zulke nadeelige voorwaarden met de vredesonderhandelingen in te laten [1]). Met dit schrijven ging een memorie als bijlage, waarin de preliminairen aan een scherpe kritiek werden onderworpen.

De gezant kreeg de opdracht, het stuk zelf te overhandigen en den inhoud er van mondeling met nadruk te steunen. In 't bijzonder had hij te verklaren, dat de keizer bereid was op den grondslag der preliminairen van 1709 te onderhandelen; doch, dat hij nooit de nu voorgeslagen artikelen aannemen, noch met zijn gezanten een congres regelen zou, hetwelk ter beraadslaging daarover zou worden geopend [2]). Hoewel niet kortweg weigerende, kantten zich ook de Staten-Generaal tegen den voorgenomen vredehandel. De Engelsche ge-

1) VON ARNETH, Prinz Eugen, II, p. 184.
2) VON ARNETH, Prinz Eugen, II, p. 185.

zant bij Hun Hoog Mogenden, de graaf van STRAFFORD, moest hun de aanbiedingen van LODEWIJK overbrengen. Wat de bijzondere onderhandeling tusschen Groot-Britannië en Frankrijk betrof, had hij te verklaren, dat er niets tegen het belang der staten was overeengekomen, en, bijaldien men hem voorhield, dat de koningin zich verbonden had, niet zonder medewerking der staten vrede te maken en hun een barrière te bezorgen overeenkomstig het tractaat van 1709, moest hij verzekeren, dat Haar Majesteit de eenmaal afgelegde belofte zou nakomen, en dat het belang der staten vorderde, niet te zeer aan te dringen op de stipte uitvoering van het bewuste tractaat, omdat toch Oostenrijk en de andere bondgenooten steeds bezwaren daartegen zouden aanvoeren, terwijl hij hen ten slotte tot het spoedig aanvangen van den algemeenen vredehandel had te vermanen [1]). Helder blijkt uit deze opdracht, dat Haar Majesteits ministers zich in dezen niet te veel van de bereidwilligheid der Staten-Generaal hadden voorgesteld. Het lag voor de hand, dat de Republiek zich eenigszins gekrenkt gevoelde, dat haar de leiding der onderhandelingen was ontrukt, en dat zij, bij de afgunst, die toch reeds op handelsgebied tusschen beide mogendheden bestond (BOLINGBROKE klaagt zelf, dat, terwijl Engelands handel lijdt, die der Hollanders zich uitbreidt en bloeit [2]), met wantrouwen de handelingen der Britsche staatslieden gadesloeg.

---

1) 's Graven instructie bij BOLINGBROKE, Letters and Correspondence, I, p. 247.
2) BOLINGBROKE, Letters and Correspondence, I, p. 17.

Buiten medeweten van de staatkundige leiders der Republiek had Engeland onderhandeld. Het feit alleen reeds, dat het in 't geheim geschied was, deed hen niet veel goeds verwachten. Maar bovendien achtten de raadpensionaris, de staten van Holland en de Staten-Generaal de door Frankrijk ontworpen punten duister en vol zwarigheden en besloten derhalve den pensionaris van Amsterdam, Willem Buys, naar Londen te zenden met de opdracht, de koningin in kennis te stellen met hetgeen hun in het Fransche ontwerp mishaagde en te trachten Haar Majesteit af te brengen van het openen der vredehandeling op zulk een lossen voet.

Hoe de gezant der Republiek ook, met de verzekering, dat zijn lastgevers evenzeer den vrede zochten, maar een vasten en duurzamen [1]), op een meer duidelijke en afdoende verklaring der voorloopige Fransche voorstellen aandrong, welke vertoogen hij ook tot H. Majesteits regeering richtte, niets mocht baten. Men voerde hem te gemoet, dat de Republiek sinds vijf jaar haar verplichtingen niet was nagekomen en Engeland de lasten van den krijg bijna geheel alleen droeg; dat de Fransche voorstellen slechts als een inleiding op de onderhandelingen te beschouwen waren; dat de koningin opzettelijk geen bijzondere verklaring had verlangd, omdat men zich bij de vorige conferenties in den Haag en te Geertruidenberg zoo slecht had bevonden. Op schamperen toon werd hem gevraagd, of dan de Staten-Generaal in staat waren het verledene goed te

1) Wagenaar, XVII, p. 416.

maken en voortaan aan hun verbintenissen te voldoen [1]).

Zonder zich dan ook verder om Buys' tegenwerpingen te bekommeren berichtte St. John eenvoudig aan den gezant in den Haag, dat de koningin zich door geenerlei voorwendsels van haar voornemen zou laten afbrengen en evenmin met de staten omtrent het voortzetten van den oorlog in overleg treden, alvorens zij in het openen der vredesonderhandeling zouden toegestemd hebben [2]). En nadat de Engelsche bewindvoerders in 't bezit waren van Lodewijks naderen voorslag, door hen voornamelijk betreffende de barrière gevraagd en onder geheimhouding verkregen, dreigden zij, dat de koningin uitstel voor weigering nemen en zich van de bondgenooten scheiden zou [3]). Slechts op die wijze slaagden zij er in, de Republiek in het aanvangen der algemeene vredesonderhandelingen te doen toestemmen. Aleer evenwel de staten in het verleenen der gevraagde paspoorten voor de Fransche gevolmachtigden bewilligden, verzochten en verkregen zij, dat de belangen van Spanje en Beieren zouden worden geregeld, vóórdat de gevolmachtigden dezer mogendheden op het congres zouden worden toegelaten [4]). Evenmin werkte de memorie van den Hannoverschen gezant, baron Bothmar, iets uit [5]). De tegenstanders der regeering in Engeland, bij wie zich nu Buys en de genoemde gezant aansloten, waren ijverig in de weer den

---

1) de Torcy, mémoires, III, p. 109.
2) Bolingbroke, Letters and Correspondence, I, p. 289.
3) Wagenaar, XVII, p. 419, 423; Wyon, II, p. 333.
4) de Torcy, mém., III, p. 136.
5) De volledige tekst bij Lamberty, mém., VI, p. 731—736.

vrede op andere wijze tegen te werken en aan de door hen in de volheid hunner macht aangegane verbintenissen vast te houden.

Van die alle was geen gewichtiger dan het barrière-tractaat, door Lord Townshend in October 1709 met de Hollanders gesloten, waarin hun het recht van bezetting in een aantal aangeduide steden in de Spaansche Nederlanden was toegestaan, waarvoor zij in ruil niet alleen de Hannoversche opvolging erkend, maar zich tevens verbonden hadden, ze met hun eigen troepen te verdedigen [1]). Juist in de verplichting, welke de Republiek op zich had genomen en waarbij niemand meer gebaat werd dan de keurvorst van Hannover, wiens aanspraken en rechten op den troon van Engeland alzoo door een buitenlandsche mogendheid werden bevestigd, lag de waarborg, dat het tractaat ten uitvoer zou gelegd worden. Bij de omkeering, die in Engeland had plaats gehad, was het te vreezen, dat het in de oogen der nieuwe regeering geen genade zou vinden, in welke meening de Republiek geloofde zich niet bedrogen te zien, nu in de algemeene voorwaarden slechts van een barrière zonder nadere aanduiding sprake was. Heeft de Engelsche regeering werkelijk het barrière-verdrag van 1709 tijdens het verblijf van Buys te Londen vernieuwd [2]), dan treedt Engelands houding tegenover de Republiek in een nog ongunstiger daglicht.

De steun, welken de oorlogspartij in Groot-Britannië

---

1) De volledige tekst bij Lamberty, mém., V.
2) Giraud, Bat. de Denain, p. 486.

van de andere bondgenooten ondervond, — niet het minst van den aanstaanden troonopvolger, die zich sinds 1709 nauwer bij de Whigs had aangesloten, — gaf haar eenige hoop te zullen slagen. Maar die hulp was niet voldoende. Slechts met toestemming der beide huizen konden de ministers op den vrede ingaan. Behoefde de regeering voor het huis der Gemeenten niet te vreezen, in dat der Lords kon een enkele tegenstander meer haar in verlegenheid brengen. Daar schonk Lord Nottingham den Whigs, aan wie hij onder zekere voorwaarden zijn ondersteuning had toegezegd [1]), de meerderheid, waarmede de begonnen onderhandelingen werden veroordeeld [2]). Geen vrede, verklaarden de Lords op koningin Anna's mededeeling, dat tijd en plaats voor het openen van den algemeenen vredehandel waren vastgesteld, kon veilig of eerlijk wezen voor Groot-Britannië en voor Europa, waarbij Spanje en de West-Indiën aan eenigen telg uit het huis Bourbon werden toegewezen [3]). Bij deze oppositie had zich de hertog van Marlborough sinds zijn komst in het vaderland aangesloten. Scheen het een tijd lang, gedurende zijn verblijf in de Nederlanden, dat hij zich bij de staatkunde der regeering zou nederleggen, ja zelfs, dat hij werkelijk geneigd was het met zijn oude vrienden, de Tories, weer op te nemen, hij had na zijn terugkeer te Londen te kiezen tusschen hartelijke samenwerking met 's lands regeering of besliste toetreding tot de Whigs. Daar hij het laatste koos,

---

1) Boyer, IV, p. 467; Stanhope, p. 498.
2) Vgl. Swift, an enquiry, etc. Works, XV, p. 80; Wyon, II, p. 332, 336.
3) Swift, an enquiry, t. a. p.; Wyon, II, p. 332.

en niet verzuimde der koningin zijn gevoelens over den voorgenomen vredehandel te doen blijken, op het vernemen waarvan BOLINGBROKE zich reeds in dreigenden zin uitliet [1]), stegen de hoopvolle verwachtingen der Whigs, waarin zij door de houding van het Hoogerhuis bij de beraadslagingen over een adres van antwoord nog versterkt werden. Maar ook toen was voor de regeering het oogenblik gekomen, den grooten slag te slaan. Zij besloot, dat de beschuldiging van bedrog, afpersing en ontvreemding van 's lands gelden, reeds in October tegen den legeraanvoerder ingebracht, tot nadere beoordeeling bij het Lagerhuis zou worden aanhangig gemaakt, terwijl de koningin, hiervan onderricht, op voordracht harer ministers, en opdat het onderzoek des te onpartijdiger kon geschieden, den hertog van al zijn ambten en bedieningen ontsloeg (11 Jan. 1712) [2]).

Het oogenblik scheen gunstig. Reeds merkten wij op, dat in het afgeloopen jaar MARLBOROUGHS diensten nog noodig geacht waren; dat zijn commando een voortdurende bedreiging moest zijn, voor 't geval dat de koning van Frankrijk een te hoogen toon voerde. Thans echter waren de onderhandelingen tusschen beide mogendheden door het October-verdrag tot afronding gekomen, en de algemeene besprekingen zouden weldra te Utrecht een aanvang nemen. Aan het hoofd der troepen blijvende, kon de geduchte veldheer door zijn voortvarendheid en door zijn afkeer van den vrede, althans onder de voor-

---

1) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I (to Strafford Nov. 21 Dec. 2), p. 298.
2) BOYER, IV, p. 471; WYON, II, p. 521.

waarden, waaromtrent men nu van beide zijden overeengekomen was, meer bederven dan goed doen. Zou het niet mogelijk zijn, dat hij, in vereeniging met prins EUGENIUS, op het uitgeputte Frankrijk nog zoodanige zegepralen behaalde, dat de oorlogsgeest in geheel de natie, die den tijd had gehad te bekoelen van de ongewone geestdrift voor de zaak van SACHEVERELL, thans reeds twee jaar geleden, en te bekomen van de vrees voor het ongedeerd voortbestaan der episcopale kerk, weer ontwaakte, aangevuurd en versterkt door de ontevreden bondgenooten en door de Whig-partij? In dat geval scheen de omverwerping van het ministerie zeker en daarmee de ondergang der vredespolitiek. Bovendien moest 's hertogen ontslag verlammend op de tegenpartij werken, terwijl het bij hen, die de vredelievende bedoelingen der regeering deelden, de hoop levendiger deed worden, dat, nu de man, wiens doel het was den oorlog voort te zetten, in welken zin hij nog onlangs in het Hoogerhuis gesproken had [1]), onschadelijk was gemaakt, de vrede op behoorlijke voorwaarden zou tot stand komen. Het moest tevens van de ernstige begeerte van de leiders der regeering om den oorlog te eindigen getuigen en beantwoorden aan de verwachting van den monarch van Frankrijk, dat weldra het zwaard kon worden opgestoken. Deze gebeurtenis was het dan ook, welke den allerchristelijksten koning, hoezeer hij ook in Haar Majesteits regeering vertrouwen stelde, zegepralend deed uitroepen: „het ontslag van MARLBOROUGH zal alles doen, wat wij ver-

1) Vgl. COXE, memoirs, III, p. 272.

langen!" [1]). In hem bovenal werd de oorlogszuchtige staatkunde der Whigs getroffen. Zijn val moest, nu de Tories aan het bewind waren, onvermijdelijk plaats hebben. Het kon slechts de vraag zijn wanneer, want het wapen tegen hem was reeds lang te voren in handen der ministers.

Ziedaar de redenen van MARLBOROUGHS verwijdering uit het leger. Had hij zich willen aansluiten bij de regeeringspartij, zoodat deze op hem als op een trouw medestander kon rekenen, hij zou waarschijnlijk op zijn post zijn gehandhaafd. Nu hij dat niet wilde, moest hij aan de staatkunde der bewindsmannen worden opgeofferd, die zij sinds hun komst aan de regeering volgden. Het blijkt dus, dat niet de verlegenheid, waarin het kabinet, nadat GODOLPHIN ontslagen en de hertogin van MARLBOROUGH van het hof weggezonden was, zich ten opzichte van den veldheer bevond, hen die vredelievende staatkunde deed volgen [2]), maar, dat 's hertogen ontslag een schakel was in de rij der maatregelen, welke als vanzelf uit de omkeering van 1710 voortsproten. In zooverre kan men MARLBOROUGHS verwijdering een der oorzaken van den vrede noemen, dat daardoor aan de Whigs, als voorstanders van den krijg, hun krachtigste steunpilaar werd ontnomen, en aan het leger de veldheer ontrukt, wiens hoogste wensch het was, den koning van Frankrijk in zijn eigen land den vrede voor te schrijven.

---

1) COXE, memoirs, III, p. 281.
GROEN VAN PRINSTERER, Handboek der Gesch. v. h. Vaderland, Amsterdam 1852, I, p. 489.

2) GIRAUD, Bat. de Denain, t. a. p., p. 484.

Nog was hiermede het pleit niet gewonnen. Het liet nauwelijks twijfel, of de heropening der zittingen van het parlement zou bij de oppositie der Lords den val van het ministerie met al zijn ontwerpen ten gunste der dynastie van Bourbon met zich brengen. Er was slechts één uitkomst: het verplaatsen der meerderheid door de benoeming van eenige der regeering welgezinde pairs. Hoe buitengewoon ook, de Lord schatmeester deinsde voor dien maatregel niet terug, — en den dag, volgende op MARLBOROUGHS ontslag, telde het Hoogerhuis twaalf Lords meer [1]). Het ministerie had nu vrij spel: zeker van een meerderheid in beide huizen, die elk hun goedkeuring aan de voornemens der regeering, den vrede betreffende, gehecht hadden [2]), kón het de algemeene onderhandelingen beginnen. Op dezen gewelddadigen triumf der Tory-partij steunt het voortzetten van het met succes aangevangen werk.

Zoo stonden de zaken, toen prins EUGENIUS te Londen kwam. Indien iemand, dan was hij, aldus meende de keizer, de man, om het doel zijner zending te bereiken: de koningin en haar ministers van de voorgenomen onderhandelingen af te houden. Wat de Nederlandsche afgevaardigde en de Hannoversche gezant niet hadden vermocht, zou wellicht de held, van wiens roem de wereld getuigde, kunnen volbrengen. Zoo één verschijning, dan zou de zijne indruk maken. Aldus begrepen het de vijanden der regeering, gelijk zij zelve, maar daarom

1) SWIFT, an enquiry, Works, XV, p. 86, keurt den maatregel bepaald af. BOLINGBROKE zelf vergoelijkt dien nauwelijks.

2) BOYER, IV, p. 477; WYON, II, p. 337, 341.

zag zij hem dan ook liever niet te Londen, evenmin als zijn komst der koningin aangenaam was [1]), die hem, onder opmerking, dat zij besloten had over de zaken, waarover zijn opdracht liep, in Holland te laten onderhandelen, naar haar ministers verwees [2]). Indien prins EUGENIUS bij den val van MARLBOROUGH en bij de staatkundige onmacht der Wighs nog niet voldoende overtuigd was, dat zijn pogingen schipbreuk zouden lijden, dan werd nu die overtuiging vaster. Noch mondelinge, noch schriftelijke samensprekingen brachten hem een stap verder, en hij kon heengaan met het stellige bewustzijn, dat het nog alleen de Staten-Generaal waren, op wie de keizer zou kunnen rekenen. De bedoelingen dier Staten evenwel ten opzichte van het bondgenootschap mochten zoo goed wezen als mogelijk was, het leed geen twijfel, of ook zij zouden ten laatste moeten berusten in hetgeen het machtige Engeland noodzakelijk oordeelde.

1) Vgl. BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I (to the earl of Strafford), p. 354. DE TORCY, mém., III, p. 155.
2) V. ARNETH, II, p. 200.

IX.

Het congres, te Utrecht vergaderd. — Waarover men het bijna algemeen eens was. — Nadere verklaring der Fransche voorstellen. — Vooral het punt der barrière voor de Republiek geeft aanstoot. — Engelands trouwelooze staatkunde te dien opzichte. — De bondgenooten dienen hun tegeneischen in. — Antwoord der Franschen. — Indruk, dien de Fransche verklaring in Engeland maakt. — Listige handelwijze der Engelsche regeering. — De onderhandelingen staan stil. — St. JOHN zet de geheime onderhandelingen met TORCY voort, die in verband staan met de sterfgevallen in het huis van LODEWIJK XIV. — Invloed daardoor op den gang der zaken uitgeoefend. — BOLINGBROKE's houding en standpunt ten opzichte van het vraagstuk der vereeniging van beide kronen. — De vrede tusschen Engeland en Frankrijk een besliste zaak, sedert de opvolging in Frankrijk en Spanje overeenkomstig BOLINGBROKE's wenschen geregeld is. — Van nu aan heeft Engeland volle vrijheid van handelen, zonder dat het de krijgsgebeurtenissen behoeft af te wachten.

Middelerwijl was het congres te Utrecht vergaderd en den 29sten Januari 1712 geopend. Alle vorsten en staten, rechtstreeks of zijdelings in den krijg gewikkeld, hadden hun afgevaardigden gezonden. Die van Spanje en van de keurvorsten van Beieren en Keulen had men niet willen toelaten; hun belangen werden nu door Frankrijk bepleit. Ook 's keizers toetreding tot de algemeene vredesonderhandeling, waarvan hij eerst niets had

willen weten, was eindelijk verkregen, zij 't ook onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de voorstellen, door MÉNAGER namens zijn meester te Londen ingediend, enkel en alleen voorslagen waren, die in geenen deele tot grondslag van een te sluiten tractaat zouden dienen [1]).

Van wege de Staten-Generaal waren acht heeren tot den vredehandel gemachtigd, onder wie de Amsterdamsche pensionaris BUYS, de pensionaris van Gouda, VAN DER DUSSEN, en de graaf van RECHTEREN. Voor Engeland verschenen er Dr. ROBINSON, bisschop van Bristol, en de graaf van STRAFFORD; voor Frankrijk de maarschalk D'HUXELLES, de abt POLIGNAC en de heer MÉNAGER, terwijl de graaf van SINZENDORFF en de heer CONSBRUCK den keizer vertegenwoordigden. Dank zij Engelands houding konden dan nu de algemeene onderhandelingen een aanvang nemen Wat LODEWIJK ook mocht aanbieden, voor zichzelf kon Groot-Britannië na den 8sten October van het vorige jaar tevreden zijn. De verhouding echter, waarin het nu tot Frankrijk stond, werkte mede tot den tamelijk hoogen toon, welken LODEWIJK XIV tegenover de overige bondgenooten aannam en die al dadelijk bij de beraadslagingen uitkwam.

Over hetgeen een hoofdpunt der onderhandelingen had moeten uitmaken, de oorzaken van den langdurigen krijg in aanmerking genomen, was men het stilzwijgend eens. Behalve de gezanten des keizers en die van Portugal eischte niemand meer de Spaansche successie voor KAREL VI op [2]), een stilzwijgende bevestiging dus der

1) BOYER, V, p. 18; WYON, II, p. 373.
2) Zie de eischen des keizers bij LAMBERTY, mém., VII, p. 39.

Londensche preliminairen. Door den loop der gebeurtenissen was het een onbetwistbaar feit geworden, dat er een onafhankelijk Spanje zou zijn, onafhankelijk ook van Frankrijk. Het kwam er thans op aan, zoodanige bepalingen van erfopvolging èn in Frankrijk èn in Spanje te doen vaststellen, dat een vereeniging van beide kronen voor immer werd belet [1]). Dat de Fransche gevolmachtigden geen gemakkelijke taak zouden hebben was te voorzien. Met weerzin hadden de bondgenooten in het aanvangen der conferenties berust; zij waren besloten, duidelijke en openhartige verklaringen van den vijand te eischen aangaande de algemeene, te Londen gedane, maar door geen der betrokken mogendheden voldoende geachte, voorstellen. Deze verklaringen werden den 11den Februari ingediend en gaven tot groot misnoegen reden genoeg [2]). Men achtte in 't algemeen Frankrijks inwilligingen verre beneden de aanbiedingen van Geertruidenberg en niet in verhouding tot den bijna onafgebroken voorspoed van de wapenen der bondgenooten gedurende het gansche verloop van den krijg. Laat men de aanbiedingen aan den keizer en het rijk daar, welke voornamelijk neerkwamen op het aanstaand bezit van Napels, Sardinië en Milaan tegen afstand van alle verdere aanspraken op de Spaansche monarchie, waarmede KAREL VI volstrekt geen genoegen wilde nemen, en in de weigering

1) BOYER, V, p. 38, meldt, dat in de eischen van Engeland en Holland te Utrecht werd ingelascht, dat onder de voldoening der bondgenooten ook de teruggave van Spanje en Indië aan Oostenrijk begrepen was. Noch LAMBERTY, mém., VII, p. 38 vlgd., die de eischen nauwkeurig opsomt, noch WAGENAAR, XVII, p. 448 vlgd., noch een der nieuwere schrijvers bevestigt dit.

2) WAGENAAR, XVII, p. 445; STANHOPE, p. 517.

waarvan hij door geen der verbonden mogendheden ondersteund werd, dan betroffen zij in hoofdzaak, behalve de handelsvoordeelen aan de verschillende bondgenooten toe te staan, den aard en den omvang eener barrière voor de Republiek, het lot der Spaansche Nederlanden en de vergoeding voor de hertogen van Beieren en Savoje, drie met elkander nauw samenhangende punten [1]). Slechts één bepaling kon den bondgenooten genoegen geven, t. w., die, waarbij de koning aanbood in overleg met hen maatregelen te beramen, waardoor de mogelijke vereeniging van Frankrijk en Spanje voorkomen werd. Maar vooral het punt der barrière bleef verre beneden de billijke verwachtingen der Republiek. Had zij gehoopt de opperste macht over een gedeelte der Spaansche Nederlanden te zullen verkrijgen, haar werd nu daarentegen het recht om in eenige sterke plaatsen aldaar bezetting te leggen aangeboden, onder voorwaarde dat zij van eenige met name aangewezen, nauwelijks veroverde, vestingen afstand zou doen [2]). Wat de zaak nog ingewikkelder maakte, was de omstandigheid, dat PHILIPS V, ingevolge een overeenkomst tusschen koning LODEWIJK en den keurvorst van Beieren, dezen de Spaansche Nederlanden had afgestaan [3]).

Vergelijkt men de barrière, zooals die in 1709 door Engeland aan de staten was gewaarborgd en door Frankrijk bij de conferenties te Geertruidenberg erkend [4]), met die,

---

1) LAMBERTY, mém., VII, p. 21.
2) Zie LAMBERTY, mém., VII, p. 21.
3) De acte bij LAMBERTY, mém., VII, p. 14.
4) DE TORCY, mém., II, p. 141, p. 187.

welke Lodewijk nu aanbood, dan blijkt, hoe groot het verschil ten nadeele der Republiek was, en dat wel, terwijl de Fransche eischen door geen enkele overwinning in Vlaanderen gerechtvaardigd werden. Uit geen anderen grond liet zich dergelijke overmoed verklaren, dan uit de nauwe verstandhouding tusschen den koning en de Engelsche bewindvoerders. Niet alleen wisten de laatsten, welke barrière Lodewijk zou aanbieden [1]), maar Bolingbroke had ook Ménager, tijdens zijn verblijf in Londen, aangespoord krachtig tegen Holland op te treden, indien het soms mede aanspraak mocht maken op de voordeelen, aan Groot-Britannië toegestaan [2]), ja zelfs als zijn meening uitgesproken, dat Engeland het recht had de barrière te bepalen, die in het belang van zijn vaderland noch zeer uitgestrekt, noch zeer sterk mocht zijn [3]). Van dezen stand van zaken waren de Hollanders onkundig, en in hoeverre zij den steun der Engelsche regeering zouden genieten bleek hun het duidelijkst uit de veroordeeling, waarmede het in 1709 door Lord Townshend gesloten barrière-tractaat in de laatste dagen van Februari getroffen werd [4]).

Evenmin konden de overige bepalingen genade vinden in hun oogen, zoodat de Staten-Generaal besloten, de door Frankrijk aangeboden voorwaarden te verwerpen. Na velerlei overleggingen kwamen eindelijk de te Utrecht vergaderde gevolmachtigden overeen, dat elk afzonderlijk

---

1) de Torcy, mém., III, p. 105; Wagenaar, XVII, p. 419.
2) de Torcy, mém., III, p. 91.
3) de Torcy, mém., III, p. 91.
4) Boyer, IV, p. 519; Stanhope, p. 516.

zijn antwoord zou inleveren, welke gezamenlijke eischen dan als een algemeen bescheid konden gelden [1]). Na ontvangst hiervan beloofden de Fransche heeren binnen weinige dagen te zullen antwoorden; doch de maand Maart was bijna verstreken, eer zij zich bereid verklaarden met alle bondgenooten in mondeling overleg te treden, zooals bij vorige vredesonderhandelingen en laatstelijk nog te Rijswijk gebruikelijk was geweest [2]). Schoon de laatsten weigerden, bleven de Franschen volharden. Men vermoedde, dat hun bedoeling was de onderhandelingen te verwarren en te rekken, ten einde de krijgsgebeurtenissen, die weldra zouden aanvangen, af te wachten en naar gelang van de voorloopige uitkomst er van hun laatste aanbiedingen te regelen. Alleen de Engelschen konden zich met dezen eisch der Fransche gevolmachtigden vereenigen, ofschoon zij zich ten laatste bij dien der overige afgevaardigden neerlegden [3]). Daar de Franschen evenwel bleven volharden en in allen gevalle eerst hun soeverein over de zaak wilden raadplegen, stonden de onderhandelingen, althans te Utrecht, feitelijk stil en bepaalde men zich, zonder een stap verder te komen, tot eenige onderlinge samensprekingen.

Maar des te beter was de verhouding tusschen Bolingbroke en Torcy. Een niet minder ongunstigen indruk dan op het vaste land hadden Frankrijks verklaringen op het ontwerp van den algemeenen vrede in Engeland gemaakt [4]).

1) Het volledige stuk bij Lamberty, mém., VII, p. 38 vlgd.
2) Wagenaar, XVII, p. 456.
3) Boyer, V, p. 47; Wagenaar, XVII, p. 456.
4) Bolingbroke, Letters and Corresp., I (to the earl of Strafford) p. 408.

Zelfs vele der Tories kwamen op tegen dergelijke voorwaarden, en het huis der Lords maakte zijn bezwaren in een adres aan de koningin wereldkundig, waarin vooral verontwaardiging werd betuigd over Lodewijks uitgesproken voornemen, om eerst bij het teekenen van den vrede de koningin van Engeland als zoodanig te erkennen [1]). De leiders der Engelsche staatkunde moeten zelve wel over dergelijke aanmatigingen van den vernederden monarch verbaasd hebben gestaan. Het had er al den schijn van, of niet zij, maar Lodewijk XIV de beschikking over vrede of oorlog in handen had. Zulk een handelwijze zou den oorlogszuchtigen geest mogelijk weder kunnen opwekken, en dat te verhoeden was hun dure plicht. Maar geen nood. Alles hing af van een goede verstandhouding met de Fransche regeering, en deze kon gemakkelijk verkregen worden.

Van dit oogenblik af treedt Bolingbroke in een vertrouwde, bijzondere correspondentie met Torcy, wien hij beduidde, dat, bij matiging zijner eischen, alles terecht zou komen met of zonder de overige bondgenooten. De Franschen, die, ware Engeland eensgeziud met de verbonden mogendheden gebleven, natuurlijkerwijze alleen zouden hebben gestaan, vonden nu den steun, waarop zij van den beginne aan hadden gebouwd. Engeland had er te groot belang bij, dat de onderhandelingen een bevredigenden loop namen, dan dat het niet alle krachten zou inspannen, om tot het beoogde doel te geraken. Den eisch der gevolmachtigden om schriftelijke onderhandeling steunde het slechts voor den schijn, want te gelijker

1) Boyer, IV, p. 529, 530; Stanhope, p. 517.

tijd deden de Britsche afgevaardigden hun lastgevers opmerken, dat mondeling overleg aanleiding zou geven tot zulke zwarigheden, dat de gevolmachtigden der bondgenooten vanzelf den voorslag tot afzonderlijke onderhandeling zouden doen [1]). Dat Engeland zich daar beter bij bevinden zou, ligt voor de hand. Bleek dit plan onuitvoerbaar, er lag een andere weg open, dien Bolingbroke nu insloeg.

Reeds vroeger had Torcy verlangd, dat de Engelsche gevolmachtigden geheime opdracht hadden, om vrij met Frankrijks vertegenwoordigers te beraadslagen [2]). Ook Polignac, geheel in Torcy's vertrouwen deelende, koesterde dien wensch. Er was te Utrecht, zoo meenden zij, volstrekt geen voldoende verstandhouding tusschen de wederzijdsche afgevaardigden. De Engelschen waren zoo koud, klaagde Polignac, dat het onmogelijk was met hen iets tot stand te brengen [3]), weshalve juister omschreven instructies gewenscht zouden zijn [4]). Terwijl Bolingbroke nu het geraden achtte, het hof van Versailles te doen begrijpen, dat de toon, dien het bij de aanbieding zijner nadere verklaring te Utrecht had aangenomen, het tot stand komen van den vrede moest belemmeren, zond hij te gelijker tijd door middel van Thomas Harley, neef van Lord Oxford, nieuwe instructies aan de gevolmachtigden in Holland. Een bijzondere, vertrouwelijke onderhandeling derhalve tusschen de afgevaardigden beider

1) Zie Straffords schrijven bij Lamberty, mém., VII, p. 92.
2) Bolingbroke, Letters and Corresp., I (to the earl of Strafford), p. 400.
3) Wyon, II, p. 376.
4) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (de mr. de Torcy), p. 422.

natiën scheen de eenige weg om tot den vrede te geraken.

De geheime onderhandelingen, te Londen aangevangen, werden nu voortgezet. Vrede zou er komen, zoo niet met, dan zonder de bondgenooten. Willen zij niet met de koningin samengaan, dan zal Engeland zich van hen afscheiden en alleen met Frankrijk de zaken regelen. De koningin wil hun een behoorlijke voldoening bezorgen; de Staten-Generaal moeten echter weten, dat, indien de tegenwoordige vredehandel wordt afgebroken, Haar Majesteit niet zal dulden, dat die zal worden hervat zonder haar deelneming, m. a w., de voldoening, door Frankrijk te geven, zal ter beoordeeling der koningin staan [1]). Zijn eenmaal tusschen de gevolmachtigden van beide rijken de punten voor den vrede vastgesteld, dan kunnen zij op het algemeen congres als een ultimatum worden aangeboden [2]). Onverschillig hoe het nieuwe aanbod der Franschen in het congres zal worden opgenomen, Engeland zal, mits het een voor dat rijk eervolle aanbieding is, er zich vóór verklaren [3]). De bondgenooten kunnen dan doen wat zij verkiezen, op Engeland behoeven zij niet verder te rekenen. De Nederlanders hadden zich alzoo te schikken naar H. Majesteits maatregelen, die zij, daar HARLEY's nieuw vredesontwerp geheim moest blijven, niet eens kenden!

Een maand later, den 10den Mei, schreef BOLINGBROKE aan de afgevaardigden, dat hij hoopte binnen kort ge-

---

1) De instructies van HARLEY in BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 409.
2) Zie de memorie van GAUTIER in BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 426.
3) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, (to the Lords plenipotentiaries), p. 415.

wichtiger mededeelingen te doen, waardoor men in staat zou zijn de vrienden te Utrecht te voldoen of zich niet te bekommeren over hun ontevredenheid. Kort hierop werd den bisschop van Bristol gelast, bij de Franschen niet verder aan te dringen op de vernieuwing van het handelstarief van 1664 ten behoeve der Nederlanders en zelfs tot nader order geen conferenties met hen over dit ontwerp te houden [1]). Hadden de Engelschen vroeger bij hun afzonderlijk overleg met de gevolmachtigden der Republiek hun medewerking toegezegd om het bedoelde tarief van Frankrijk te verkrijgen [2]), en was er in het ontwerp, door HARLEY meegebracht, al geen woord meer van gerept, thans werd uitdrukkelijk bevolen, volstrekt geen pogingen er toe meer in het werk te stellen. Hoe grooter Engelands toenadering tot Frankrijk werd, des te verder verwijderde het zich van de Republiek en haar bondgenooten. Een afzonderlijke vrede, dacht St. JOHN, zou voor Engeland nog wel zoo voordeelig zijn [3]). Die nauwere aansluiting aan Frankrijk, die meer gebiedende toon tegenover de verbonden mogendheden stonden in nauw verband met de gebeurtenissen, waarvan het rijk en het huis van LODEWIJK XIV zelf het tooneel vormden, en waarvan de gevolgen een onmiskenbaren invloed op de vredesonderhandelingen uitoefenden.

Reeds was ten vorigen jare, in April, de dauphin, eenige zoon van LODEWIJK XIV en vader van den koning van Spanje, overleden. Februari 1712 stierf de hertog

1) LAMBERTY, mém., VII, p. 96.
2) WAGENAAR, XVII, p. 457.
3) BOLINGBROKE, Letters and Corresp. I, p. 493 (to the earl of STRAFFORD).

van Bourgondië, broeder van PHILIPS V en LODEWIJKS erfgenaam, na slechts zes dagen zijn vrouw MARIE ADÉLAÏDE van Savoye overleefd te hebben, en weinige dagen later volgde de oudste hunner beide zonen, de hertog van Bretagne, sinds den dood zijns vaders dauphin van Frankrijk, vijf jaar oud, zijn ouders in het graf. Van de drie prinsen, die den hertog van Bourgondië uit zijn huwelijk geboren waren, bleef een tweejarig zwak kind over [1]).

Zoo stond nu de Fransche monarch in het drieënzeventigste jaar zijns levens eenzaam en verlaten daar. Het noodlot had hem harde slagen toegebracht. De Spaansche successiekrijg was een aaneenschakeling van nederlagen geweest en dreigde Frankrijks ondergang te zullen worden. Op het oogenblik, dat de sombere gezichtseinder ging opklaren, toen het scheen, dat de fortuin LODEWIJK, ten gevolge der verdeeldheid zijner vijanden, wederom begon toe te lachen, toen het er naar begon uit te zien, dat niet de overwinnaar, maar de overwonnene de voorwaarden van een vrede zou bepalen, troffen hem deze huiselijke rampen. Met de kracht van een man en de gelatenheid van een Christen droeg hij die niet alleen, kalm berustende in hetgeen niet meer te veranderen was; maar hij begon ook zonder uitstel de maatregelen te nemen [2]), welke voor de regeling van de opvolging in zijn rijk noodig geworden waren, een zaak, die, onder

1) MICHELET, Hist. de France, XIV, p. 240.
MARTIN, Hist. de France, XIV, p. 551.
TOPIN, l'Europe et les Bourbons, p. 296.
2) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, (de Mr. DE TORCY), p. 424.

de gegeven omstandigheden, van het hoogste gewicht kon geacht worden. Want tusschen de kroon en PHILIPS, koning van Spanje, stond slechts een ziekelijk kind. Kwam dit te overlijden, zoo was, volgens het Fransche opvolgingsrecht, PHILIPS V de erfgenaam, en zouden aldus de kronen van Frankrijk en Spanje op één hoofd vereenigd zijn. Dit te voorkomen was nog op het oogenblik, — hoe geneigd de Britsche bewindvoerders voor 't overige ook waren Europa de rust weer te geven, — zooals bij het tot standkomen van het Haagsch verbond, de hoofdzaak. Nooit zouden zelfs de vrienden van Frankrijk in het feit eener vereeniging berust hebben. Kon dit niet worden belet, dan zou voorzeker de oorlogspartij overal haar invloed zien wassen, en de vrede, die reeds in 't verschiet lag, nog ver verwijderd zijn.

Deze omstandigheden waren het, die nieuwe en dringende rechtstreeksche onderhandelingen tusschen het Britsche kabinet en Versailles noodig maakten. Alvorens een stap verder op den weg der vredesonderhandelingen kon worden gedaan, was het noodzakelijk, dat dit vraagstuk naar den zin der Britsche ministers en van alle bondgenooten behoorlijk werd uitgemaakt en geregeld, om welke reden BOLINGBROKE zich dan ook haastte op dit punt een alleszins voldoende regeling van LODEWIJK XIV en PHILIPS V te verkrijgen. Daartoe werd de altijd ter beschikking staande en zeer bruikbare abt GAUTIER naar Versailles gezonden ter overreiking eener memorie met tweeledig doel: eensdeels namelijk, teneinde LODEWIJK XIV tot andere gedachten te brengen omtrent zijn te Utrecht gedane aanbiedingen en aldus een nieuw ontwerp voor

den algemeenen vrede behelzende, (hetgeen ongeveer te gelijker tijd door HARLEY, zooals wij zagen, naar Holland werd overgebracht), anderdeels, ten einde een voldoende regeling der opvolging in Frankrijk te doen vaststellen. Grondtoon der memorie vormde de gedachte, elken band van opvolging tusschen den Franschen en den Spaanschen tak van het huis Bourbon te breken, en wel zoodanig, dat PHILIPS V voor zich en voor zijn nakomelingen van alle rechten op den troon afstand deed met bekrachtiging dezer afstandsverklaring door de Cortes [1]). Het was nu niet meer voldoende deze zoo gewichtige zaak in beginsel uit te maken, gelijk reeds te Londen in de preliminairen van den 8sten October gedaan was. Niet langer kon men zich met een algemeene verzekering tevreden stellen; het gevaar was nu dringend geworden.

Wel is waar had KAREL II in zijn testament bepaald, dat, indien PHILIPS van ANJOU koning van Frankrijk mocht worden, de Spaansche kroon zou overgaan op zijn broeder, den hertog van Berry; maar door de open brieven van December 1700 had LODEWIJK XIV aan zijn kleinzoon, den hertog van Anjou, den rang van Fransch prins tusschen de hertogen van Bourgondië en Berry gehandhaafd en hem alzoo bij overlijden van den eersten stilzwijgend als souverein van Frankrijk aangewezen. Het beginsel, in deze brieven neergelegd, scheen nu in toepassing te zullen gebracht worden. Dat dit niet geschied is is voornamelijk het werk van

---

1) De memorie in BOLINGBROKE's Letters and Corresp., I, (à Mr. DE TORCY), p. 426 en 427, noot.

Bolingbroke. Al moge men zijn handelwijze met Engelands bondgenooten nog zoozeer, en met recht, misprijzen, de eer kan hem niet ontzegd worden, de allerbelangrijkste opvolgingskwestie voor goed en op vaste grondslagen geregeld te hebben. Ten slotte, zoo schrijft hij aan Torcy [1]), gelast de koningin mij u te doen weten, dat dit artikel van zoo groote gevolgen is, zoowel voor haar als voor het overige Europa, zoowel voor het tegenwoordige geslacht als voor de nakomelingschap, dat zij nooit in een voortzetting der vredesonderhandelingen zal toestemmen, tenzij de schikking, welke zij heeft voorgesteld, of eenige andere even duurzame, aangenomen worde. Lodewijk liet antwoorden, dat de gevraagde afstandsverklaring van Philips, volgens de grondwetten van het koninkrijk, van nul en geener waarde zou zijn; hij betoogde het onvervreemdbaar goddelijk recht der Bourbons op den Franschen troon. De wet, waaraan de koning zijn kroon verschuldigd is, is het werk van Hem, die de koninkrijken heeft gevestigd. Alleen God kan die wet opheffen, geen eenvoudige verklaring van afstand. Bijaldien de koning van Spanje afstand deed van zijn recht uit liefde tot den vrede en uit gehoorzaamheid aan den koning, zijn grootvader, zou men, een zoodanige afstandsverklaring voor een voldoend middel houdende om het kwaad te voorkomen, dat men zocht te vermijden, zich bedriegen en op zand bouwen [2]). De Engelsche staatssecretaris liet zich door deze redeneering niet uit het veld slaan. Wij willen wel gelooven,

1) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, p. 429.
2) de Torcy, mém., III, p. 180.

zoo schrijft hij [1]), dat gij in Frankrijk er van overtuigd zijt, dat God alleen de wet kan opheffen, waarop het recht van uw opvolging rust; maar gij zult ons in Engeland wel willen veroorloven overtuigd te zijn, dat een vorst zijn recht kan prijs geven door vrijwilligen afstand, en dat hij, ten wiens gunste deze afstand geschiedt, in zijn aanspraken rechtmatig kan gesteund worden door de mogendheden, die als waarborgen van het verdrag zullen optreden.

Inmiddels had Lodewijk reeds bij den dood des dauphins den koning van Spanje het gewicht der gebeurtenissen doen gevoelen en na den eisch van Engeland hem nogmaals aan den stand van zaken herinnerd, er op wijzende, dat deze vraag Zijn Katholieke Majesteit persoonlijk raakte; dat het een verzoek was, waarover men met zichzelf te rade gaan en beslissen moest. Hij vermaande hem wel te wikken en te wegen, over den staat van zaken in Spanje na te denken, bij zichzelf te overleggen, te besluiten en zoodra mogelijk zijn besluit mede te deelen, daar ieder oogenblik in de tegenwoordige omstandigheden kostbaar was [2]). De koning van Frankrijk had dus op Bolingbroke's eisch neen gezegd; hij voor zich wilde aan de opvolgingswetten in zijn rijk niets veranderen. Wilde zijn kleinzoon echter vrijwillig van die rechten afstand doen, hij zou er in berusten. Zoolang in deze zaak niet de eene of andere bevredigende beslissing genomen was, kon van den begeerden vrede

---

1) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, p. 439.
2) de Torcy, mém., III, p. 181.

niets komen. De onderhandelingen te Utrecht, reeds gestremd door de weigering der Franschen om schriftelijk te onderhandelen, stonden nu geheel stil en waren eigenlijk verplaatst naar Londen en Versailles.

TORCY beproefde inmiddels BOLINGBROKE nog tot andere gedachten te brengen. Hij deed het voorstel, dat bij een verdrag, dat door alle Europeesche mogendheden zou gewaarborgd worden, werd bepaald, dat, indien de koning van Spanje de onmiddellijke of vermoedelijke erfgenaam der Fransche kroon werd, hij dan zou kiezen tusschen zijn rechten op die kroon en Spanje [1]). Maar hoe, werpt St. JOHN hem tegen, zal Europa de zekerheid verkrijgen, dat die keuze dan werkelijk geschieden zal? alle mogendheden zullen wel voor de voorgestelde schikking instaan, en zulk een garantie zou, bij mogelijke weigering van den vorst, gewapend tegen hem kunnen optreden; maar wij zoeken eerder de middelen, om een oorlog te voorkomen, dan om dien te kunnen voeren. Geen enkele uitweg bestaat er om Europa werkelijk buiten het dreigende gevaar van een vereeniging der beide kronen te stellen, dan dat de vorst, die nu Spanje bezit, op dit oogenblik kiest, en die keuze formeel in het algemeen vredestractaat wordt opgenomen [2]). Nogmaals dringt LODEWIJK bij zijn kleinzoon op het nemen van een spoedig besluit aan. Hij herinnert hem, dat de vrede voor het uitgeputte Frankrijk hoe langer zoo dringender wordt; dat die vrede afhangt van de beslissing,

1) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, (de Mr. DE TORCY), p. 449; LAMBERTY, mém., VII, p. 438.

2) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 453; LAMBERTY, mém., VII, p. 440.

welke PHILIPS nemen zal; dat hij zich eindelijk genoodzaakt zal zien op voor hemzelven en voor zijn kleinzoon minder voordeelige voorwaarden te onderhandelen Hij geeft hem den raad Spanje en de Indiën te behouden en toe te geven aan den eisch van Engeland om afstand te doen van de Fransche kroon [1]).

Hoewel TORCY toestemde, dat PHILIPS nu reeds moest verklaren, welke partij hij zou kiezen, indien de opvolging in Frankrijk zich ooit voor hem opdeed, hield BOLINGBROKE vol, dat dit alleen niet voldoende was, dat met de keuze de uitvoering moest gepaard gaan. Als bewijs van de goede gezindheid en van den ernst der koningin met de hangende vredeskwestie, deed hij een nieuw voorstel, waarbij PHILIPS de rechten op de kroon zijner voorvaderen zou kunnen behouden en schadeloosstelling verkrijgen voor Spanje, hetwelk hij in dat geval verplicht zou zijn te verlaten. In ruil voor den Spaanschen troon zouden hem de staten van den hertog van Savoje, die in ANJOU's plaats zou treden, en daarbij de Indiën, Sicilië, Montferrat en Mantua ten deel vallen, al welke staten hij behouden zou, ook al erfde hij mettertijd de Fransche kroon, met uitzondering van Sicilië, hetwelk dan aan het huis Oostenrijk zou komen [2]). Zulk een belangrijke beslissing stond natuurlijk aan den koning van Spanje, niet aan dien van Frankrijk. Deze was evenwel met het voorstel zeer ingenomen, daar hij, voor 't geval dat PHILIPS van Spanje afzag, hem als zijn op-

---

1) DE TORCY, mém., III, p. 183.

2) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 472, 473, 474; TORCY, mém., III, p. 188.

volger zou kunnen begroeten, die in waarheid de grenzen van het Fransche gebied uitzette, en in dien zin drong hij met zachten drang bij hem aan [1]). Wel wist men uit Philips' antwoord op 's konings eersten brief, dat hij het bezit van zijn tegenwoordige kroon zou stellen boven zijn geboorterechten [2]); maar dit voorstel was, daar het een ruiling bedoelde, geheel nieuw. Het moest dan nu tot een beslissing komen. Het was aan Lodewijk XIV voldoende gebleken, dat er aan vrede niet zou te denken zijn, indien deze zaak nu niet naar behooren en voor goed geregeld werd. Diensvolgens berichtte Torcy half Mei, dat het vredestractaat op een der beide voorslagen zou tot stand komen [3]). Eindelijk, 't was Juni geworden, nam Philips zijn besluit; hij verklaarde aan zijn tegenwoordig bezit de voorkeur te geven en van alle rechten op den Franschen troon voor zich en zijn nakomelingen afstand te doen [4]).

Ziedaar de gewichtiger mededeelingen, waarvan wij boven (zie p. 107) spraken, welke de staatssecretaris aan de Engelschen te Utrecht binnen kort hoopte te doen. Nu 't zoo goed als zeker was, volgens Torcy's bericht, dat één der beide voorstellen zou worden aangenomen, wachtte St. John zelfs Philips' antwoord niet af, om den bisschop van Bristol de reeds vermelde instructie te geven: op de vernieuwing van het handelstarief van 1664 ten behoeve der Hollanders niet verder aan te

1) de Torcy, mém., III, p. 190.
2) de Torcy, mém., III, p. 191.
3) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (de Mr. de Torcy), p. 497.
4) Bolingbroke, t. a. p., p. 522.

dringen, ja zelfs tot nader order geen conferenties met hen daarover te houden.

De algemeene onderhandelingen te Utrecht hadden al dien tijd stil gestaan. Alleen tusschen TORCY en BOLINGBROKE was de verstandhouding levendig gebleven. De onderlinge samensprekingen van de gevolmachtigden der oorlogvoerenden konden tot den vrede weinig afdoen, daar inderdaad niet te Utrecht, maar te Londen en te Versailles onderhandeld werd. Nadat TORCY zijn boven vermeld bericht had ingezonden, ontving STRAFFORD bevel naar Londen te komen, ten einde zijn laatste instructies te halen, die hem in staat zouden stellen, zoodra het antwoord des Katholieken konings ontvangen was, den vrede te sluiten en te teekenen [1]). Daarop kwam eigenlijk alles neer. Indien de Franschen de koningin voldoening geven op dat groote artikel der vereeniging van de beide kronen, zal de vrede gesloten worden en overvloedig gerechtvaardigd zijn, welke plooi de Staten ook mogen aannemen, schreef ST. JOHN aan graaf STRAFFORD [2]). En later aan TORCY heet het: Zoo ik u niets zeg over het plan van den algemeenen vrede, dat de abt GAUTIER ons ook gebracht heeft (hiermee het antwoord op het in der tijd door dien geestelijke naar Versailles gebrachte ontwerp bedoelende), dan is dit, omdat de koningin de punten in geschil, welke er in voorkomen, niet als te moeilijk beschouwt om ze te vereffenen, mits het artikel van de vereeniging maar een-

---

1) DE TORCY, mém., III, p. 194.
2) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 461.

maal zij aangenomen, en omdat het, indien wij niet zoo gelukkig zijn te slagen in onze onderhandeling over die schikking, een zeer nuttelooze moeite zou zijn over de andere punten te onderhandelen [1]). Daarmee stemt de verklaring, welke de Engelsche gevolmachtigden aan Polignac en de zijnen aflegden, dat zij namelijk bevel hadden elke onderhandeling af te breken, indien de koning een eisch verwierp, waarbij alle Europeesche mogendheden belang hadden, geheel overeen [2]).

Duidelijker dan Bolingbroke in zijn schrijven aan Strafford kan men zeker zijn gevoelen niet uitspreken. Is zijn eisch eenmaal ingewilligd, dan mogen de bondgenooten doen wat zij verkiezen, de vrede zal er komen. Het parlement zal dan gewis zijn goedkeuring aan H. Majesteits staatkunde niet onthouden, en dan zullen de bondgenooten voortaan alleen staan. Alzoo zullen zij zich, na korter of langer tijd, na zwaren of minder zwaren strijd, daar zij toch zonder Engelands krachtigen steun kwalijk in staat zijn den krijg door te zetten, moeten neerleggen bij hetgeen door Groot-Britannië wordt goedgevonden en verstaan.

Is met het optreden van een Tory-ministerie en de gevolgen van dien de eerste stap voor den vrede gedaan, en vermeerderen de kansen bij het overlijden van keizer Jozef I, de Fransche opvolgingskwestie steekt een spaak in het wiel; nu die verwijderd en aldus het hoofdbeginsel van het Haagsche verbond verwezenlijkt is, kan het

---

1) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, p. 475.
2) de Torcy, mém., III, p. 178.

Britsche ministerie zich in dezelfde richting blijven voortbewegen. Van dit oogenblik af is de vrede tusschen Engeland en Frankrijk een besliste zaak, zooals ST. JOHN zelf bekent [1]) en gelijk nog nader zal blijken. Het dubbele spel, zooals GIRAUD de handelwijze van het Tory-ministerie noemt [2]), heeft derhalve niet geduurd tot den slag van Denain. Thans reeds heeft BOLINGBROKE volle vrijheid van handelen, welke hij terstond gebruikt.

Het slagen der onderhandelingen over de zaak der opvolging in Frankrijk was een overwinning voor de Engelsche diplomatie. Hoe na zij de regeering der koningin aan 't hart lag, blijkt wel hieruit, dat zij, schoon de zaak door PHILIPS' beslissing geregeld was, vaste waarborgen voor de nakoming er van vroeg, bestaande in de ratificatie van den afstand door de algemeene staten van Frankrijk, een zekerheid, die, zooals TORCY antwoordde, niet langs den voorgestelden weg, maar alleen door het registreeren der afstandsverklaring in alle parlementen te verkrijgen was [3]).

---

1) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, (to the earl of STRAFFORD), p. 461.
2) GIRAUD, Bat. de Denain, t. a. p., p. 485.
3) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I (de Mr. de Torcy), p. 542.

X.

De instructie der Engelsche regeering aan den hertog van ORMOND. — Gevolgen daarvan voor den loop der krijgsgebeurtenissen. — Mislukte poging der Staten-Generaal, in verband met de mededeeling van den bisschop van Bristol, om de koningin op haar maatregelen te doen terugkomen. — Nederlaag der oppositie in Engeland. — Mededeeling der koningin nopens een wapenstilstand en den vrede in het parlement. — De tegenpartij in beide huizen voor goed gefnuikt. — De vrede een partijbelang in de eerste plaats en dus sinds de komst der Tories grootendeels verzekerd. — Engelands handelwijze blijft te veroordeelen. — Verklaring van den bisschop van Bristol op het congres. — Verontwaardiging der bondgenooten. — Wapenstilstand tusschen Engeland en Frankrijk. — Moeielijke toestand, waarin zich de Republiek bevindt. — ORMOND stelt EUGENIUS in kennis van zijn bevelen tot het bekendmaken van een wapenschorsing. — De aanvoerders der in Engelsche soldij staande troepen weigeren zich aan ORMONDS bevelen te onderwerpen. — Mededeeling van St. JOHN aan de vertegenwoordigers der mogendheden in Londen daarover. — BOLINGBROKE stelt TORCY gerust met de opmerking, dat zonder Engeland de bondgenooten niets vermogen. — Moeilijkheden over de overgave van Duinkerken. — Zending van den graaf van STRAFFORD naar het oorlogstooneel. — ORMOND scheidt zich van het hoofdleger af. — EUGENIUS' schrijven aan den keizer over de betaling der troepen.

Toen de regeling der Fransche erfopvolging haar beslag gekregen had, waren de troepen der bondgenooten reeds geruimen tijd in 't veld. De keizerlijke opperbe-

velhebber hoopte nu den beslissenden slag, die den weg naar Versailles zou banen, te slaan, evenals zijn souverein overtuigd, dat de beste weg om tot een vrede te geraken die door middel van de wapenen was [1]). Alleen een onbetwist en groot wapensucces kon misschien nog een omkeering te weeg brengen in de openbare meening in Engeland, en de weifelende, langzamerhand moedeloos wordende bondgenooten zouden er door worden opgewekt. Dat was de stroohalm, waaraan zij zich vastklampten. Zoo begreep het TORCY, zoo ook BOLINGBROKE [2]). Van groot belang dus was het, mogelijke botsingen te voorkomen, of, ten minste, ze te beperken. Immers de gebeurtenissen van één dag konden het aanzien der zaken geheel veranderen.

Nauwelijks had de nieuw benoemde, in de plaats van den hertog van MARLBOROUGH tredende, Engelsche opperbevelhebber, de hertog van ORMOND, het vaste land bereikt, of hem werd voorgeschreven, alle troepen, staande in Haar Majesteits soldij, onmiddellijk onder zijn commando te stellen en zich te hoeden aan eenige handeling deel te nemen, tenzij in het geval van een zeer waarschijnlijk en aanzienlijk voordeel [3]). Wederom een bewijs, dat alle krijgsgebeurtenissen werden ondergeschikt gemaakt aan den loop der onderhandelingen, niet omgekeerd [4]).

Dat bevel werd ORMOND verstrekt nog vóór TORCY's

---

1) Schrijven des keizers bij V. ARNETH, Prinz Eugen, II, p. 218.
2) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, (à Mr. de Torcy), p. 474.
3) BOLINGBROKE, t. a. p., (to the duke of Ormond) p. 467 en 468.
4) GIRAUD, Bat. de Denain, t. a. p., p. 486.

bericht, dat LODEWIJK XIV besloten had, zijn kleinzoon de beslissing voor te leggen tusschen de beide door BOLINGBROKE aangeboden voorstellen [1]), na ontvangst waarvan St. JOHN, op TORCY's herhaald verzoek om een wapenstilstand, den hertog van ORMOND bevel zond, zich te onthouden van deelneming aan een beleg of veldslag, totdat hem nadere orders zouden geworden [2]), te gelijker tijd het Fransche hof hiervan in kennis stellende. Dezen last voor prins EUGENIUS geheim te houden was ondoenlijk. Toen hij den hertog een gemeenschappelijken aanval op het kamp van den maarschalk VILLARS voorstelde, gaf de Britsche opperbevelhebber eerst een ontwijkend, ten laatste een weigerend antwoord, totdat hij eindelijk, in het nauw gebracht, moest bekennen, geen deel te kunnen nemen aan eenige onderneming, welke ook, voordat hij uit Engeland nadere instructies ontvangen had [3]). Zoo werden dus alvast de krachten der bondgenooten verlamd. Een voortreffelijke gelegenheid om het Fransche leger een onherstelbaren slag toe te brengen ging nu ongebruikt voorbij. VILLARS, die den toegang boven den oorsprong van de Schelde onmogelijk had kunnen beletten, zou genoodzaakt zijn geworden slag te leveren of terug te trekken, en aldus niet alleen EUGENIUS gelegenheid te geven, het beleg van Quesnoy en Landrecies met goed gevolg te ondernemen, maar ook de wegen, welke den toegang tot

---

1) BOLINGBROKE's schrijven aan ORMOND is van den 25sten April O. S. TORCY's bericht aan BOLINGBROKE van den 26sten April N. S.

2) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 500.

3) BOYER, V, p. 67; WYON, II, p. 384.

Frankrijk openden, overal vrij te laten, zoodat men met sterke afdeelingen het land had kunnen binnenrukken [1]). Thans echter was de toestand geheel anders: aan de eene zijde de Fransche maarschalk, volkomen op de hoogte van den stand van zaken in het bondgenootschappelijk leger en in geregelde briefwisseling met den hertog van ORMOND [2]); aan de andere zijde het Engelsche legerhoofd, van wien men eigenlijk nog niet wist, hoe ver hij zou gaan. Dat waren dan de gevolgen van de bevelen, gegeven aan den man, die bij zijn komst te 's Gravenhage had verzekerd, dat het voornemen der koningin was, met alle kracht den oorlog door te zetten [3]), bevelen, welke, zooals St. JOHN geloofde, het Fransche leger hadden gered [4]), en die tevens aantoonen, hoe weinig men op dergelijke verzekeringen staat kon maken.

Ongeveer ter zelfder tijd als de Staten-Generaal van ORMONDS houding bericht kregen (1 Juni), verklaarde de bisschop van Bristol te Utrecht, dat de koningin, daar de staten met H. Majesteits ministers niet wilden medearbeiden aan een ontwerp van vrede, meende, thans vrij te zijn om afzonderlijke maatregelen te nemen [5]). Geen andere uitlegging konden H. Hoog Mogenden aan deze verklaring geven, dan dat de koningin op het punt was een afzonderlijken vrede met Frankrijk te sluiten, waarom zij haar verzochten, ORMONDS instructies te her-

---

1) Vgl. Eugenius' bericht aan den keizer bij v. ARNETH, II, p. 493.

2) LAMBERTY, mém., VII; p. 145; BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, (to the duke of ORMOND), p. 514.

3) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 464.

4) LAMBERTY, mém., VII, p. 135.

5) BOYER, V, p. 76; WYON, II, p. 384.

roepen en zich nader omtrent de mededeeling van den bisschop van Bristol te verklaren, een verzoek, waarop zij slechts afwijkend antwoordde [1]). Aan de oppositie in Engeland zelf viel een dergelijk lot ten deel. Een voorstel in het huis der Lords gedaan, de koningin in een adres te verzoeken voor het huis de aan ORMOND gegeven orders open te leggen en genoemden veldheer bevelen te doen toekomen, welke hem volmacht gaven, aan de aanvallende bewegingen der legers in de Nederlanden deel te nemen, werd verworpen, terwijl in het huis der Gemeenten een resolutie werd aangenomen, de verzekering houdende, dat men een volkomen vertrouwen stelde in de koningin, die haar beloften zekerlijk zou nakomen om aan het parlement de artikelen van den vrede mede te deelen, alvorens zij werden geteekend, en dat men H. Majesteit wilde ondersteunen, ten einde een goeden vrede te verkrijgen [2]). De oppositie was dus in beide huizen volkomen geslagen. De vredespolitiek vierde in Engeland een nieuwen triumf. Te recht kon St. JOHN den bisschop van Bristol berichten, dat hij dacht, dat de geest, bij deze gelegenheid aan den dag gekomen, iedereen binnen- en buitenslands moest overtuigen, dat het een ijdele poging zou zijn, de koningin van de besluiten, welke zij genomen en de maatregelen waartoe zij zich verbonden had, af te brengen [3]). Nauwelijks een week later (den 17den Juni), nadat ANJOU's

---

1) Zie de memorie en het antwoord bij LAMBERTY, VII, p. 136—143.
2) BOYER, V, p. 93; STANHOPE, p. 523.
3) BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 516.

beslissing bekend was geworden, maakte koningin ANNA, overeenkomstig de belofte, door het ministerie aan het parlement en door St. JOHN aan TORCY gedaan, indien de Fransche regeering Engelands eischen betreffende Noord-Amerika en den handel inwilligde [1]), de voorwaarden bekend, welke den grondslag van den vrede en van den beoogden wapenstilstand zouden uitmaken, en te eerder waren ingewilligd, naarmate de nood meer drong en de overige bondgenooten toonden niet in de houding van ORMOND te willen berusten. Thans vernam Europa uit den koninklijken mond voor het eerst, dat PHILIPS VAN ANJOU Spanje behield tegen afstand zijner rechten op de troonopvolging in zijn vaderland. De overige voorwaarden hadden zonder uitzondering zuiver Engelsche belangen op 't oog, nog eenigszins gunstiger dan in de October-preliminairen bepaald was. Wat de bondgenooten aangaat, zoo luidde het in de toespraak der koningin, zij had zich niet aangematigd over hun belangen te beslissen, die moesten te Utrecht worden behandeld, alwaar zij haar beste pogingen zou aanwenden om hun, ieder voor zich, rechtmatige en redelijke voldoening te geven. Zij achtte het middelerwijl geraden de leden te verwittigen, dat Frankrijk aanbood den Rijn tot grensstroom van het rijk te maken, Breisach, Kehl en Landau af te staan en alle sterkten aan gene zijde van en in de rivier te slechten. De Spaansche Nederlanden zouden komen aan Z. keizerlijke Majesteit, evenals Napels en Sardinië, Milaan en de op de Tos-

1) BOLINGBROKE, Letters and. Corresp., I, p. 510.

caansche kust aan Spanje toekomende plaatsen, terwijl over Sicilie, al was er geen verschil over den afstand er van aan den hertog van Anjou, nog zou worden beslist. De handelsbelangen der Republiek zouden, behalve ten opzichte van eenige koopwaren, worden geschikt overeenkomstig de voorstellen der Staten-Generaal, en de gansche barrière, zooals die in 1709 was gevraagd, zou, op twee of drie plaatsen na, worden toegestaan [1]). Werd deze verklaring in het Lagerhuis met een betuiging van vertrouwen ontvangen, in het Hoogerhuis ontspon zich een heftig debat, hetwelk, hoe ook de Lords der Whig-partij zich weerden, eindigde met het besluit, de toespraak van H. Majesteit met een adres van dezelfde strekking als hetwelk door het huis der Gemeenten was aangeboden, te beantwoorden [2]).

Het was voor de laatste maal, dat de Whigs trachtten een vrede te verijdelen, waartoe de koningin nu eenmaal besloten had; het was voor de laatste maal, dat de leidende staatslieden voor het spook der oppositie, zij het ook in geringe mate, behoefden te vreezen. Alle pogingen om den vrede tegen te houden waren mislukt. Sinds hun komst aan het bewind hadden zich de ministers geen ander doel voor oogen gesteld, en zij konden dat ook niet. Immers de vrede was een partijbelang, zoo getuigt Bolingbroke zelf [3]), maar ditmaal tevens ook in het belang van Engeland en van Europa. Rechtstreeks gingen de leiders der Engelsche staatkunde op

1) Boyer, V, p. 104 vlgd.; Stanhope, p. 527.
2) Boyer, V, p. 123; Stanhope, p. 528.
3) Schrijven aan Sir Windham bij Lecky, I, p. 103.

het doel af en zagen hun streven in de October-preliminairen beloond, want deze vormden den grondslag tot verdere onderhandelingen. Behendig wist St. John het gevaar, dat zijn staatkunde uit het huis der Lords dreigde, te keeren, en bij zijn verder streven verkreeg hij zonder veel moeite de medewerking der beide huizen. Het zoude van het Engelsche standpunt misschien edelmoedig geweest zijn, indien de koningin zich niet van haar bondgenooten gescheiden had, die zij nu eigenlijk aan de genade of ongenade van Frankrijk overleverde; maar aan den anderen kant, nu Groot-Britannië eenmaal de voordeelen bedongen en verkregen had, welke ten nutte van zijn handel werden toegestaan, was het natuurlijk, dat het met alle macht de bondgenooten dwong toe te treden. De wijze echter, waarop die voordeelen waren verworven, bleef te veroordeelen. Zij kenmerkte de eigenbaat, den nooit bekoelden naijver [1]) tusschen Engeland en Holland, welke hierin weer genoegdoening vond. En juist het voorwerp van die afgunst, de handel, was het, waarvoor St. John zich groote inspanning had getroost, omdat hij wist, dat dit de kwetsbare plek van den Engelschman uitmaakte. Zóó ook werden de Whigs, de geld- en credietmannen gestreeld, en ontveinsde zich de staatssecretaris niet, dat hem ten slotte de overwinning zou blijven. Onafgebroken bleef Bolingbroke, geen middelen versmadende, werkzaam tot het bereiken zijner doeleinden, en 't was vooral Swift, die hem door zijn geschrift over het gedrag der bondgenooten en van het laatste mini-

1) Zie bv. Bolingbroke, Letters on the study of History, Works, II, p. 448.

sterie niet weinig hierin geholpen had. Alle maatregelen, ten opzichte van het tot stand brengen van den vrede genomen, werden goedgekeurd; telkens kwam men een stap nader. Nu Engeland zich losmaakte van het verbond, wat moesten dan de bondgenooten aanvangen? Allerlei hinderpalen hadden zich op den weg, die tot het einddoel leidde, opgedaan. Waren zij niet, met name de opvolgingsvraag, storend tusschen beide getreden, reeds veel eerder zou zich de scheiding volkomen geopenbaard hebben. Was dan eigenlijk niet met de komst der Tory-partij de vrede zoo goed als verzekerd?

Inmiddels verklaarde de bisschop van Bristol, de eenige Engelsche gevolmachtigde te Utrecht gedurende Straffords afwezigheid, in gevolge zijne instructien, dat H. Majesteit met Frankrijk een wapenstilstand gesloten en het besluit genomen had den vrede voor haar en alle bondgenooten te sluiten, overtuigd, dat ieder met de gevoerde onderhandelingen vergenoegd behoorde te zijn. De gevolmachtigden hoorden Robinsons mededeelingen aan, zonder er op te antwoorden [1]). Niemand van hen, voegt Torcy er triumfantelijk bij, kende de voornemens zijner meesters ten opzichte van een onverwachte gebeurtenis. Allen vreesden gelijkelijk, maar om verschillende redenen, òf te onpas bloot te leggen, hetgeen zij dachten, òf zich tot meer te verbinden dan zij moesten en waartoe zij de macht niet hadden.

De toespraak der koningin tot haar parlement was

1) de Torcy, mém., III, p. 211; Europ. Mercurius, jaargang van 1712, p. 317.

door de verbonden mogendheden met verbazing en verontwaardiging ontvangen, niet alleen om het feit van de thans helder gebleken overeenstemming tusschen Engeland en Frankrijk, maar niet minder om den inhoud. Noch de keizer, die zelfs Catalonië zoude moeten afstaan, wien ook Sicilië werd onthouden, noch de Republiek was er mee tevreden.

Wel werd de barrière van 1709 toegestaan; maar die barrière was sinds dat jaar uitgebreider geworden. De steden derhalve, sinds dien tijd vermeesterd, waren buitengesloten. Wat had men voorts te denken van de twee of drie plaatsen, waarvoor evenzeer een uitzondering werd gemaakt? Waarschijnlijk werden daarmee Rysel en Douai bedoeld, die men in geen geval wilde missen. Evenmin was men gerust over de uitzondering van eenige soorten van koopmanschap uit het tarief van 1664. Betroffen deze visch, linnen en specerijen, dan zoude de handel der Republiek gevoelig worden getroffen [1]). Kon men vermoeden wat gebeurd was, zelfs tot zekere hoogte er bepaalde zekerheid van hebben, dat de vrede tusschen Engeland en Frankrijk zoo goed als geteekend was, wist men niet. Dat kwam nu door Robinsons mededeeling aan het licht. Thans werden de Vereenigde Provinciën voor een moeielijke beslissing gesteld. Men moest wel stompzinnig zijn om niet te begrijpen, dat inderdaad het Haagsche verbond verbroken was. Helder straalde de bedoeling der Engelsche regeering door, vrede te maken, het kostte wat het wilde. De Republiek had nu te kiezen tusschen voortzetting van

1) Vgl. Boyer, V, p. 138.

den oorlog, zij het dan ook zonder Engeland, of samenwerking met de Britsche regeering en dus instemming met den inmiddels gesloten wapenstilstand.

Want TORCY had zijn wensch vervuld gezien Ter zelfder tijd als de koningin in het parlement haar mededeelingen deed (17 Juni), berichtte St. JOHN den Franschen staatssecretaris, dat een wapenschorsing van twee maanden zou worden toegestaan, onder voorwaarde, dat binnen dien termijn het artikel nopens de vereeniging van Frankrijk en Spanje geheel en nauwkeurig zou worden uitgevoerd en de Engelsche troepen Duinkerken zouden bezetten van den dag af, waarop de wapenstilstand inging, totdat de Staten-Generaal er in hadden toegestemd, den koning voor de slechting van de havenwerken der plaats een vesting van gelijke waarde toe te kennen [1]). Nam Frankrijk deze voorwaarden aan, dan had de koning ze slechts te teekenen en aan den hertog van ORMOND te zenden, die in dat geval van Duinkerken bezit nemen en den bondgenooten verklaren zou, dat hij bevel had niets tegen Frankrijk te ondernemen [2]). Den 25sten Juni kon BOLINGBROKE den veldheer melden, dat Frankrijk had toegestemd en hij derhalve Duinkerken kon bezetten, zoodra de Fransche regeering ook hem van haar inwilliging had verwittigd. Onmiddellijk stelde de maarschalk VILLARS het Britsche legerhoofd hiervan in kennis en ontving dus de generaal, die mede het bevel over de bondge-

---

1) DE TORCY, mém., III, p. 198; BOLINGBROKE, Letters and Corresp., I, p. 528.

2) LAMBERTY, mém., VII, p. 170; BOLINGBROKE, t. a. p., p. 528.

nootschappelijke troepen voerde, zijn orders uit het vijandelijk kamp!

Was het wonder, dat de Republiek onder deze omstandigheden weifelde? Al dadelijk verklaarden de keizerlijke gevolmachtigden, dat, indien zij in een wapenschorsing bewilligde, Eugenius terstond met zijn troepen naar het rijk trekken en de Hollanders aldus aan hun „oude en nieuwe vijanden" overlaten zou [1]). Verder rees de vraag, welke houding door de troepen in Engelsche soldij zou worden aangenomen. Die troepen telden ongeveer 50.000 Duitschers. Verlieten ook deze de zaak der bondgenooten, dan scheen voorwaar de kans hachelijk voor elke onderneming, welke ook. Werden te Utrecht en in den Haag de onderhandelingen over het al of niet instemmen met den wapenstilstand voortgezet, men trachtte zich in denzelfden tijd van den stand van zaken in de Z. Nederlanden volledig te doen inlichten. Het kon niet anders, of daarvan moest de houding der Republiek voor een groot deel afhankelijk zijn.

Wij hebben reeds gezien, dat aan den moeilijken toestand, waarin de hertog van Ormond door de instructiën zijner lastgevers zich bevond (niet deel te nemen aan eenig beleg of een slag te wagen en deze bevelen voor Eugenius geheim te houden, bevelen, welke hem ten slotte, door den nood gedrongen, niet hadden belet zijn hulp te verleenen bij het beleg van Quesnoy), een einde gekomen was, toen hij, in gevolge hem gezonden orders,

1) Boyer, V, p. 163.

den 25sten Juni, dus even vóór Dr. Robinsons verklaring te Utrecht, in de legerplaats kon verklaren bevel te hebben, een wapenstilstand met Frankrijk voor twee maanden bekend te maken, zoodra Duinkerken was ingeruimd, en met alle troepen in Britsche soldij weg te trekken; dat hij dus het beleg van Quesnoy niet langer kon dekken en Eugenius voorstelde, insgelijks een wapenstilstand aan zijn troepen af te kondigen [1]). Maar de keizerlijke opperbevelhebber en de gedeputeerden van H. Hoog Mogenden hadden tot zekere hoogte in de gevolgen voorzien en de aanvoerders der huurtroepen, voor zooverre zij daartoe reeds geen bevel hadden, weten over te halen om bij het leger te blijven.

Toen nu de hertog van Ormond hun gebood zich met hun troepen marschvaardig te houden, weigerden zij bijna eenstemmig hieraan te voldoen. Evenmin konden Eugenius en de Hollandsche gedeputeerden aan 's hertogen bedrijf hun goedkeuring hechten zonder uitdrukkelijk bevel hunner regeeringen, waarvoor zij vijf dagen uitstel verzochten, waarvan Ormond er drie toestond. Voor de Britsche bewindvoerders was deze houding eenigszins een misrekening, ofschoon zij er eenigermate op voorbereid konden zijn, daar zij van de pogingen der staten ten opzichte der in Engelsche soldij staande troepen onderricht waren [2]). Op 't ontvangen van Ormonds berichten over het voorgevallene riep Bolingbroke te Londen de vertegenwoordigers der staten,

---

1) Lamberty, mém., VII, p. 170; Boyer, V, p. 144.

2) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (to the duke of Ormond) p. 531.

tot wier nationaliteit de weigerende legerafdeelingen behoorden, bijeen. Hij deelde hun 's hertogen bericht mede, tevens verklarende, dat, indien aan den wil der koningin niet stiptelijk voldaan werd, Haar Majesteit dan, gelijk vanzelf sprak, geen penning meer aan subsidiën voor de vorsten, geen cent aan soldij voor de troepen meer betalen zoude, evenmin als de achterstallige gelden zouden worden aangezuiverd [1]). Bolingbroke haastte zich den markies de Torcy dezelfde mededeeling te doen en voegde er bij, dat, indien de andere troepen in de weigering bleven volharden, zij zich voor hun onderhoud zouden te wenden hebben tot de Staten-Generaal, die, wel verre van nieuwe uitgaven te kunnen doen, niet in staat waren voort te gaan met die, welke zij reeds hadden. In één woord, zoo vervolgt hij, Groot-Britannië verwijdert zich van het oorlogstooneel, er slechts mogendheden achterlatende, die zeer weinig in staat zijn aan Frankrijk het hoofd te bieden, en de vrede tusschen deze beide koninkrijken kan binnen zeer weinige weken gesloten worden [2]).

Die weigering der niet-Engelsche, in soldij van Groot-Britannië staande troepen ontnam echter in het oog van Lodewijk XIV aan den wapenstilstand veel van zijn waarde niet alleen, maar leverde hem ook een reden om Duinkerken niet aan Engeland over te geven. Immers men was overeengekomen omtrent een wapenstilstand

---

1) Bolingbroke, t. a. p., p. 550; de Torcy, mém., III, p. 216; Boyer, V, p. 172; v. Arneth, II, p. 236.

2) Bolingbroke, t. a. p., p. 550 en 551; de Torcy, mém., III, p. 217.

tusschen de legers in de Nederlanden, en, al kon Zijn Allerchristelijkste Majesteit ook de koningin van Engeland niet aansprakelijk stellen voor de gedragslijn van Eugenius en de Staten-Generaal, hij mocht toch zeker van meening wezen, dat al de troepen, samenstellende Haar Majesteits armee, daaronder waren begrepen [1]). Bolingbroke stelde Torcy gerust. Indien de vreemde troepen mochten blijven weigeren, zoo berichtte hij, zou de hertog van Ormond met de Engelsche en alle legerafdeelingen, die met hem wilden gaan, oprukken, en de koningin zou niet aarzelen een afzonderlijken vrede te sluiten, aan de andere mogendheden een termijn latende, binnen welken zij zich aan de voorwaarden van Engeland en Frankrijk zouden kunnen onderwerpen. De vrede was in de handen des konings [2]). Voor zulk een aandrang zwichtte de Fransche staatssecretaris: Duinkerken zou ontruimd worden. Hoe beperkt de wapenstilstand ook zou zijn, hoe gering ook de vermindering, welke het leger der bondgenooten alsnu onderging, Lodewijk kon er geen oogenblik aan twijfelen, dat, naardien Engeland zich geheel onttrok, de mogendheid, welke tot nog toe de steun van het verbond geweest was, die verreweg de grootste lasten er van droeg, het Haagsche verbond voor hem geen geducht tegenstander meer kon zijn, dewijl het in zijn zenuw werd getroffen.

Bolingbroke ontveinsde zich evenwel de misrekening niet. Misschien zou de tusschenkomst van een opzettelijk

---

1) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (de Mr. de Torcy), p. 546.
2) Bolingbroke, t. a. p., p. 549.

daartoe naar het leger gezonden gevolmachtigde de „rebelleerende" troepen tot andere inzichten brengen. Aan STRAFFORD, middelerwijl uit Londen in de Nederlanden teruggekeerd, werd deze commissie opgedragen. Eerst echter zou hij de Staten-Generaal nadrukkelijk de gevolgen hunner halsstarrigheid onder het oog hebben te brengen. 't Mocht niet baten. Wel kwam 't in de Staten-Generaal tot geen besluit; doch die van Holland en West-Friesland wilden niet in een wapenschorsing treden zonder toestemming der overige bondgenooten [1]). De houding, door de Republiek aangenomen, vond steun in de omstandigheid, dat zij wist, dat ORMOND met zijn Engelschen alleen in den wapenstilstand zou begrepen zijn, want de bevelhebbers der hulptroepen hadden last ontvangen bij EUGENIUS' leger te blijven en aan zijn krijgsverrichtingen deel te nemen, terwijl door de overgave van Quesnoy, den 4den Juli, de moed zoo was aangewakkerd, dat men eenigen tijd meende zelfs zonder Engelands medewerking den krijg te kunnen voortzetten [2]).

Kortom, STRAFFORD moest zonder bepaald bescheid naâr het oorlogstooneel vertrekken, dat hij den 12den Juli bereikte. Nog eenmaal verzamelde de keizerlijke veldmaarschalk, van 's graven komst onderricht, de gedeputeerden der Staten-Generaal en de aanvoerders der Engelsche huurtroepen. In tegenwoordigheid der eersten

---

1) BOYER, V, p. 164; LAMBERTY, mém., VII, p. 159.

2) DE TORCY, mém., III, p. 212; BOYER, V, p. 157, 159; BOLINGBROKE, Letters on the study of History, Works, II, p. 487.

verklaarden de laatsten bijna zonder uitzondering, dat zij bij het bondgenootschappelijk leger zouden blijven [1]). Nu op het tooneel der handeling zelf volkomen ingelicht, scheen de Britsche commissaris het niet der moeite waard te achten zijn opdracht bekend te maken. EUGENIUS was echter vast besloten den knoop door te hakken. Hij zond zijn generaal-adjudant naar den hertog van ORMOND met de boodschap, dat hij, EUGENIUS, den morgen van den 16den met zijn troepen tot een nieuwe beweging, het beleg van Landrecies, zou opbreken, en dat hij, indien de hertog voornemens was aan den marsch deel te nemen, gaarne met hem over de noodige maatregelen een bijeenkomst wilde hebben. De hertog gaf in zijn antwoord zijn bevreemding over dergelijke boodschap te kennen, maar voegde er bij, dat hij den prins niet vergezellen kon, en, bijaldien het keizerlijk leger wegtoog, genoodzaakt zou wezen te doen, hetgeen hij voor de zekerheid der troepen van de koningin het best zou oordeelen [2]).

Nauw was de zon op den bewusten morgen aan den horizon, of de beide legers, het eene kort na het andere, braken op, doch in verschillende richting. Op denzelfden dag kondigde ORMOND den wapenstilstand af, nadat hij van den Franschen maarschalk VILLARS tijding had ontvangen, dat de noodige orders tot ontruiming van Duinkerken gegeven waren. Eerst thans kon hij, volgens zijn instructies, de wapenschorsing bekend maken [3]) en sloeg

1) Zie v. ARNETH, II, p. 244 en 245.
2) BOYER, V, p. 179 en 180; v. ARNETH, II, p. 246 en 247.
3) BOLINGBROKE, Letters I (to the Duke of Ormond), p. 538.

met zijn twaalf duizend man den weg in naar Douay, alwaar hem echter, zoowel als te Bouchain en enkele andere plaatsen, de Hollandsche kommandanten dezer vestingen den toegang weigerden, zoodat hem niets anders overbleef, dan zich te Gent en te Brugge te nestelen [1]). Van hoeveel bereidwilligheid om bij het verbond te blijven, van hoe groot een afkeuring van Engelands wijze van handelen het gedrag der vorsten-eigenaars der hulptroepen ook getuigde, zij zouden bezwaarlijk aan de gemeenschappelijke zaak getrouw kunnen blijven, indien niet door anderen in het onderhoud en de uitbetaling hunner legers werd voorzien. Wilden dus de keizer en Hun Hoog Mogenden hun oorlogspolitiek volhouden, dan was het noodig, dat zij de plaats der Britsche regeering innamen. Men moet zich niet vleien, aldus schreef prins Eugenius den keizer zoowel als den keizerlijken gevolmachtigde te Utrecht, dat de troepen, die in Engelands soldij gestaan hebben, het lang bij het leger der bondgenooten zullen uithouden, als hun niet van andere zijde de voordeelen, welke zij van Engeland genoten, ten deel vallen [2]). Op die mogendheden was nu Eugenius' hoop gevestigd. Aan bereidwilligheid ontbrak het geenszins; doch het vermogen om te volharden bestond niet. De Republiek had reeds voor een paar jaren haar quoten verminderd en bleef desniettemin toch nog in gebreke [3]). Toen deelde Engeland met haar de lasten, al waren die ook onevenredig verdeeld; hoe zou het mogelijk zijn,

1) Lamberty, mém., VII, p. 173; Boyer, V, p. 182.
2) v. Arneth, II, p. 236.
3) Bolingbroke, Letters on the study of History, Works II, p. 448.

dat zij nu alleen datgene gaf, waarvan zij de helft vroeger nauwelijks had kunnen opbrengen? Slechts korten tijd zou zij in de hoop op een schitterend wapensucces aan deze haar verplichtingen kunnen te gemoet komen. Keerde de kans, was de fortuin haar ongunstig, zij zou spoedig van het wanhopige harer handelwijze overtuigd zijn.

XI.

De nederlaag bij Denain. — Waarop de bondgenooten nog eenige hoop stelden. — Verlenging van den wapenstilstand. — Het Haagsche verbond lost zich meer en meer op. — Onmiddellijke invloed der nederlaag op het leger der bondgenooten. — Bezorgdheid van prins EUGENIUS. — Beteekenis en gevolgen van den slag. — De vrede van Utrecht.

De Fransch-Engelsche wapenstilstand was alsnu een voldongen feit. Dewijl echter, door de weigering der hulptroepen, het leger der bondgenooten slechts een betrekkelijk gering verlies had geleden, bleef het sterk genoeg om, al kon ook VILLARS een groot deel der bezettingen uit die vestingen, welke niet dadelijk bedreigd werden, aan zijn leger toevoegen en zich aldus niet onaanzienlijk versterken, Frankrijk een geduchten slag toe te brengen. Was eenmaal Landrecies genomen, dan had EUGENIUS slechts een stap te wagen, en langs den geheelen loop der Oise kon op dit oogenblik geen enkele plaats een leger tegenhouden, dat op Parijs losrukte. Tot het ontzet dier vesting moest VILLARS, zoo wilde het de koning, al zijn krachten inspannen, en daar hij inzag, dat het onmogelijk was met eenige hoop op succes de omsluitingslinie van Landrecies aan te tasten, besloot de

maarschalk door een onverhoedschen aanval op Denain en het aan de Scarpe gelegen Marchiennes, waar 's vijands hoofddepot was, en door de vernieling van de daar aanwezige magazijnen Eugenius tot opheffing van het beleg te noodzaken. Omdat de weg naar Marchiennes juist door Denain verzekerd werd, richtte Villars op die plaats de hoofdbeweging, den vijand echter door een schijnbeweging omtrent zijn bedoelingen op een dwaalspoor brengende. De list gelukte volkomen. Den 24sten Juli leed het leger der bondgenooten de nederlaag bij Denain, welke gevolgd werd door het verlies van verscheiden vestingen en Eugenius het beleg voor Landrecies moest doen opbreken [1]).

Groote ontsteltenis werd door deze slechte tijding te Utrecht te weeg gebracht. Juist nu door Engelands houding een of ander voordeelig wapensucces gewenscht scheen, sloeg deze gebeurtenis aan alle verwachtingen den bodem in, terwijl zij de goede betrekkingen tusschen Engeland en Frankrijk bevestigde. Toch scheen het, dat het netelige punt der regeling van de belangen der hertogen van Savoje en Beieren voor een oogenblik de vriendschappelijke verhouding aan een zware proef zou onderwerpen. Bij de bondgenooten rees alvast de hoop, dat deze zaak tot verwijdering tusschen de hoven van Lo. len en Versailles zou leiden. Maar wie zoo dacht verg. t, dat Bolingbroke het een punt van eer rekende, den vrede te sluiten en liefst zoo spoedig mogelijk. Hij

1) Zie over den slag de „relation exacte" enz. bij Lamberty, VII, p. 176 vlgd, en Giraud, Bat. de Denain, t. a. p., p. 506 vlgd.

meende tevens gemakkelijker zijn wenschen omtrent deze punten te kunnen doen inwilligen, indien hij daarvan Engelands toestemming tot een verlenging van den wapenstilstand afhankelijk maakte. Niet alleen had Torcy daarop aangedrongen; maar reeds vroeger had de voorspiegeling daarvan tot lokaas gediend om Duinkerken te doen ontruimen [1]).

Evenwel, de onderhandelingen over de belangen van Savoje staken een spaak in het wiel. Geen der bondgenooten ging Haar Majesteit zoo ter harte als genoemde vorst, die, bij de gespannen verhouding, welke er tusschen hem en den keizer bestond, in ongelukkigen toestand zou geraken, indien hij aan de wraak van Frankrijk werd overgeleverd. Doch er was meer. Begunstigde men hem, dan kon dit tevens een middel zijn, om den hertog van het Haagsche verbond af te trekken en hem te doen begrijpen, dat hij niets meer van den keizer te vreezen had, indien Frankrijk en Engeland hem beschermden. Daarom moest hem Sicilië worden toegekend, een eisch, waarvan de koningin niet kon afgaan [2]).

Maar aan den anderen kant had Lodewijk XIV er altijd aan gedacht, zijn kleinzoon van Spanje tot den afstand van het eiland aan den keurvorst van Beieren te bewegen, den bondgenoot, die toch om de zaak van Frankrijk uit zijn goederen verbannen was [3]). Stelde koningin Anna het grootste belang in het lot van Savoje, koning

1) de Torcy, mém., III, p. 217; Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (à Mr. de Torcy) p. 551.

2) de Torcy, mém., III, p. 228; Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (à Mr. de Torcy) p. 573.

3) de Torcy, t. a. p., p. 229.

Lodewijk hief de hand op ter bescherming van Maximiliaan Emanuel. De punten, rakende dezen keurvorst, moesten door 's konings gevolmachtigden te Utrecht als een der voornaamste onderwerpen van de onderhandelingen beschouwd worden [1]). De bedenkingen, door Lodewijk XIV tegen den eisch der koningin ingebracht, konden Lord Bolingbroke niet van zijn voornemen afbrengen. Wees de Fransche regeering dezen eisch af, dan kon van een algemeenen wapenstilstand niets komen [2]), een bedreiging, welke haar uitwerking niet miste. Lodewijk stemde toe, schoon onder beding, dat de Britsche regeering harerzijds er toe meewerkte, dat de keurvorst van Beieren gehandhaafd werd in zijn souvereiniteit over de Z.-Nederlanden, hem door den koning van Spanje afgestaan [3]). De leider der Engelsche staatkunde bracht zelf het antwoord, dat vrij bevredigend luidde, al werden de Nederlanden ook niet aan den keurvorst toegekend [4]). Thans, nadat men 't over deze en andere punten, nopens de tijdsbepaling en de wijze van afstandsverklaring door Philips V, eens geworden was, stond aan een wapenstilstand te land en ter zee niets meer in den weg, die dien ten gevolge den 20sten Aug. voor den tijd van vier maanden afgekondigd werd.

Thans ook, nadat de akte van afstand door Philips van Anjou geteekend en door de Cortes geregistreerd

---

1) de Torcy, t. a. p.

2) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (à Mr. de Torcy) p. 596; de Torcy, III, p. 234.

3) Bolingbroke, Letters and Corresp., I, (de Mr. de Torcy) p. 604.

4) De volledige instructie bij Lamberty, VII, p. 473 vlgd.

was, trokken de Engelsche troepen uit Catalonië terug, waardoor de Spanjaarden te beter in staat werden gesteld, de Portugeezen met goeden uitslag aan te vallen en Portugals toetreding tot den wapenstilstand verhaast werd. De hertog van Savoje eindelijk, met het lokaas van een koninkrijk Sicilië bevredigd, steeds met den keizer over hoop liggende en ten slotte door de Engelsche regeering bedreigd met het afbreken der goede betrekkingen, zoo hij Engelands voorstellen niet aannam, liet zich vinden en maakte zijnerzijds aan alle vijandelijkheden een einde.

Zoo loste zich dus het Haagsche verbond op. De nederlaag bij Denain had nog meer vastheid gegeven aan de richting der Britsche staatkunde. In het oog van Engeland, was het een voorbeeldige les, waaruit de zich nog altijd verzettende Hollanders konden leeren, hoe groote waarde Groot-Britannië's medewerking had.

Toch werkte die nederlaag niet terstond uit hetgeen men zich van Engelsche en Fransche zijde er van had voorgesteld. Nog den 13den September betoogde de raadpensionaris Heinsius in de vergadering der staten van Holland en West-Friesland, dat het nog geen tijd was vrede te maken; dat in de omstandigheden, waarin de Republiek zich nu bevond, daardoor de vruchten zouden verloren gaan van al het bloed en van al de schatten, in den oorlog verspild; dat men echter van twee kwaden het geringste behoorende te verkiezen, zich buitengewone inspanning moest getroosten om den oorlog voort te zetten, totdat een veilige en eerlijke vrede verkregen

was [1]). Met deze taal waren de daden der Nederlanders wel eenigszins in strijd. De gebeurtenissen van den 24sten Juli en volgende dagen hadden hen ernstig aangegrepen. Althans de gedeputeerden te velde gaven blijken te over van hun overtuiging, dat een verder verzet tegen den vrede nutteloos wezen zou. Hoe anders hun weigering aan prins Eugenius te verklaren om Douay en Quesnoy te ontzetten of andere plaatsen, welke door haar ligging groote voordeelen boden, te nemen? Voor den aanvallenden krijg, zoo meenden zij, was nu de tijd voorbij. Slechts een verdedigende houding moest het leger voortaan aannemen.

Het werd den keizerlijken opperbevelhebber meer en meer duidelijk, dat ook de Republiek ernstig over den vrede begon te denken. Wanneer de Staten-Generaal, zoo schreef hij den keizer, de door hen beoogde handelsvoordeelen verkrijgen met een barrière, zooals zij die tegen Frankrijk meenen noodig te hebben, dan zal niets ter wereld hen er meer van afhouden vrede te sluiten [2]). Zou men het anders hebben kunnen verwachten? Toen de bisschop van Bristol den 27sten Juni, gelijk wij vermeldden, aan de gevolmachtigden der bondgenooten te Utrecht mededeeling deed van de punten voor een algemeenen vrede, in de aanspraak der koningin aan het parlement vermeld, en een algemeene wapenschorsing voorstelde, om met meer gemak te kunnen onderhandelen, hadden de Staten-Generaal geweigerd. De legers waren in het veld. Eugenius

1) Rede aangehaald bij Boyer, V, p. 223.
2) v. Arneth, II, p. 259.

bereidde zich voor een beslissenden slag te slaan, van welks uitkomst veel afhing. Vrede kon men altijd nog maken. Hoe dieper Frankrijk vernederd werd, hoe gewilliger het zou toestaan wat men verlangde, en het verlies van troepen door Engelands terugtreden was niet zoo groot, dat het leger er belangrijk in kracht door werd benadeeld. Men kon zich toch kwalijk voorstellen, dat Engeland, in geval van een overwinning, welke Villars' afmarsch uit de Nederlanden zou ten gevolge hebben, zich met Frankrijk tegen de voormalige strijdgenooten zou vereenigen. Prins Eugenius moge zelf aan dergelijke gedachte niet vreemd geweest zijn [1]), zulk een handelwijze evenwel liet zich moeielijk van de Engelsche regeering verwachten. Zij had toch altijd te rekenen met de stemming in haar land zelve, en de openbare meening zou voorzeker iets dergelijks niet geduld hebben.

Maar bovendien. Lord Bolingbroke gaf duidelijk aan den markies de Torcy, bij gelegenheid zijner persoonlijke onderhandelingen te Parijs, te kennen, dat zijn souverein zich in geen geval wilde verbinden tot bepalingen, welke haar zouden kunnen verplichten tot een nieuwen oorlog, voornamelijk tegen haar oude bondgenooten, ten einde de te nemen beschikkingen te doen uitvoeren. Het moest Frankrijk voldoende zijn, dat Haar Majesteit door het gedrag harer bondgenooten het rechtvaardig en noodzakelijk zelfs vond, den tegenwoordigen oorlog te eindigen [2]).

---

1) Zie v. Arneth, II, p. 240.
2) Instructie van Bolingbroke bij Lamberty, VII, p. 477.

De vurig gehoopte zege bleef echter uit. Erger nog, de voorspoed, door de leden van het verbond in de Spaansche Nederlanden tot nog toe bijna onafgebroken ondervonden, verkeerde in het tegenovergestelde. Men moge de bewering, dat niets beter de waarde van Engelands bondgenootschap kon aantoonen dan het feit, dat, zoodra het zich terugtrok, de fortuin den bondgenooten den rug keerde, of, dat de Nederlanders zagen, dat de overwinning zich tegelijk met de Britsche standaarden van hen had afgewend, overdreven oordeelen [1]), te loochenen is het geenszins, dat vrees en besluiteloosheid zich van de gemoederen in de Republiek hadden meester gemaakt, ten gevolge waarvan grootendeels het vijandelijk leger de eene stad na de andere herwinnen kon.

Gewis voor een deel eigen schuld. Betere samenwerking met den keizerlijken veldheer had misschien de verliezen, die op de nederlaag van Denain volgden, kunnen voorkomen. Maar zoude het gebaat hebben? Wilde men den oorlog voortzetten, dan was het noodig, dat de Republiek de zwaarwichtige verplichtingen, welke zij vrijwillig op zich genomen had, stipt nakwam. Zich niet in den wapenstilstand willende schikken, had zij zonder nadenken beloften gedaan, noodig, ten einde niet alle huurtroepen te zien verloopen, maar onmogelijk na te komen. Nog geen maand na de nederlaag klaagde Eugenius reeds over het niet nakomen dier verplichtingen. Ik ben goed ingelicht, zoo schrijft hij, over de verwarring, die de gemoederen in Holland heeft aangegrepen,

1) Wyon, II, p. 407; Stanhope, p. 535.

en gij moet er zooveel te minder door verrast zijn naarmate er dat dikwijls gebeurt en men er altijd aarzelt. Nu eens neemt men er krachtige besluiten; dan weer wanhoopt men aan alles en wil alles loslaten. Maar het is onvermijdelijk, dat eenmaal ten opzichte van het onderhoud van de troepen der bondgenooten een besluit genomen worde .... Men spreekt er mij van den kant der Deensche, Saksische en Pruisische troepen zoo met aandrang over, dat deze zaak niet slepende kan worden gehouden, en ik heb er zooveel te meer belang bij, daar ik er toe meegewerkt heb, hen te overreden ons te volgen en zich van de Engelschen te scheiden, door de verzekering te geven, dat men dit punt zoodra mogelijk zonder uitstel zou regelen .... Niettemin is de daad nog niet gevolgd. Onder het wachten verflauwt de geestdrift in het leger, en het schijnt, dat men er zich weinig om bekommert, of men een plaats verliest of behoudt .... Ik laat het aan u over te oordeelen, hoe moeielijk het is in zoodanigen staat van zaken over een leger bevel te voeren en niet in staat te zijn, de zwarigheden uit den weg te ruimen [1]). Aan dien geest van besluiteloosheid schreef prins Eugenius ook het slechte succes van den veldtocht toe, zonder welken, zoo meldde hij den keizer, al die vestingen niet zouden genomen zijn [2]).

Het was het streven der Britsche regeering ook de Republiek mee te sleepen. Voor het oogenblik moch-

---

1) Schrijven, aangehaald bij v. Arneth, II, p. 499 en 500.
2) Schrijven, aangehaald bij v. Arneth, II, p. 500.

ten Heinsius' woorden in de statenvergadering eenigen indruk maken, en werd aan Strafford, die Hun Hoog Mogenden bericht had, dat de koningin bereid was Frankrijk te overreden, om hen of iemand anders der bondgenooten in den inmiddels verlengden wapenstilstand op te nemen, te kennen gegeven, dat zij daaromtrent tot geen besluit konden komen zonder den keizer en de andere verbonden mogendheden [1]), de Republiek zou zich in het eind wel in het gebeurde moeten schikken en het hoofd in den schoot leggen. Op welke wijze toch moest zij de middelen tot een verder voortzetten vinden? Hadden al eenige der bondgenooten toezegging gedaan om bij te dragen tot de kosten, dat was toch slechts voor zekeren tijd en in verhouding tot hun macht. Het kwam er op aan de middelen te vinden, om in het vervolg in hun onderhoud te voorzien. Eugenius' toezeggingen mochten zoo fraai mogelijk wezen, men was in de Nederlanden te goed op de hoogte van den toestand der keizerlijke financiën, dan dat men aan die verzekeringen blindelings geloof kon slaan. Hoe konden de Vereenigde Provinciën er aan denken de noodige troepen in de Z. Nederlanden uit eigen beurs te onderhouden, zich alleen met het transport der troepen te belasten en bovendien voor het onderhoud van die van andere mogendheden te zorgen?

Zulk een taak ging haar krachten te boven. Den oorlog voortzettende, zouden zij den eigen handel in den grond boren, en wie anders zou er het voordeel

1) Boyer, V, p. 233.

van trekken dan Engeland? De Spaansche markt was voor haar gesloten, en de Fransche zeemacht zou haar meer kwaads dan ooit kunnen berokkenen, nu de Engelsche er niet meer was om gemeenschappelijk op te treden. Nog een spanne tijds zou de Republiek weerstand kunnen bieden; 't was najaar geworden; spoedig gingen de legers de winterkwartieren betrekken; het woord was dan aan de diplomatie. Edoch — het was Engelands vaste wil den oorlog te eindigen; de omstandigheden waren er niet naar, de partij der Whigs de bovenhand te doen krijgen; de nederlaag der bondgenooten bij Denain was een bevestiging, een versterking geweest van Bolingbroke's staatkunde in dezen kostbaren oorlog, en hij had haast de zaak ten einde te brengen. Koningin Anna was lijdende. Eugenius had het reeds bij zijn verblijf te Londen in 't begin des jaars opgemerkt en zijn meester bericht, dat zij vermoedelijk geen langen tijd meer te leven had [1]), en 't schijnt, dat in de laatste maanden van hetzelfde jaar haar gezondheidstoestand evenzeer te wenschen overliet. Mocht zij plotseling komen te sterven, dan was moeielijk te voorzien, wat geschieden zou; de keurvorst van Hannover, de aanstaande koning van Groot-Britannië, had zich altijd een trouw vriend der Whigs betoond.

Tegen den aandrang van Engeland was de Republiek op den duur niet bestand. Breken met die zeemogendheid durfde zij niet, hetgeen trouwens haar eigen belang

---

1) Zie v. Arneth, II, p. 489 aant.
Zie ook Swift, memoirs relating, enz., Works XV, p. 5.

geenszins duldde, al moest haar de nieuwe Engelsche staatkunde een juk toeschijnen, moeielijk te torsen. Haar houding geleek een wijle die van een kind, dat uit halsstarrigheid zich nog een poos verzet tegen hetgeen het begrijpt, toch eenmaal op hoog bevel te moeten doen; een tegensparteling of minstens een lijdzaamheid, welke in het eind tot niets leiden kon. Zij stond voor het voldongen feit eener wapenschorsing, voor talrijke verliezen in de Nederlanden; zij wist, dat BOLINGBROKE, trad zij niet toe, niet aarzelen zou den afzonderlijken vrede te sluiten. In dat geval mocht zij vreezen voor de verlangde barrière, terwijl zij, met Engeland meegaande, op steun van dien kant tegen mogelijke eischen van Frankrijk zou kunnen rekenen. Wat kon zij dus anders doen dan het hoofd in den schoot leggen? Den 9den October dan, nadat reeds in Sept. de gevolmachtigden der Republiek aan die van Engeland hun wensch kenbaar hadden gemaakt om met de Franschen de onderhandelingen te hervatten, en nadat nogmaals dit voornemen vertraging had ondervonden door SINZENDORFF, 's keizers vertegenwoordiger, die de staten had overgehaald nog eenigen tijd te wachten, en door de zaak van den graaf van RECHTEREN, gaven Hun Hoog Mogenden, in het besef van het nuttelooze van een langer verzet, den wensch te kennen in overeenstemming met Engeland te onderhandelen [1]).

Zoo moesten nu wel de pogingen, door prins EUGENIUS bij zijn komst uit het leger in den Haag in 't werk

---

1) DE TORCY, III, p. 251; LAMBERTY, VII, p. 258.

gesteld, ten einde de Staten-Generaal tot het voortzetten van den krijg over te halen, vruchteloos wezen, en al stemden zij ook gedeeltelijk toe tot die voorstellen, welke betrekking hadden op het voortzetten van den oorlog in de Nederlanden en in Duitschland (in Spanje, verklaarden zij, was dit geheel onmogelijk geworden), de keizerlijke veldheer zelf geloofde, dat hun toezeggingen niet ernstig konden gemeend zijn [1]).

Aldus trad de Republiek tot de onderhandelingen toe, welke van nu af aan gestadig werden voortgezet, en welker zwaartepunt voor haar lag in de vurig verlangde barrière. Dat was derhalve het belangrijk gevolg van den afzonderlijken vredehandel van Engeland met Frankrijk, en allernaast van de nederlaag in de Spaansche Nederlanden.

Ziedaar dus de beteekenis van den slag van Denain, die, zooals MIGNET zoo juist zegt, eenigen glans wierp op de Utrechtsche vredesonderhandelingen en een schijn van roem aan dien terugkeer der fortuin gaf [2]). Aan de gebeurtenis van den 24sten Juli is, zooals wij hebben trachten aan te toonen, geen grooter gewicht te hechten. Te beweren, gelijk GIRAUD, dat eigenlijk dan eerst de vrede verzekerd is, en BOLINGBROKE vrijheid van handelen heeft, is ongerijmd, omdat men in dat geval twee omstandigheden over 't hoofd ziet, ten eerste de overeenkomst tusschen Engeland en Frankrijk van October 1711, en ten tweede de onmogelijkheid voor de vereenigde Provinciën om zonder Engeland den kamp vol

---

1) v. ARNETH, II, p. 270.

2) MIGNET, Négociations relatives à la succession d'Espagne sous LOUIS XIV Paris, 1835, I, Introd. p. 96.

te houden. Het October-verdrag was, gelijk wij reeds opmerkten, niets anders dan het afzonderlijk tractaat tusschen de regeering van Z. Allerchristelijkste Majesteit en Engeland, waarbij dit laatste zich groote handelsvoordeelen had voorbehouden, welke geacht kunnen worden de belooning te wezen voor het besluit van Haar Majesteits regeering om een einde te maken aan den krijg, hetgeen in de eerste plaats het partijbelang vorderde. En dat het dien niet verder wilde, bleek uit Marlboroughs terugroeping, een daad, die als een bewijs voor Engelands oprechte voornemens tegenover Frankrijk kon gelden. Alle volgende handelingen der Britsche regeering in haar buitenlandsche staatkunde hadden geen ander doel dan den vrede, en toen keizer Jozef I overleden en aartshertog Karel tot zijn opvolger verkozen was, moest ieder verstandig man wel inzien, dat nu het doel van het Haagsche verbond werd voorbijgestreefd.

Doch waartoe dit te herhalen? Wij hebben gezien, welke verklaringen de Engelsche staatssecretaris herhaaldelijk aan Torcy deed toekomen. Hoe anders moet men den toon verklaren, dien Lodewijks gezanten op het congres te Utrecht aannamen, indien zij niet wisten, dat zij zich van Engelands steun konden verzekerd houden? Nu eenmaal Engeland zich door een bijzonder verdrag met den vijand verstaan had, was van deze zijde voor Frankrijk weinig meer te vreezen en kon Bolingbroke zich geheel wijden aan het andere gedeelte zijner taak, hetwelk hem oplegde al het mogelijke te doen, ten einde de toetreding der overige bondgenooten te verkrijgen. Wel zou hij nog een enkele maal met den vroegeren

vijand in verwikkelingen geraken; doch bij den vasten wil, die hem bezielde, en bij de kracht, waarmee hij optrad, konden deze hem niet van zijn voornemen afbrengen. Zegt men dus, dat de nederlaag van Denain den algemeenen vrede verhaast heeft, dan gelooven wij niet ver van de waarheid te zijn.

Wij zijn aan het einde onzer beschouwingen gekomen. De groote hinderpalen, welke tot nog toe aan het tot stand komen van den vrede in den weg stonden, waren opgeruimd, sedert ook de Vereenigde Provinciën voor Engelands drang hadden moeten zwichten en zich aldus Groot-Britannië's bemiddeling en beslissing in het voor haar gewichtige vraagstuk der barrière lieten welgevallen. Met hoe groot een tegenzin ook, de bondgenooten staakten hun lijdzaam verzet na Engelands onomwonden verklaring in Maart 1713, dat H. M. de koningin vast besloten was, al ware 't dan ook alleen, den vrede te teekenen.

Zoo kwam dan ten langen leste aan den gruwelijken strijd, waardoor half Europa elf jaar lang beroerd was, een einde door een reeks van afzonderlijke tractaten tusschen de voormalige bondgenooten (met uitzondering van den keizer en het rijk) en Frankrijk, die tezamen den vrede van Utrecht uitmaken.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Schaamtelooze eerzucht veel meer dan staatkundige overtuiging was het, die Bolingbroke de teugels van het bewind deed in handen nemen.

II.

Het mislukken der vredesonderhandelingen in 1706 en volgende jaren moet niet aan de Republiek der V. P. geweten worden.

III.

Het is moeielijk te ontkennen, dat Lodewijk XIV middellijk deel heeft gehad aan de laatste beschikking van Karel II omtrent de Spaansche monarchie.

IV.

VOLTAIRE (siècle de Louis XIV, ch. XVII) dwaalt, waar hij zegt, dat de erkenning van Jacob III als koning van Engeland door Lodewijk XIV misschien een goed besluit was.

V.

Ten onrechte zegt VOLTAIRE (siècle de Louis XIV, ch. XVII), dat Lodewijks plannen met de Spaansche monarchie geen invloed hebben geoefend op het sluiten van den vrede van Rijswijk.

VI.

Het verhaal van het glas water, dat de hertogin van Marlborough op lady Mashams kleed heeft doen vallen, hetgeen zoo groote gevolgen zou gehad hebben, behoort naar het gebied der legende verwezen te worden.

VII.

De houding van de Republiek der V. P. bij de verschillende vredesonderhandelingen gedurende den Spaanschen successie-oorlog was zonder fout.

VIII.

Marlborough kan kwalijk worden gezuiverd van de blaam, dat hij degenen, die hij diende, verried of trachtte te verraden.

IX.

Graaf Willem V van Holland en Henegouwen heeft zijn moeder niet uit haat of nijd bestreden.

X.

In het geschil tusschen de Staten van Holland aan de eene en de Staten-Generaal met den stadhouder Willem II aan de andere zijde was het recht aan den kant der laatsten.

XI.

De tegenstand, dien hertog Lodewijk Ernst van Brunswijk-Wolfenbuttel heeft moeten ondervinden, sproot niet zoozeer voort uit de zucht der staatsgezinde partij om den stadhouder te grieven als wel uit de staatkunde van den hertog.

XII.

De besluiten van koning Willem I omtrent de oprichting van een collegium philosophicum waren onrechtvaardig en onverstandig.

XIII.

De reden, waarom Ulfila in zijn bijbelvertaling het Grieksche μαθητής door *siponeis* vertaalt, is in zijn streven gelegen, den Arianen geen aanstoot te geven.

XIV.

Het Middelhoogduitsche gedicht Lohengrin moet aan meer dan één dichter worden toegeschreven.

XV.

Lohengrin strophe 357 moet met Elster (Beitr. X 113) gelezen worden:

herre, die wîl sô well wir an dem von Prâbant
Versuochen wie der vart sîn lust sich wille,
Ob es iu, herre, wol behagt.

XVI.

Lohengrin strophe 600, vs. 5 leze men:

der Galerianus wart gelâzen în.

XVII.

De oorzaak, waardoor Melis Stoke de reden van den krijgstocht, op 's keizers bevel in 1018 tegen Holland ondernomen, verkeerd opgeeft, is in zijn meening gelegen, dat de graaf van Holland onmogelijk als een hoofd van woeste Friezen bestreden kon zijn.

XVIII.

In Maerlants Alex. Geesten, Boek X vs. 69, moet voor *ghierecheit* de naam van een der andere zeven doodzonden gelezen worden.

XIX.

Ibidem, vs. 183. In *Subdraken* schuilt de naam *Sandracottus*.

XX.

Lancelot, II vs. 15110, leze men in plaats van *ende om u nimme: no nu no imme.*

XXI.

Floris ende Blancefloor, vs. 2964 moet men door *viveltre* niet een kapel, maar een vleermuis verstaan. In verband daarmee leze men in plaats van *mits tharen monde: met haren monde.*

XXII.

Borchgravinne van Vergi vs. 683—687 zijn als volgt te wijzigen:

Doen seide die hertoghinne rike:
Ligt met peise ende laet varen,
Want valscher man en leeft te waren
Op ertrike, dan ghi siit.

XXIII.

Ibidem vs. 124 leze men:

Dat hem en roechte, wat si dede.

XXIV.

De traditie kent ten onrechte aan de rol van Vosmeer in den Gysbrecht van Aemstel komische kracht toe.

XXV.

Noch de persoonlijkheid van Dante, noch zijn streven, komen in Potgieters Florence tot hun recht.

XXVI.

Onjuist is Baumgartners bewering (Joost van den Vondel, Ein Bild aus der niederl. Literaturgeschichte, Freiburg 1882): „Was Huygens betrifft, so hat sich Vondel selbst über dessen epikuräisches Modetreiben lustig gemacht." [1])

XXVII.

Het is wenschelijk, dat het onderwijs in de Historie op de Gymnasiën in zijn geheel door één leeraar met academischen graad gegeven wordt.

---

1) Roskam, ed. v. Vloten I, 279.